

Albánok

Szerkesztette

*Kitanics Máté
Pap Norbert*

Mérei András – Németh Ádám

Kitanics Máté

Horváth Gergely

Hardi Tamás

Dhimiter Doka – Merita Karaguni

Nagy Miklós Mihály

Pap Norbert

Olsi Lelaj – Endrit Kromidha

Háry Szabolcs

Máté Gábor

Balkán Füzetek No. 9.

Pécs, 2010

Kiadja: a PTE TTK FI Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja
7624 Pécs, Ifjúság u. 6. Tel.: (36) 72/501-531

Szerkesztőbizottság: Dr. Tóth József
Dr. Dövényi Zoltán
Dr. Pap Norbert

Sorozatszerkesztő: Dr. Reményi Péter

Technikai szerkesztő: Vati Tamás

Borítóképek: Mánfai György

Borítóterv: Szász István

© Szerzők

Megjelent 300 példányban

ISBN 978-963-642-335-3

ISSN 1588-6557

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így a sokszorosítás, terjesztés, fordítás joga fenntartva.

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Mérei András – Németh Ádám</i> : Albánia történeti kronológiája.....	7
<i>Kitanics Máté</i> : Az albán történelem mérföldkövei – a kezdetektől a bipoláris világ széthullásáig.....	16
<i>Horváth Gergely</i> : Albánia természeti képe.....	33
<i>Hardi Tamás</i> : Albánia területi különbségei, térszerkeze.....	43
<i>Dhimiter Doka – Merita Karaguni</i> : Albania's economic and regional developments during transition period (1990-2008).....	54
<i>Nagy Miklós Mihály</i> : Elemek Albánia biztonságföldrajzi képéhez.....	64
<i>Pap Norbert</i> : Az albán szállásterület geopolitikai viszonyrendszer.....	72
<i>Olsi Lelaj – Endrit Kromidha</i> : Pedagogical Citizenship and System Structural Changes: An Ethnographic and Economic Outline of Socialist and Post-Socialist/Capitalist Albania.....	87
<i>Háry Szabolcs</i> : Az albán kisebbség Macedóniában.....	97
„Az élő középkor világában” – <i>Máté Gábor</i> beszélgetése <i>Dr. Andrásfalvy Bertalannal</i>	107

A SZERKESZTŐK ELŐSZAVA

A magyaroknak Albániáról és az albánokról alkotott sztereotíp képe hozzátétőleg egybevág a Balkánról alkotott negatív képzetekkel. Ennek az általános európai nézethez rendkívül hasonló képnek többek között a „legsötétebb Európa”, „ázsiai viszonyok”, az irracionális társadalmi-politikai attitűdök a fontosabb alkotóelemei.

A sztereotípiáknak olykor természetesen van (vagy volt) valóságalapja, de az albánság társadalmi-politikai viszonyairól, gazdasági, kulturális helyzetéről, illetve annak részleteiről vajmi kevés tudomása van a művelt nagyközönségnek, hát még az „átlagos magyarnak”. A jelen kötet arra tesz kísérletet, hogy rendszerezze és kiegészítse tudásunkat. De miért is fontos, hogy bővítsük az albánokkal kapcsolatos ismereteinket?

Az albán nemzet helyzete unikális Európában, hiszen miközben a kontinens népei demográfiai hullámvölgyben vannak, az albánok száma, ha lassuló ütemben is, de folyamatosan növekszik. Nyilvánvaló, hogy ennek közvetlenül, illetve közvetve több igen fontos, a szűkebb, illetve tágabb környezetre gyakorolt hatása van napjainkban, illetve lesz a jövőben. A növekvő népesség maga után vonhatja a katonai potenciál megerősödését, átrendezheti az erőviszonyokat, megbonthatja az ingatag, egyes esetekben csak külső erővel fenntartott erőegyensúlyt, feszültséget generálhat a szállásterületen albánok és a többi nemzet között.

Laikust és szakembert számos kérdés foglalkoztat. Milyen formában erősíti majd kapcsolatait a „de facto” függetlenné vált landlocked Koszovó a tengerparttal rendelkező Albániával? Létrejöhete Nagy-Albánia vagy Nagy-Koszovó? Belenyugszanak-e a macedónok az Ohridi Keretegyezmény során kialakult állapotba? Mi lesz Észak-Koszovó és a Preševó-völgy sorsa, lehet-e szó terület- vagy lakosságcsereéről? Fellángolhatnak-e újabb lokális vagy nagyobb területre kiterjedő háborúk? Mennyi idő alatt lehet gazdaságilag integrálni Albániát és Koszovót Európába? Milyen régi és új mechanizmusok, szövetségek élhetnek újjá, jönnek létre az „albán vesztély” kapcsán?

A sor természetesen korántsem teljes. A többségében a pécsi Balkán-kutató műhely tagjai közé tartozó albán és magyar szerzők terepi tapasztalataikat, kutatási eredményeiket felhasználva foglalják össze a tényeket, illetve részben a fentebb említett kérdések kapcsán vetnek számot a várható eseményekkel. Céljuk növelni a laikus közönség ismeretanyagát, felkelteni a kíváncsiságot, gondolkodásra és továbbgondolásra „kényszeríteni” szakembereket, politikusokat, döntéshozókat.

Ez utóbbiakat rendkívül fontosnak tartjuk, olyannyira, hogy a szerkesztők úgy válogatták össze a tanulmányokat, illetve maguk is arra törekedtek munkájukban, hogy ne kerüljék meg a kényes kérdéseket. E problémás kérdések, a múlt ködébe vesző történelem vagy a jövőbe vetített feltételezések kapcsán nyugodt lelkiismerettel vállaljuk a „cáfolat ódiumát”. Egyetértünk ugyanis László Gyula régészprofesszor álláspontjával, miszerint a feltevés árnyaltabb lesz az ellenvetések által, az ellenérvek hozzásegítenek az igazság kiderítéséhez. Ne vesszenek el gondolatok azért, mert még nem teljesen kiforrott rendszer részei, vagy mert szokatlan voltuk nem illik az egyedül helytállóan gondolt korábbi koncepcióba.

Mindig kérdéses a kutatómunkában, hogy mennyire vagyunk képesek elvonatkoztatni érzelmeinktől? Jelen esetben a kérdés nem képezheti vita tárgyát, hiszen a szkipetárok iránti szimpátia érezhetően átlengeti a kötetet. Esetünkben azonban a rokonszenv éppen ahhoz segít hozzá, hogy a tudományos életben is gyakran tetten érhető, szubjektív érzelmekkel teli negatív tartalmú közhelyeket kiiktassuk, a különböző problémákat alaposabban megvizsgálva az albán-kutatásokat objektív irányba tereljük.

A szerkesztők igyekeztek olyan témák kidolgozására felkérni a szerzőket, amelyek vizsgálatával átfogóbb kép alakul ki nem csak Albánia, de a határokon átnyúló albán nemzetrészek viszonyairól is. Ennek megfelelően bár eltérő mélységben, Albánia, Koszovó, Macedónia, Szerbia, Montenegró és Görögország érintett területeinek történetétől kezdve a biztonságföldrajzon át az etnikai kérdésekig, széles spektrumon tájékozódhat az érdeklődő. Ahogy említettük, az erőviszonyok átrendeződése megkezdődött, a jövőben a változás folyamatának kiteljesedése várható. A PTE Kelet-Mediterrán és

Balkán Tanulmányok Központja azt a törekvést képviseli, hogy a Nyugat-Balkán területére vonatkozó vizsgálatok, a hazai tudományos eredmények ne pusztán követők legyenek, mint annyi más esetben. Magyarországot eddig felgyülemlett tapasztalata képessé teszi, hogy méltó versenytársa legyen a térségben igen aktív Ausztriának és Görögországnak a tudományos élet terén csakúgy, mint a gazdasági tevékenység vagy a külpolitikai hatékonyság területén. Ez utóbbihoz az előbbiek erős alapjai szükségesek.

Reméljük vállalkozásunk érdeklődést fog kelteni az olvasók körében. Két év múlva lesz az albán államiság centenáriuma. Kötetünk az ünnepi év előkészítését szolgálja.

Pécs, 2010 augusztus

Kitanics Máté – Pap Norbert

ALBÁNIA TÖRTÉNETI KRONOLÓGIÁJA

Mérei András – Németh Ádám

1. Bevezetés

Az Albán Köztársaság (albánul Republika e Shqipërisë vagy Shqipëria) a Balkán-félsziget délnyugati partvidékén elhelyezkedő ország, mely hivatalosan 1912. november 28-a óta létezik. Területe 28748 km², lakossága 2009-es becslés szerint 3639453 fő, népsűrűsége 126 fő/km². Fővárosa Tirana, pénzneme az albán lek. Közigazgatásilag 12 megye, ezen belül pedig 36 kerület, valamint Tirana megyei jogú város alkotja.

Természetföldrajzi viszonyait tekintve Albánia két fő geomorfológiai egységre osztható: az Észak- és Nyugat-Albániát jelentő 20-50 km széles tengerparti síkságra, Alacsony-Albániára, illetve a Kelet-Albániát kitevő, 70-130 km széles, magashegységi morfológiát képviselő Magas-Albániára. Az Adria és a Jón-tenger felé tartó folyók (Drin, Vjosa, Shkumbin, Erzen, Seman, Buna stb.) mély szurdokvölgyeket létrehozva törtek át a vonulatokon és töltötték fel a nyugati, part menti síkságot. Az ország legmagasabb pontja a 2753 m magas Korab, a Dinári-hegység flisvonulatának, az Albán-Alpoknak egyik csúcsa. Ezzel szemben Alacsony-Albánia lapos, alluviális síkság, melyet mocsarak és lagúnák tagolnak. A domborzat éghajlatválasztó szerepének köszönhetően Alacsony-Albánia mediterrán, míg a belső területek kontinentális-hegyvidéki éghajlatúak.

Etnikai-vallási összetételét tekintve lakosságának 95%-a albán, 3%-a görög, 2%-a cigány, aromun, szerb, macedón és bolgár, míg vallási értelemben 70%-a muszlim, 20%-a ortodox és mintegy 10%-a nyugati keresztény hitű.

2. Kronológia

Kr. e. VII. századtól: A görög telepések kolóniákat hoznak létre (Butrint, Apollonia stb.), az illíreket a hegyekbe szorítják.

Kr. e. V. század: Az illírek írásos említése (Hekataiosz).

Kr. e. III-Kr. u. I. század: A rómaik meghódítják az illír és trák területeket, illetve megszervezik Illyricum és Tracia tartományt.

395-től: Illyricum a Kelet-Római Császárság fennhatósága alatt.

VI-VII. század: Szláv hódítás a Balkánon.

861-1018: Arberia bolgár uralom alatt.

1043: Az albánok első említése a ránk maradt forrásokban.

1078, 1081: Az albánok a bizánci erők mellett küzdenek Guiscard Robert hódító normann seregeivel szemben.

1190: Az első albán hercegség létrejötte.

1190-1199: Progon albán fejedelem uralkodása.

1199-1208: Gjini Progon uralkodása.

1208-1216: Dhimitër Progon uralkodása.

XIII. század eleje: Albánia az Epiroszi Despotátus uralma alá kerül.

1272: „Regnum Albaniae” királya Anjou Károly lesz.

1331-1355: Az albán területek Stefan Dušan uralma alatt állnak.

1389: Az első rigómezei csata.

1443-1468: Szkander bég háborúja a törökök ellen.

1455: A Novo Brdo melletti csatavesztéssel Koszovó is az Oszmán Birodalom fennhatósága alá kerül.

1501: A törökök beveszik Durrës várát (egész Albánia megszállás alá kerül).

1555: Az első albán nyelvű könyv megjelenése (szerzője: Gjon Buzuku).

1635: Az első albán-latin szótár megjelenése.

1690: Magyaránú szerb kivándorlás Koszovóból (a Koszovóba majd Nyugat-Macedóniába irányuló albán migráció felerősödésének kezdeti időszaka).

1756-1831: A Bushati pasák uralma Észak-Albániában.

1788-1822: Ali Tepeleni pasa uralkodása Dél-Albániában.

1820-as évek: A Porta modernizációs törekvéseinek kezdete.

1820-30-as évek: Az albán kulturális ébredés kezdete.

1831: Gradašćević csapatai a harmadik rigómezei ütközetben az átállt albánok segítségével csatát nyernek a nagyvezír seregei ellen.

1878: Az albán területek felosztása San Stefanóban, határkorrekciók a berlini konferencián.

1878-1881: A Prizreni Liga harca az albán autonómiáért.

1899-1900: A Pejői Liga tevékenységének időszaka.

1903: Az albánok csatlakoznak a macedónok és vlachok ilinden felkeléséhez.

1905: Bitolában megalakul Albánia Felszabadítási Bizottsága.

1908: Az albán szellemi elit egy része csatlakozik az ifjútörök mozgalomhoz.

1912. november 28.: A vlorai nemzetgyűlésen a képviselők kikiáltják Albánia függetlenségét.

1913 március: A londoni konferencia megerősíti Albánia határait, melyet kisebb korrekciókkal decemberben a firenzei jegyzőkönyv véglegesít.

1914 március: A nagyhatalmak Wilhelm von Wied herceget nevezik ki Albánia fejedelmének.

1914 augusztus: Görögország és Olaszország elfoglalja Dél-Albániát.

1914 szeptember: Wied fejedelem elhagyja Albániát.

1915 április: Egy titkos londoni megállapodás során Albániát felosztják szomszédai között.

1915 október: Német, osztrák-magyar és bolgár csapatok támadása során a szerb hadsereg vereséget szenved, majd Észak-Albániából Korfu szigetére menekül.

1916 január: Az Osztrák-Magyar-Monarchia és Bulgária elfoglalja az albánok lakta szerb és montenegrói vidékeket.

1918 október: Francia, szerb és görög csapatok elfoglalják Koszovót. A felduzzasztott olasz hadsereg befolyása megnövekszik Albániában.

1920 január: Megerősítik Albánia függetlenségét (Lushnjai Konferencia) és Sulejman Delvinát nevezik ki kormányfővé.

1920 augusztus: Olaszország kivonul Albániából és elismeri függetlenségét.

1920 december: A Népszövetség felveszi Albániát a tagjai közé.

1922: Ahmet Zogu miniszterelnök lesz.

1924 június-december: Fan Noli kormányzása.

1925: Ahmed Zogu Albánia elnöke lesz.

1926-1927: Megkötik az albán-olasz egyezményeket.

1928: Ahmed Zogu az „albánok királya” lesz.

1938 április: Ahmed Zogu és Apponyi Geraldine házassága.

1939 április: Olaszország elfoglalja Albániát, Viktor Emanuel albán király lesz.

1941 április: Koszovó felosztása Németország, Bulgária és Olaszország között.

1941 november: Megalakul az Albán Kommunista Párt (titkára Enver Hodzsa).

1942 szeptember: Pezában létrejön az Albán Nemzeti Felszabadítási Front.

1942 október: Megalakul a Balli Kombetar.

1943 szeptember: Olasz kapituláció. A németek megszállják Albánia stratégiaileg fontos pontjait, formálisan elismerik a korábban olaszok ellenőrzte határok közötti Nagy-Albánia függetlenségét.

1944 május: Ideiglenes antifasiszta kormány alakul, megtiltják Ahmed Zogu visszatérését.

1944 október: Nagy-Albánia összeomlása, Koszovó Szerbiához csatolása.

1944. november 29.: Albánia felszabadulása.

1945 szeptember: Koszovó Szerbia autonóm körzete lesz.

1946. január 11.: Albánia államformája népköztársaság lesz.

1946 július: Albán-jugoszláv barátsági és kölcsönös segítségnyújtási, illetve gazdasági együttműködési egyezmény aláírása.

1947 december: Enver Hodzsa Jugoszláviába és Bulgáriába látogat.

- 1948. július 1.:** Albánia felmondja a Jugoszláviával kötött gazdasági szerződéseket.
- 1948 szeptember:** Enver Hodzsa győzelmet arat az Albán Kommunista Párt jugoszlávbarát szárnya felett.
- 1948 november:** Az Albán Kommunista Párt neve Albán Munkáspártra (AMP) változik.
- 1949 január:** Megalakul a KGST, Albánia még ebben az évben tag lesz.
- 1949 november:** Jugoszlávia semmisnek nyilvánítja az albán-jugoszláv barátsági szerződést.
- 1950 május:** Az albán-jugoszláv diplomáciai kapcsolatok megszakítása.
- 1952 április:** Az Albán Munkáspárt II. kongresszusa – elfogadják az első ötéves tervet.
- 1953 március:** Sztálin halála – a temetésén részt vesz Enver Hodzsa.
- 1953 december:** Konszolidálódik az albán-jugoszláv diplomáciai kapcsolat.
- 1954 június:** Hodzsa és Hruscsov tárgyalása Moszkvában.
- 1955 május:** Megalakul a Varsói Szerződés, amelynek Albánia alapító tagja.
- 1956 május:** Az Albán Munkáspárt III. kongresszusa – elfogadják a második ötéves tervet.
- 1956 december:** Kivégzik Liri Gegát és Dali Ndreut mint „jugoszláv ügynököket”.
- 1957 április:** Albán delegáció a Szovjetunióban.
- 1959 május:** Hruscsov Albániába látogat. Vlorëba szovjet tengeralattjáró-bázis települ.
- 1961 február:** Az Albán Munkáspárt IV. kongresszusa – elfogadják a harmadik ötéves tervet.
- 1961 április:** A Szovjetunió megtagadja az Albániának ígért támogatást és kivonja tengeralattjáróit Vloréból. Kína hitelekkel siet Albánia segítségére.
- 1962:** Kereskedelmi egyezmény Albánia és a Kínai Népköztársaság között.
- 1963:** Kínai-szovjet konfliktus, Albánia üdvözlí a szakítást.
- 1966 november:** Az Albán Munkáspárt V. kongresszusa – elfogadják a negyedik ötéves tervet.
- 1966-1969:** Az ún. „Kulturális forradalom” időszaka – Albániát ateista állammá nyilvánítják (1967), a templomokat és mecseteket bezárják, illetve mozivá, étteremmé vagy sportcsarnokká alakítják. Befejezik a mezőgazdaság kollektivizálását.
- 1968 augusztus:** Albánia elítéli a prágai tavasz leverését és kilép a Varsói Szerződésből.
- 1971:** Konszolidálódó viszony Albánia és Nyugat-Európa egyes államai (és Görögország) között.
- 1971 november:** Az Albán Munkáspárt VI. kongresszusa – elfogadják az ötödik ötéves tervet.
- 1972:** Az albán-kínai elhidegülés kezdete.
- 1973-1975:** Enver Hodzsa „megtisztítja” pártját („harc a bürokrácia és a liberalizmus ellen”).

1976 november: Az Albán Munkáspárt VII. kongresszusa – elfogadják a hatodik öt éves tervet.

1976 december: Új alkotmány: az állam hivatalos neve Albán Szocialista Népköztársaság.

1978: Kínai beszünteti a segélyek folyósítását és elrendeli szakértőinek visszahívását. Az önerőre támaszkodás kezdete.

1981 november: Az AMP VIII. kongresszusán elfogadják a hetedik öt éves tervet.

1982 november: Ramiz Alia a Népi Gyűlés elnöke lesz.

1985: Enver Hodzsa halála. Utóda Ramiz Alia. Az óvatos nyitás kezdete.

1990: Albánia felveszi a diplomáciai kapcsolatot a Szovjetunióval.

1991: Albánia az Egyesült Államokkal, illetve az Európai Közösséggel is felveszi a diplomáciai kapcsolatot.

1991 március: Szabad választások Albániában, melyen az AMP nagy fölényrel nyer.

1991 április: Az ország parlamentáris köztársasággá alakul, elnökké Ramiz Aliát választják.

1991 június: Albániát felveszik az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetbe.

1991 október: Az ország felvételt nyer a Nemzetközi Valutaalap, a Világbank és az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank tagjai közé.

1992 március: Az Albán Demokrata Párt (ADP) a parlamenti választásokon a szavazatok 60%-át nyeri el.

1992 április: Sali Berishát, az ADP vezetőjét választják meg köztársasági elnöknek Ramiz Alia lemondása után. Új kormányt a szintén ADP-tag Aleksander Meksi alakít.

1992 július: Betiltják az Albán Kommunista Pártot. A helyhatósági választásokat az ADP nyeri.

1992 szeptember: Szakadás az ADP-ben. Ramiz Aliát letartóztatják.

1992 december: Albánia az Iszlám Konferencia tagja lesz.

1994 február: Albánia a NATO békepartnerségi programjához csatlakozik.

1995 május: Albánia és Olaszország között megállapodás születik a tömeges emigráció csökkentéséről.

1995 július: Albánia felvételt nyer az Európa Tanácsba. A politikai foglyoknak amnesztiát hirdetnek.

1996 március: Barátsági és együttműködési szerződés Albánia és Görögország között.

1996 május-június: Az ADP 140 parlamenti mandátumból 122-t szerez a választási csalásokkal kísért újabb parlamenti választásokon.

1996 július: Aleksander Meksi alakít kormányt.

1997 január-március: A piramisjáték kárvallottjai tüntetéseket szerveznek.

1997 március: Rendkívüli állapot lép életbe, a szocialista Bashkim Fino alakít kormányt, a Népi Gyűlés újra Berishát választja meg köztársasági elnöknek.

1997 április: Olasz vezetéssel ENSZ-erők érkeznek az országba. Leka, Ahmed Zogu király fia a monarchia visszaállítását tervezi.

1997 június-július: A szocialisták 101, a demokraták 29 mandátumot szereznek a kétfordulós választásokon. Leka hamarosan távozik, mert a többség a köztársaságra szavaz.

1997. július 23-24.: Sali Berisha lemondásával, a szocialista Rexhep Meidani lesz az új köztársasági elnök, aki Fatos Nanót bízta meg kormányalakítással.

1997 augusztus: Az ENSZ-erők nagy része kivonul Albániából.

1997 október: Az ADP elnökének újra Sali Berishát választják meg.

1998 február: A shkodrai összecsapást a hadsereg elfojtja.

1998 március: Meidani elutasítván az albánok elleni támadásokat, az albán-jugoszláv határövezetbe csapatokat küld.

1998 április: Összetűzések az albán-jugoszláv határon.

1998 június: Mintegy húszezer koszovói albán menekült érkezik Albániába.

1998 október: Pandelli Majko alakíthat újból szocialista vezetésű kormányt, miután Fatos Nano lemond.

1999 április-június: Mintegy félmillió koszovói menekül Albániába a Koszovóban zajló háború elől.

1999 szeptember: Ilir Meta lesz az új kormányfő.

2000 február: A kormány elfordul a kelet-nyugati irányú (a belső balkáni területeket az Adriai-tengerparttal összekötő útvonal) Corridor 8 építésének kérdésétől, helyette egy országon belüli, észak-déli szakaszra fókuszál.

2000. február 16.: Meidani albán államfő Magyarországra látogat.

2000 március: A Délkelet-európai Stabilitási Paktum gyorscsomagja 112 millió € összeget juttat Albániának az utak, vasutak, kikötők, villamos- és vízvezetékek, illetve a tiranai repülőtér rehabilitálására. Számos induló projekt célja Albánia és a többi délkelet-európai állam közötti együttműködés erősítése, az emberi jogok védelme és a demokratikus alapelvek lefektetésének elősegítése.

2000. május 14.: Sali Berisha ellenzéki vezető mintegy 4000 tüntető előtt rendezti meg nagygyűlését Vlorë déli kikötőjében.

2000. május 24.: Meidani elnök látogatása Koszovóban – az első albán államfő, aki a jugoszláv tartományba látogat.

2000. június 14.: Az ENSZ békefenntartó egységei megakadályozzák Berisha koszovói látogatását.

2000. szeptember 18.: Az EU egyes balkáni országok – köztük Albánia – számára 95%-os adókedvezményt ajánl fel a területére irányuló exporttermékekre vonatkozóan.

2000. október 1-15.: A kormányon lévő Albán Szocialista Párt (ASZP) megnyeri a választásokat, az ADP veresége az egyes területekre meghirdetett bojkottnak is köszönhető.

2000 október: Vojislav Koštunica jugoszláv kormányfő megválasztása után Paskal Milo albán külügyminiszter megkísérli helyreállítani a két ország közötti bilaterális kapcsolatokat azzal a feltétellel, hogy Jugoszlávia elengedi a koszovói albán foglyokat, valamint elismeri, hogy a koszovói háború emberiség elleni bűncselekmény.

2001 március: Kitér a macedóniai albánok fegyveres felkelése. Noha az albán miniszterelnök Ilir Meta nemzetközi béketárgyalásokat szorgalmaz, bizonyított, hogy nem záratta le a határt a felkelőket ellátó fegyverkereskedők elől.

2001. június 24.: A parlamenti választások első fordulójában a kormányzó ASZP reformorientált programjával 31, az ellenzéki ADP 16 parlamenti székletet foglalhat el.

2001. július 8.: A parlamenti választások második fordulóján az ASZP további 44, az ADP pedig újabb 30 székletet nyer el.

2001. július 30.: Az Új Demokrata Párt kijelenti, hogy nem fogadja el a választási eredményt, és távol marad a Népi Gyűléstől, a Biztonság és Együttműködés Európában Szervezet megfigyelői ugyanakkor szabadnak és becsületesnek találják a választást.

2001. szeptember 3.: A demokrata párt bojkottálja a Népi Gyűlés nyitóülését.

2001. szeptember 12.: A parlament bizalmi szavazáson dönti el, hogy Ilir Meta miniszterelnök alapíthat új kormányt.

2002. január 29.: Ilir Meta miniszterelnök a Fatos Nano-val folytatott vitasorozat nyomán lemond. Az ADP befejezi a Népi Gyűlés ellen folytatott bojkottját.

2002. február 7.: Pandeli Majko védelmi miniszter megszerzi a kormányellenes szocialista párti képviselők támogatását, annak érdekében, hogy miniszterelnök lehessen; Majko megegyezik a leköszönő miniszterelnökkel, hogy az új kabinetbe beveszi Fatos Nano pártelnök követőit is. A Világbank és a Nemzetközi Valutaalap a belső rend helyreállításáig felfüggeszti az Albániának járó segélyek folyósítását.

2002. február 16.: Meidani elnök elfogadja Majko tervezett kormánylistáját.

2002. február 22.: A parlament megszavazza Majko kormányát.

2002. július 25.: Pandeli Majko miniszterelnök lemond.

2002. július 31.: A parlament felhatalmazza Fatos Nano-t a kormányalapításra, a kormány tagja lesz Majko mint védelmi miniszter és Meta mint külügyminiszter.

2002. augusztus 29.: A Biztonság és Együttműködés Európában Szervezet (OSCE) parlamenti tanácskozáson dicséri Albániát, Geert-Hinrich Ahrens „a régióbeli reformok élharcosának” tartja az országot, és az elért eredmények alapján az EU Stabilizációs és Társulási Szerződésének küszöbértékét is teljesítettnek látja.

2003. február 12-13.: Albánia megkezdí a Stabilizációs és Társulási Szerződés értelmében a tárgyalásokat az EU-val.

2003. május 2.: Az USA külügyminisztere Colin Powell, partnerségi megállapodást ír alá Albániával, Macedóniával és Horvátországgal, hogy elősegítse ezen országok NATO tagságát.

2003. október 12.: Az ASZP a helyi választásokon kis előnnyel megszerzi az ADP-vel szemben a szavazatok 50%-át.

2003. október 19.: Tiranában több ezer ember ünnepli Teréz anya boldoggá avatását.

2003. október 23.: Nano miniszterelnök Namik Dokle-t nevezi ki új belügyminiszternek.

2004. február 21.: Több ezer ember tüntet Tiranában Fatos Nano kormánya ellen.

2005. június 3.: Ismail Kadare albán regényíró nyeri el az egyik legrangosabb brit irodalmi elismerést, a Man Booker-díjat (Man Booker Prize).

2005. július 3.: Parlamenti választások Albániában.

2005. július 5.: Az ADP vezetője, a korábbi elnök szerzi meg a legtöbb szavazatot, de a megfigyelők kritizálják a választás nemzetközi szabványtól való eltérését.

2005. szeptember 1.: Sali Berisha hivatalosan is a júliusi választások győztese.

2005 október: Albánia aláírja Athénben az Európai Bizottság energia-egyezményét a helyi energiapiac és az együttműködés érdekében.

2005 november-december: napi szinten 18 órás áramkimaradások.

2006. március 17.: Bécsben tárgyalnak ENSZ közbenjárással a szerb és az albán követek Koszovó jövőjéről.

2006. május 7.: Az USA alelnöke Dick Cheney, hozzájárul Horvátország, Albánia és Macedónia NATO tagságához.

2007. február 18.: Önkormányzati választások Albániában. A szavazóurnák megnyitása előtt néhány órával az ellenzék Sali Berisha pártját azzal vádolja, hogy hamis személyi dokumentumokat állított ki, hogy egyesek többször is szavazhassanak.

2007. június 10.: George W. Bush az első amerikai elnök, aki látogatást tesz Albániában.

2007. július 24.: Bamir Topi leteszi az elnöki esküt, és megígéri, hogy mindent megtesz Albánia NATO és EU tagsága elnyerése érdekében.

2007. augusztus 18.: Egy jelentés szerint az albán emigránsok évente mintegy 1 milliárd \$-t utalnak haza, hogy segítsék családtagjaikat.

2008. március 15.: 26 ember – köztük több gyerek – meghal és 250 megsebesül egy Tirana külvárosában lévő katonai támaszpontot ért robbantás-sorozatban.

2008. december 18.: Albánia védelmi minisztere közli, hogy kivonják Irakból az ott szolgálatot teljesítő 218 katonájukat.

2009. április 1.: Albánia és Horvátország NATO tagállamok lesznek.

Irodalom

- JUHÁSZ J. – MÁRKUSZ L. – TÁLAS P. – VALKI L. 2003: Kinek a békéje? Háború és béke a volt Jugoszláviában. Zrínyi Kiadó, Budapest. pp. 294-320.
- KARDOS J. – SIMÁNDI I. (Szerk.) 2004: Európai politikai rendszerek. Osiris Kiadó, Budapest. pp. 13-21.
- KITANICS M. 2010: Az albán történelem mérföldkövei – a kezdetektől a bipoláris világ széthullásáig. – Balkán füzetek 9. pp. 16-32. (kézirat)
- KULPOK, A. 1981: Europas letztes Geheimnis – Albanien: Fakten und Eindrücke aus einem unbekanntem Land. Ullstein Buch, Frankfurt am Main, Berlin, Wien. 132 p.
- RÉTI GY. 1981: Mit kell tudni Albániáról? Kossuth Könyvkiadó, Budapest. pp. 5-80.
- RÉTI GY. 2000: Albánia sorsfordulói. Aula Kiadó, Budapest. pp. 361-372.
- ZABERN, P. V. 1988: Albanien: Schätze aus dem Land der Skipetaren. Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein. pp. 168-169.
- <http://timelines.ws/countries/ALBANIA.HTML>
- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/al.html>

AZ ALBÁN TÖRTÉNELEM MÉRFÖLDKÖVEI – A KEZDETEKTŐL A BIPOLÁRIS VILÁG SZÉTHULLÁSÁIG

KITANICS MÁTÉ

1. Előszó

Jelen tanulmányunkban a címnek megfelelően nem Albánia, hanem az albán nemzet történetét igyekszünk áttekinteni a kezdetektől napjainkig, elsősorban a nyugat-balkáni összefüggő szállásterületre koncentrálni.¹ Ugyanakkor nem a hagyományos történész-szemlélet szerint kívánunk eljárni, ezért a történeti gerinc felvázolása mellett az albánok egykori és jelenlegi lehetőségeire, a lehetőségeket korlátozó külső erőkre, kényszerpályákra, illetve a tágabb geopolitikai környezet vizsgálatára is figyelmet fordítunk.

Az albánok szállásterületét akárcsak a magyar nemzetét, jelenleg számos határ választja el egymástól. Bár ennek megfelelően gyakran hasonlítják maguk a magyarok és az albánok is a két nép helyzetét egymáshoz,² valójában az egyezésem túl, miszerint a névadó államterületen kívül milliós nagyságrendben élnek kisebbségi sorban az egy nemzethez tartozók, számottevő különbséget is megfigyelhetünk. Az egyik alapvető eltérés, hogy míg a jelentős állami múlttal rendelkező magyar nemzetet 1920-ban a trianoni békediktátum során darabolták részekre, addig az albánok ugyan ebben az időben, 1912-13-ban, illetve 1920-ban alakíthatták csak ki valódi szállásterületüknél jóval kisebb kiterjedésű állami kereteiket. A nagyhatalmi döntések eredményeként létrejött állapot természetesen mindkettő esetben a már említett helyzetet eredményezte, ugyanakkor úgy tűnik, az albánok erőteljes támogatókkal a hátuk mögött képesek voltak, illetve lesznek a nemzetet elválasztó határok átrajzolására, légisítésére.³

A több állam területén élő albánok bár egységes nemzetet képeznek, bizonyos szempontokat figyelembe véve különböző identitásokat hordozó csoportokra oszthatók.

A legalapvetőbb csoportosítási lehetőségek közé tartozik a nyelvi felosztás, amely szerint a Shkumbini folyótól, vagy a nagyjából ezzel párhuzamos egykori Via Egnatia útvonaltól északra geg, délre pedig toszk nyelvjárást beszélők élnek. Ennek megfelelően az Albánia határain kívül élő albánok szinte csaknem egésze a geg nyelvjárást beszéli. Kivételt képez ez alól az egykori Struga, Ohrid és Kičevo općina településeinek egy része, illetve a Prespa-bitolai–medence albán lakossága (NEZIRI Z. 1993).

További szempontot képezhet a muszlim, görög keleti és a római katolikus vallás szerinti megoszlás, amely különböző kulturális-lelki kötődések hordozója.⁴ Ehhez azonban hozzá kell tennünk, hogy a vallási tagozódás, ha lassította is a nemzet formálódását, annak kiforrását végül nem akadályozta

¹ Ez az összefüggő szállásterület elsősorban Albánia, Koszovó és Macedónia területére terjed ki, ezen kívül pedig Montenegró, Szerbia és Görögország egyes vidékeit foglalja magában. A szállásterület és a diaszpóra albán lakosságára vonatkozó adatok a mértéktartóbb 8 millió, illetve talán túlzó 13-15 millió fő között ingadoznak (PAP N. 2010). Az albán álláspontok közül érdekességképpen egyet szó szerint is idézünk: „*Most, a Krisztus utáni második évezred utolsó évtizedében, az albánok felemás mérleget mondhatnak magukénak: a, létezik egy anyaországuk, az Albán Köztársaság, csaknem négy millió lakossal; b, szállásterületük az egykori Jugoszlávián belül Koszovóra, Szerbiára, Montenegróra és Macedóniára is kiterjed, összesen több mint hárommillió lakossal; c, nemzeti területük részét képezi az erőszakkal Görögországnak ítélt vidék (itt csak magában Chameriában, amelyet 1913-ban a londoni konferencia döntése alapján annektált Görögország, 250 ezer albán él 1881-ben a görög hatóságok adatai alapján); ezeken kívül léteznek kisebb és nagyobb diaszpórák Törökországban, Olaszországban, Romániában, az Egyesült Államokban, Kanadában, Dél-Amerikában és Ausztráliában stb., nagyjából 5 millió főt számlálva* (NIMANI S. 1997. p. 15.).”

² Az albán és a magyar nép kivételes helyzetben van Európában abból a szempontból, hogy mindkettő anyaországát szinte teljes egészében saját nemzetrészei veszik körül.

³ Az állam-ciklustan hívei ennek megfelelően azt mondanák, hogy bár a két nemzet rögzített állapota hasonló, és még inkább hasonlított a 2008. február 17-i koszovói függetlenedés előtt, a változást folyamatában vizsgálva Magyarország, illetve a magyar nemzet hanyatló, az albán nemzet, illetve az albán államok fejlődő fázisban vannak.

⁴ Mindehhez hozzátehetjük, hogy az albán vezetéknevek alapján általában megállapítható a viselő családjának egykori, mai vallási és egyben kulturális hovatartozása.

meg.⁵ Ennek egyik oka, hogy az albánoknál a hitbeli hovatartozás kérdése másodlagos,⁶ jóval nagyobb jelentősége van a családi, illetve a nemzetségi és törzsi kötelékeknek. Ez utóbbival kapcsolatban meg kell említenünk azt az érdekes szakaszos fejlődést és az ezzel járó ciklikus visszarendeződést, amelyre BRANKO HORVAT hívta fel a figyelmet (HORVAT B. 1988). E szerint az albán nép archaikus társadalmi berendezkedésének legjelentősebb oka, hogy a többi európai néppel ellentétben háromszor éltek hosszabb ideig törzsi-nemzetségi keretek között.⁷ Első alkalommal az illír törzsi viszonyokat a római hódítás és kultúra expanziója bontotta meg. Ezt követően a szláv beáramlás jelentett visszarendeződést, amelynek következtében az albánok lakta hegyekben ismét életre keltek a korábbi szerveződési formák. Az újabb fejlődés utáni harmadik visszalépést az Oszmán Birodalom hódítása eredményezte. HORVAT elméletén mindössze annyit finomítanánk, hogy véleményünk szerint a törzsi-nemzetségi kötelékeket a békés átmeneti időszakok csak lazították, de nem bontották fel, míg a hódítások a lazábbá vált textúrát tették újra sűrűbb szövésűvé.

Végül a harmadik nagyobb csoportosítási formát az össznemzeti kategórián belül az a regionális identitás jelenti, amely leginkább állami, közigazgatási keretekhez köthető, és amelyet számos tényező, így a gazdasági körülmények, lehetőségek, a többségi nemzettel kialakított viszony, az államban elfoglalt pozíció, vagy éppen magához az össznemzeti koncepcióhoz való viszonyulás formálhat. Az albán nemzeten belül többek között ilyen jelentős regionális identitáskülönbség áll fenn az albániai és koszovói albánok között is. Ez az eltérő fejlődésből fakadó különbség, bizonyos szempontból a magyarországi és erdélyi magyarok viszonyához hasonlítható, ugyanakkor hozzá kell tennünk, hogy az összekötő kapcsok természetesen mindkettő esetben erősebbek, mint az elválasztó tényezők.

A külön, koszovár identitást hordozó Koszovó bár az egykori Jugoszlávia legelmaradottabb területe volt, a rendszerváltásig bezárkózó politikát folytató Albániánál fejlettebb gazdasággal rendelkezett. Az újonnan függetlenedő és egyelőre nemzetközi gyámság alatt álló államot fiatal korösszetételű, vállalkozó szellemű, széleskörű külföldi kapcsolatrendszerrel és nyelvismerettel rendelkező társadalma, lakosságának gyarapodása véleményünk szerint – a lehetőségek kedvező kihasználása esetén – hosszú távon akár össznemzeti vezető szerep felvállalására is ösztönözheti. Erre predesztinálja egyébként a koszovói albánokat történelmi múltjuk is, gondoljunk csak itt az első vagy a második Prizreni, illetve a Peć-i Ligára.

2. Birodalmak szorításában – az antikvitás korától az Oszmán Birodalom felbomlásáig

2.1. Történeti előzmények – az albán nép kialakulása

Az albán nép őseinek a legtöbb kutató az illír vagy a trák népet tartja. A trákok a neolitikum végétől több hullámban zajló bevándorlásuk során széles területet vettek birtokba, amely Macedónia valamint a Fekete-tenger, illetve a Kárpátok és az Égei-tenger között húzódott. Az albán etnogenezis folyamatában valószínűleg jelentősebb szerepet játszó illírek törzsterülete az Isztriai-félszigettől a kelet-adriai partokig, illetve annak szélesebb – a macedón határig nyúló – hátországáig terjedt. A görögökkel élénk kapcsolatokat kialakító illírek hódoltatását a rómaiak már a Kr.e. 3. század végén megkezdték, ugyanakkor az illír-trák területek végleges pacifikálására, illetve Illyricum valamint Tracia tartomány megszervezésére csak a Kr. e. I. és a Kr. u. I. század időszakában került sor.

Az említett hátországi, belsőbb területen élt a hatalmas állatállománnyal, rabszolgákkal rendelkező, a forrásokban bátornak, kegyetlennek és zeneszeretőnek leírt dardán nép is (MARIĆ R. 1956). A „hivatalos” albán álláspont ezt az illír-trák kontaktusában elhelyezkedő illír vagy félig illír népességet tekinti saját őseinek. A dardánok szállásterülete magában foglalta a mai Koszovót is, ugyanakkor annál jóval nagyobb területre terjedt ki. Az egykori Dardánia, amelyet a rómaiak különböző

⁵ Az egyik kiemelkedő ok, amely véleményünk szerint végül a vallási tagozódás ellenére is az egységes nemzet létrejöttét eredményezte, abban keresendő, hogy az albánokat a nemzeti ébredés korszakától kezdve ellenséges, területgyarapításban érdekelt népek vették körül. A körkörös ellenségkép, az Oszmán Birodalom gyengülése és szétesése szinte kikényszerítette a nemzeti összefogást.

⁶ E tényből következően, illetve abból fakadóan, hogy az ateizmus aránya igen magas, úgy véljük, hogy az albánok kevésbé fogékonyak az iszlám hit radikális irányvonalainak befogadására, támogatására.

⁷ Az albán nép fogalmába e tanulmány szerzője jelen kontextusban – az etnogenézist figyelembe véve – az illír népet is beleérti, mivel úgy véli, hogy a több komponens magába olvasztó albán nép etnikai szubsztrátumát, a csak felületesen romanizálódott illírek képezték.

tartományok részévé tettek, majd önálló tartományi rangra emeltek, északon a Nyugati-Moraváig, északkeleten a Timok vidékéig, északnyugaton a Golija hegységig, illetve a Moravica mentén fekvő Ivanjicáig, keleten, délkeleten nagyjából a bolgár-szerb-macedón határvidékig, míg délen Velesig terjedt (ALTIĆ S. M. 2006; MIRDITA Z. 2007).⁸

Bár a rómaiak elfoglalták az illír és trák területeket, a romanizáció foka a balkáni belsőbb vidékeken általában jóval kisebb volt, mint az Adria partján, vagy éppen a Duna mentén. A dardán területen a városi élet egyik elsődleges központja colonia Scupi volt (MÓCSY A. 1987). Mind a négy ismert municipium (Municipium Naissus, Municipium DD., Municipium Ulpianum és a Drsnik melletti municipium), illetve a három civitas peregrina (Kumanovónál, Prizrennél és Klokotnál) népességét is jórészt őslakosok (MIRDITA Z. 2007), és nem italicus telepések alkották. Úgy véljük, ha az albánok ősei által lakott terület Dardánia, illetve esetlegesen annak tágabb körzete volt, nyilvánvaló, hogy jelentősebb településeik is csak az említett hierarchia legalacsonyabb fokán álltak, így kevésbé szolgálhattak a romanizáció közvetítőjeként. Legnagyobb részük valószínűleg függetlenül a 3-4. századtól felerősödő barbár betörésektől, a korábbi hagyományok folytatásaként továbbra is pásztorkodással foglalkozott. Ezen tömegek, vagyis a többségében a rurális térségben élő említett népesség feltehetőleg jó ideig rendkívül szoros kapcsolatban állt a nálánál mélyebben romanizált lakossággal, amelyből részben maga is építkezett, és amely ősnépesség a vlachok elődjének tekinthető. Ez utóbbi, a keleti vulgáris latint különböző fokon beszélő populáció részben dáciai menekültekből, áttelepítettekből, részben helyi romanizált illírek-ből-trákokból építkezett.⁹

A 3-4. századtól felerősödő barbár betörések, a gót, majd a hun inváziók után a 6-7. században nagy tömegben szlávok (és avarok) özönlöttek el a Balkán-félszigetet, a 7. század végétől pedig az Al-Duna irányából bolgár törkök törtek előre a mai Bulgária területe felé. Mindeközben a Római Birodalom kettévált, majd a nyugati rész elbukott. A magát Róma örökösének tekintő Kelet-Római Birodalom igyekezett fenntartani fennhatóságát a Balkán középső és északi területein is, de hosszabb időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy az erőteljes etnikai és politikai átrendeződés után a szláv szklavíniákból kifejlődő horvát¹⁰ és szerb államalakulatok, illetve a bolgár állam megtalálja helyét a Bizánci Nemzetközösségben.

Miközben a Balkán később meghatározó népeinek fejlődése megkezdődött, illetve kialakultak az első állami keretek, a szláv invázió elől a magasabb területekre visszaszorult, Koszovó, Észak-Albánia és Crna Gora egyes részein élő „ősalbán” és a vele kontaktusban álló „ősvlach” népesség nem hozta létre saját hosszú életű, stabil államképződményeit.¹¹ Változó szállásterületekre ugyanis vagy más államok terjesztették ki több-kevesebb sikerrel fennhatóságukat, vagy a későbbiekben csak rövid életű kisebb területet felölelő államkezdeményeket alakítottak ki.

Az előbb említett konglomerátum vlach tömegéből feltehetőleg már a 8-9. század folyamán megindult az a déli irányú migráció, amely Epirosz, a Pindosz és Thesszália vidékére irányult. Az oláhok másik része egyelőre érintkezésben maradt az albánokkal, majd nagyjából a 11. század elejétől kezdve északi-északkeleti irányba elmozdulva átlépte a Duna vonalát. A vlachok migrációjával párhuzamosan az albán népesség korábbi magterületéről a súlypont lassan a mai Albánia irányába tolódott el.¹² Mindazonáltal nem csak az albánok, de az északkeleti irányú vándorlásból kimaradó vlachok is a Balkán változó belső keretei között folytatták a következő évszázadokban életüket.

⁸ A Moesia Superioriától különálló, önálló Dardánia megszervezésére DIOCLETIANUS (284-305) császár uralkodásának időszakában került sor.

⁹ A későbbi folyamatokat leegyszerűsítve egy nagyrészt illír, trák, illetve dáciai konglomerátumból, a romanizáltság fokának megfelelően az évszázadok folyamán elkülönült a vlach és az albán népesség fejlődése.

¹⁰ A horvát állam végül a nyugati kereszténység mellett kötelezte el magát.

¹¹ Montenegró egyes területein, illetve tágabb értelemben a Dubrovnik-Ulcinj-Prizren háromszögben a későbbiekben, a 14-15. században is tetten érhető egyfajta albán-vlach-crnagorác szimbiózis. Erről tanúskodnak a montenegrói törzsek nevei is, amelyek között nem csak szláv, de albán és vlach eredetűek is találhatóak. Az etnikai keveredés érdekes példáját szolgáltatják a feltehetőleg elszlávosodott vlach BALŠIČOK, akiket mind az albán mind a szerb történettudomány sajátjaként kezel. A család DUSÁN birodalmának szétesése után tett szert többek között jelentős albánok lakta területekre. Emlékük a délszláv népköltészet hősi énekeiben is fennmaradt (magyar nyelven többek között: Három jó vitéz. In: Jugoszláv költők antológiája. Bp., 1963).

¹² Az illír-szláv érintkezésről, illetve az együttes migrációról a komani kultúra leletei is tanúskodnak, amelyek Koman településnél, Dardániából a tengerpartra vezető római út mentén kerültek elő (HORVAT B. 1988). Az albán történészek, archeológusok tekintélyes része a hagyatékban az albán-illír kontinuitás bizonyítékát látja.

2.2. Változó erőviszonyok – változó állami keretek

A ránk maradt történeti forrásokban az albánok 1043-ban szerepeltek először, néhány évtized múlva 1078-ban és 1081-ben pedig mint a bizánci erők mellett küzdő csapatok tagjai tűntek fel GUISCARD ROBERT hódító normann seregeivel szemben (MALCOLM N. 2000).¹³

Akár a vlachok, a következő időszakban az albánok is egyre gyakrabban jelentek meg a különböző dokumentumokban. A 12. század végén az albán feudális urak a Drini (Drim) és a Shkumbini folyó közötti területen a Progon-dinasztia vezetésével függetlenedtek a Bizánci Birodalomtól. Közülük DHIMITËR (1208-1216) mint önálló albán fejedelem épített ki kapcsolatokat Raguzával, Velencével és a Nemanják Szerbiájával. A rövid időre önállósodó albán fejedelemséget a 13. század elején az újonnan alakuló Epiroszi Despotátus tette vazallusává, majd az 1270-es évek elején ANJOU KÁROLY (1266-1285), a Nápolyi Királyság ura foglalta el, és magát Regnum Albaniae, vagyis az Albán Királyság uralkodójának kiáltotta ki (BOGDANOVIĆ D. 1986).

A néhány évig tartó nápolyi uralom után, az újjáéledő Bizánci Császárság 1286-ban ismét fennhatósága alá vonta a terület nagy részét. Ezalatt MILUTIN szerb király (1282-1321) befejezte elődei munkáját Koszovó teljes területének, illetve Észak-Macedóniának az integrálásával, de tovább terjeszkedett Észak-Albániában is, sőt egy időre Durres és környéke is szerb uralom alá került.¹⁴ A mindaddig fennálló határvonalat, a Mati folyó vidékét DUSÁN ISTVÁN (1331-1355) lépte át, aki hódításaival egész Albánia területét birodalmához csatolta (M. ALTIĆ SLUKAN 2006). A szerb terjeszkedés az albán területek irányából erőteljes migrációt váltott ki főként Epirosz, illetve részben Thesszália irányába, ugyanakkor úgy tűnik, az albán nemesek és katonák tekintélyes része megtalálva helyét Dusán birodalmának szerkezetében, a görög területek felé irányuló expanzió támogatójává vált.¹⁵

DUSÁN ISTVÁN halálával a Balkán-félsziget nagy részére kiterjedő szerb birodalom részekre hullott, a központi hatalom gyengülésével majd megszűnésével Albánia egyes területeit a THOPIA, DUKAGJIN, ARIANIT és a KASTRIOTA család feudális előkelői vonták ellenőrzésük alá. Ki kell emelnünk rajtuk kívül a már említett BALŠIČOKAT, akik a 14. század közepétől néhány évtized alatt Budvából és Barból kezdve a terjeszkedést, ügyes politikával és katonai sikerekkel vették birtokba többek között Shkodrát, Ulcinjt, Prizrent, Trebinjét, Konavlit, Beratot, Valonát (Vlora) és Durrest, ezalatt pedig sikeresen állították maguk mellé a kotoriakat és a katolikus albán előkelőket is (HORVAT B. 1988).¹⁶

Mindeközben a 14. század közepén a Balkán félszigeten egy új, agresszív módon és meglehetősen gyors ütemben terjeszkedő, a politikai viszonyokat szétziláló és saját érdekei mentén újraformáló hatalom tűnt fel. A fiatal, expanzív oszmán állam csapásai alatt a balkáni államok előbb megrogytak, majd a 14. század végén és a 15. században sorra elbuktak. Albánia elestét ugyan rövid ideig késleltették KASTRIOTA GYÖRGY támadó és védekező hadműveletei, azonban az 1470-es években az oszmán csapatok elfoglalták a jelentősebb településeket, 1501-ben pedig a velencei uralom alatt álló Durres is elveszett. A koszovói terület az emlékezetes rigómezei csata után az ankarai ütközetig, vagyis 1402-ig az oszmán vazallus Szerbia, majd ettől az évtől kezdve a magyar függésben álló LAZAREVICS ISTVÁN (1402-1427), illetve – az északról és délről szorító két hatalmi tényező között ingadozó – BRANKOVICS GYÖRGY (1427-1456) despotátusának része marad. A „status quo” 1455-ig állt fenn,

¹³ Az albán elnevezés valószínűleg az Albanoi nevű illír törzs nevéből ered, amelynek legjelentősebb települése Albanopolis volt. Egyes kutatók ezt a települést a később Albanum, illetve Arbanum névalak formájában megjelenő Kruja városával azonosítják. Az albánok magukat shqiptarnak nevezik, ennek magyar alakja a – vezetéknevekben napjainkig fennmaradt – siptár, de a középkor folyamán az orbonász és az arnót alak is használatos volt. Külön kell említenünk a kelemenceknek nevezett albánokat, akiknek legnagyobb része az 1737-39-es osztrák-török háború következtében menekült a Szerémség területére. Ez utóbbi elnevezés a Kélmendi törzs nevéből ered.

¹⁴ Észak-Albánia NEMANJA ISTVÁN és ELSŐKORONÁZOTT ISTVÁN uralkodásának időszakától Zeta igazgatási egységéhez tartozott.

¹⁵ Az albán és szerb előkelők nem csak a 14-15. században, de korábban is gyakran építettek ki egymással családi, rokoni kapcsolatokat. Hogy csak a két legrepresentatívabb példát említsük, egyes történészek úgy vélik, DUSÁN ISTVÁN anyja albán származású volt. Másik példának DUSÁN ellenpólusa, a leghíresebb albán, KASTRIOTA GYÖRGY, akinek szerb rokonai is voltak. GOLEM ARIJANIT KOMNIN (KOMNENIJA szerb hercegnő leszármazottja) és felesége MÁRIA (az előkelő albán MUSAKI család tagja) lánya Andronika ugyanis SZKANDER BÉG hitvese lett. Mivel ANDRONIKA testvérei IVAN CRNOJEVIĆ zetai fejedelemhez, illetve az utolsó szerb deszota Brankovics Istvánhoz mentek nőül, ezért KASTRIOTA GYÖRGY kiterjedt szerb családi kapcsolatokkal rendelkezett. Hozzá kell tennünk mindehhez, hogy GYÖRGY fia GJON, BRANKOVICS LÁZÁR lányát Jerinát vette feleségül.

¹⁶ Az utolsó BALŠIČ, a rokon LAZAREVICS ISTVÁN udvarában halt meg 1421-ben.

amikor is a Novo Brdo melletti csata után a teljes koszovói terület az Oszmán Birodalom fennhatósága alá került.

2.3. Oszmánli korszak – a „megosztott egység” időszaka

2.3.1 Gyarapodó szállásterület – terjedő iszlám

Az új közigazgatási keretek kiépítésével ezt követően az albán szállásterületet hosszú ideig egy olyan birodalom ellenőrizte, amelyhez hasonló mértékű és határfokú kontrollra a Balkán-félszigeten azt megelőzően csak az egységes Római Birodalom volt képes.¹⁷ A következő több mint négy évszázadban, az említett albánok lakta terület jelentősen átalakult, módosult. A korábbi évszázadokban a középkori szerb és bolgár uralom alatt megindult Albánia és Koszovó elszlávosodása, amely folyamatot most alapjaiban tört meg az Oszmán Birodalom hódítása.

Az etnikai viszonyok változásához már a 15. században jelentősen hozzájárultak a háborúk, így a KASTRIOTA GYÖRGY elleni harcok, illetve a Raguzai Köztársaság és a törökök közötti összecsapások. Ezek eredményeként ugyanis erőteljesen lecsökkent az észak és közép-albániai szláv települések népessége, helyükre pedig a magasabban fekvő területek albán lakossága érkezett. A gyorsan lezajló etnikai változások a térségben a 15. századtól követően is leginkább háborús, illetve az azokat követő megtorlási terminusokhoz köthetők. Ilyen fontosabb időintervallum volt a visszafoglaló háborúk korszaka, az 1716-18-as osztrák-oszmán, illetve az 1736-39 és az 1788-1791 között zajló oszmán-osztrák-(orosz) csatározások, a későbbiekben pedig az 1875-től 1878-ig tartó válság, valamint a Balkán-háborúk időszaka is.¹⁸

A háborús korszakokon kívül a megművelhető föld iránti vágy, vagyis a spontán gazdasági migráció, illetve az oszmánok tudatos telepítési politikája járult hozzá erőteljesebben az albánok térhódításához, mindenekelőtt Koszovó és Metóhijában,¹⁹ kezdetben kisebb mértékben, majd a 17. századtól egyre gyorsuló ütemben.²⁰ Ezt a 18-19. században még inkább kiteljesedő, már a nyugat-

¹⁷ Hozzá kell fűznünk ugyanakkor, hogy akár a Római, úgy az Oszmán Birodalom sem tudta hatékonyan ellenőrizni a Balkán nehezen átjárható, hegyvidéki területeit. Ennek megfelelően olyan rendszer kialakítására törekedett, amely kedvezményekkel igyekezett a hegyvidéki területek vlach, albán, vagy éppen montenegrói szerb lakosságát a birodalmi érdekek szolgálatába állítani. Az összehasonlításból kimaradt Bizánci Birodalom Balkán-félszigetre gyakorolt egységesítő, univerzális szerepe véleményünk szerint fennállása alatt erőteljesebben jelentkezett kulturális, mint tényleges katonai vagy gazdasági téren. Az említésre méltó dusáni Szerb Birodalom kettő évtizedes terminusa történelmi időmértékkel mérve csekély, más szemszögből vizsgálva ugyanakkor mégis elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy a későbbiekben a szerb nemzet újra és újra feléledő „birodalmi”, nagyszerb politikájának, törekvéseinek alapjául szolgáljon.

¹⁸ A kiemelt időszakok közül a visszafoglaló háborúk korszakában mintegy 30000-40000 fős keresztény tömeg hagyta el Koszovó területét, Niš vidékét, Belgrádot és környékét, illetve a Morava medencéjét (MALCOLM N. 2000). Az 1716-18-as háború, illetve az azt követő események következtében elsősorban a Vučitrni szandzsák lakosságának száma csökkent le erőteljesebben, az 1736-39-es cselekmények hatására pedig végül a Szerémségbe érkeztek szerb menekültek és katolikus albánok. Ez utóbbiak hosszas hányattatás után, a 18. század közepén telepedtek le Hrtkovci, Nikinci és Jarak településeken. Bár identitásukat hosszú ideig megőrizték, katolikus vallásuknak megfelelően a 20. századra a terület horvátságába integrálódtak. Az 1788-1791-es háborúk eredménye újabb, főként szerémségi szerb és albán letelepedés lett. Az 1875-78-as válság, illetve a berlini kongresszus hozadéka a szerb fennhatóság alá került területekről kiinduló, elsősorban Koszovóba irányuló muszlimán, illetve a koszovói területről a megnövekedett Szerbiában lecsapódó migráció volt. Az 1912-13-as balkán háborúkkal a korábbi folyamat megfordult, és megkezdődött a muszlimán, köztük az albán lakosság tudatos és szervezett visszaszorításának időszaka.

¹⁹ Az albánok tehát részben visszatértek oda, ahonnan egykori őseik származtak. Ez a folyamat némileg hasonló a román nép etnogeneziséhez, hiszen a romanizáció által érintett dáciai lakosság szintén egyfajta körforgást leírva költözött a Duna vonalától délre, ott jelentős átalakuláson ment keresztül, újabb elemeket, többek között latinizált, illetve szláv népességet szívott magába. Ezt követően tekintélyes részük ismételten átlépte a Duna vonalát, majd besenyőket, kunokat asszimilálva hozzákezdett további északi terjeszkedéséhez (KITANICS M. 2009). Az albánok esetében az alapnépesség etnikai változását elsősorban újabb illír, illetve vlach és szláv komponensek beolvasztása jelentette.

²⁰ Hozzá kell tennünk, hogy albán hospesek (elsősorban Észak-Albániából) már a 13. századtól megjelentek Koszovóban, és a 14-15. században a kotoriak, szászok, illetve raguzaiak mellett a katolikus közösségek jelentékeny részét képezték (M. S. ALTIĆ 2006; MOLNÁR A. 2007). A fentebb említett, az oszmán uralom időszakától erősödő

macedóniai vidéket is érintő folyamatot kezdetben az is elősegítette, hogy a szerbek az oszmán előretörés és elnyomás elől tömegesen költöztek északabbra Magyarország, illetve Horvátország területére. Az albán etnikum eddig említett migrációs irányvonalai mellett további jelentősebb hullámok áramlottak a 15. század végén Dél-Itáliába és Szicíliába, illetve a 18. században az isztriai Porečbe és az észak-dalmáciai Zadar környékére is.

Az albánok fokozatos túlsúlyba kerülésével párhuzamosan, a 17. századtól kezdve a vallási arányok is jelentősen módosultak. A török megjelenése előtt Albánia térségének egyszerűsített etnikai képe szerint az észak-albániai terület, illetve helyenként Közép-Albánia is katolikus többséget mutatott, míg a középső és a déli vidékek túlnyomóan görög orientációjúak voltak. Ez a kép a törökök megjelenésével és a muszlimán vallás térhódításával vált összetettebbé. Az iszlamizálást több tényező is elősegítette, amelyek között az érvényesülés vágya ugyanúgy említhető, mint a fejadó emelkedése, vagy éppen az erőszakos térítés jelensége. Ez utóbbi a 18. században igen gyakorivá vált, a hegyi klánok közül többeket is érintett, mivel az oszmánli hatóságok, pasák, nagy számban telepítették a családokat a jobban ellenőrizhető koszovói rónákra, egyúttal rákényszerítve őket az iszlám hit átvételére. Bár a tömeges iszlamizáció a 18. század folyamán Albániában, Koszovóban és Nyugat-Macedóniában jelentősen előrehaladt, a kép árnyalása érdekében szükségesnek látjuk mindehhez hozzátenni, hogy az iszlamizáltak között nagy számban voltak kriptokeresztények, vagyis olyanok, akik titokban továbbra is eredeti vallásukat gyakorolták.

Noha az oszmánellenes háborúk támogatói között jelentős arányban találunk keresztény albánokat, a helyi előkelők, illetve családjaik, katonáik egy része ugyanúgy megtalálta az érvényesülés lehetőségét az Oszmán Birodalomban, mint DUSÁN államában. Ezt jelzi az is, hogy a legmagasabb katonai értékkel bíró janicsár egységek valamint szpáhik és testőrök hadát alkották albánok, miközben többen a közigazgatásban is magasra jutottak, sőt a művészetekben is jeleskedtek.²¹ Jól látszik tehát az a kettősség, hogy míg a keresztény albánok egy része gyakran támogatta a birodalomellenes mozgalmakat, addig a muszlimánok többsége oszmán identitástól áthatva hosszú ideig, egészen a 19. század végéig az állam kiszolgálásában, fennmaradásában volt érdekelt.

A 18. század végétől a központi hatalom meggyengülésének következtében a Birodalom általános tendenciájává vált az egyes pasák lokális hatalmának megerősödése. Az albán szállásterület felügyeletét – szinte független kormányzóként – a 18. század végén és a 19. század első évtizedeiben a shkodrai központú BUSHATI család, illetve a janinai székhelyű ALI PASA TEPELENA gyakorolta.²² Ez utóbbit ellenfeleinek hosszú, évtizedekig tartó küzdelem után, csak 1822-ben sikerült megölniük (JELAVICH B. 2000). A BUSHATIK közül MAHMUD Észak-Albániából folytatta családja korábbi terjeszkedését, előbb Koszovót foglalta el, majd Podgoricában kikiáltotta az Illír Föderációt, amely a tervek szerint az albánok, montenegróiak és bosnyákok által lakott területeket foglalt volna magában. MAHMUD utóda MUSTAFA egy ideig ALI portaellenes tevékenységét támogatta, később pedig az 1830-as évek elején a boszniai területek vezetőjével, HUSEIN-KAPETAN GRADAŠČEVIĆ-csel együtt fordult szembe a központi hatalommal. 1831-ben GRADAŠČEVIĆ csapatai a „harmadik rigómezei ütközetben” az átállt albánok segítségével mértek vereséget a nagyvezír seregeire. A kedvező lehetőséget azonban nem sikerült kihasználni, HUSEIN kiszorult Boszniából, MUSTAFA pedig megadta magát.

Közben mivel a porta maga is tisztában volt a változtatás szükségességével, az 1820-as évektől hozzákezdett a modernizációhoz, amely egy központosított, bürokratikus, jól képzett hivatásos hadsereggel bíró állam létrehozását tűzte ki célul. A centralizáció, az erősebb állami jelenlét természetesen kiváltotta az albán pasák ellenállását, a magasabb állami adók és a kötelező, hosszú sorkatonai szolgálat pedig az alacsonyabb társadalmi osztályok elégedetlenségét is maga után vonta. Mindezek hatására az 1830-as évek közepétől rendszeressé váltak a lokális felkelések.²³ Ezek közül is

migrációs folyamatok igen összetettek, bonyolultak, ebből következően a koszovói terület csak leegyszerűsítve ragadható úgy meg, mint a szláv népesség visszaszorulásának és az albán populáció fokozatos túlsúlyba kerülésének helyszíné.

²¹ Egyesek 30, mások csaknem 40 albán származású nagyvezírt említenek, de albán származású volt többek között a nagy költő, a török himnusz szerzője MEHMET AKIF, és NIJAZI RESNJA, az ifjútörök mozgalom fegyveres szárnyának első vezetője is.

²² Jó néhány történész a BUSHATI család, illetve ALI PASA tevékenységét egyfajta albán függetlenségi törekvésnek értelmezi.

²³ 1835-ben Észak- és Közép-Albániában, 1847-ben Koszovóban és a Gjirokastrai szandzsákban, 1864-ben Đakovicában, 1867-ben Pečben, Prizrenben és Đakovicában tört ki lázadás, míg 1869-ben Pečből indult 7000 felkelő az oszmán reguláris csapatok ellen (HORVAT B. 1988).

kiemelkedett a skopjei központú, Koszovó teljes területét felölelő 1844. évi lázadás, amelynek elfojtása érdekében a hadsereget is be kellett vetni.

2.3.2. Albán nemzeti ébredés – az önálló Albánia születése

A porta központosító törekvéseivel, illetve az állandósuló felkelésekkel egy időben lehetünk tanúi az albán nemzeti ébredés első jeleinek is. Az 1820-as, 1830-as évektől, de még inkább a 19. század közepétől ugyanis többen, köztük NAUM VEQILHARXHI, DE RADA JERONIM, ZEF JUBANI, KONSTANTIN KRISTOFORIDHI, PASHKO VASA, JANI VRETO vagy éppen NAIM és SAMI FRASHËRI is az önálló albán kultúra alapjainak lerakásán, az albán történelem, irodalom és nyelv kimunkálásán fáradozott. A kulturális ébredés és felemelkedés korszakának, amely a 19. század második felében a Rilindja (Újjászületés) nevet kapta, olyan központjai, szellemi centrumai voltak mint Janina, Bukarest, Isztambul vagy Alexandria.

VEQILHARXHI az 1820-as és 1840-es évek között az addig használatos arab és görög helyett már önálló albán ábécé kidolgozását tűzte ki célul, amelyet a kialakulás kezdeti fázisában lévő albán nemzet politikai és kulturális fejlődése érdekében tartott szükségesnek.²⁴ Az italo-albán író és költő DE RADA JERONIM, az első albán nyelven is publikáló újság, a „*L'Albanese d'Italia*” nápolyi kiadója, aki a Rilindja mozgalom több tagjával, többek között ZEF JUBANIVAL is kapcsolatban állt, újságcikkein, történeti és nyelvtudományi jellegű művein keresztül ismertette meg a széles olasz nyilvánossággal az albán nemzeti mozgalom törekvéseit. A toszk és a geg nyelvjárás határán, Elbasanban született KRISTOFORIDHI, aki szintén az egységes albán írás szükségessége mellett szállt síkra, többek között az Újtestamentum teljes szövegének, illetve az Ótestamentum egy részének albán fordításával írta be magát az albán nemzeti Pantheonba. VASA, az oszmánli államférfi, albán hazafi és író Isztambulban az erősen görögbarát VRETOVAL, illetve SAMI FRASHËRIVEL együtt fáradozott a legmegfelelőbb albán ábécé és egy ábécéskönyv kiadásán, mindemellett egy társaságot is alapítottak az albán nyelvű könyvek kiadásának érdekében.²⁵ Az említett SAMI FRASHËRIT leginkább az Oszmán Birodalom sorsa, a keleti kérdés, illetve ezzel összefüggésben a környező balkáni államok által fenyegetett albán területek jövője foglalkoztatta. VRETOVAL ellentétben erősen támadta a Janiai vilajetre igényt tartó görög politikusokat, a nagygörög eszme híveit. Legjelentősebb albán nyelvű műve a „*Shqipëria. Ç'ka qenë, ç'është dhe Ç'do të bëhetë*”.²⁶ E politikai kiáltványában fogalmazta meg az Oszmán Birodalom várható felbomlását, illetve annak szükségességét, hogy az albánok saját kezükbe vegyék sorsuk alakítását. Egy kikötőkkel, utakkal, fejlett iskolahálózattal, akadémiával, polgári parlamentáris rendszerrel bíró modern agrár-ipari államot képzelt el, amely az albán szállásterületeket egyesíti, és amelyben az egyház és az állam elválik egymástól.²⁷ Testvérének NAIM FRASHËRINEK, az albanizmus apostolának hazafias versei, munkái, szintén jelentős mértékben segítettek a vallási megosztottságot áthidaló egységes albán nemzet kialakulását.

A kultúra talaján sarjadó nemzeti ébredés az 1870-es évektől egyre erőteljesebb politikai kereteket kezdett ölteni. Az 1875-ben Hercegovinából kiinduló felkelés a következő években általános keleti válsággá fejlődött, amelyben a fő szerepet Oroszország, az Oszmán Birodalom, Szerbia, Montenegró, Bulgária és az albánok játszották. Ez utóbbiak egy része bár eleinte kereste az oszmánellenes együttműködés lehetőségét, hamar rá kellett ébredjen, hogy a környező népek közül a montenegróiak és a szerbek északról, a görögök délről, a bolgárok pedig keletről fenyegetik feldarabolással szállásterületüket. A harcokat lezáró, 1878. március 3-án San Stefanóban aláírt békeszerződés értelmében Montenegró többszörösére növelhette területét, miközben az új balkáni középhatalom Bulgária a tényleges nemzeti területen kívül megszerezte Makedónia egészét, illetve bekebelezhetett egyes kelet szerbiai területeket is. A szerbek csalódásukra csak Mitrovicáig tolhatták

²⁴ A már ekkor saját nyelvvel, hagyományokkal, történelemmel és területtel bíró albán nemzetéről álmodó VEQILHARXHI, 1844-ben Bukarestben jelentette meg az albán nyelv első ábécés könyvét.

²⁵ Vasa, mint magas rangú hivatalnok, pasa, Libanon kormányzója, nem az autonómia vagy a független Albánia híveként vált ismertté. A tervei között egyetlen vilajetben egyesített albán szállásterület szerepelt, amelynek közigazgatását albánok vezetik, és ahol a vallási megosztottság ellenére is testvériség, egység uralkodik.

²⁶ Az „*Albánia – ami egykor volt, ami most, és ami lesz*” című munka 1889-ben Bukarestben, „*Gondolatok az anyaország megmentéséről, olyan veszélyekkel szemben, amelyek fenyegetik*” alcímmel jelent meg.

²⁷ SAMI FRASHËRI nem egy teljesen független, hanem az Oszmán Birodalom keretei között fennálló autonóm albán államot képzelt el. Tisztában volt ugyanis azzal, hogy a Birodalom felbomlása az albánokat teljesen kiszolgáltatottá tenné a környező államok területszerző törekvéseivel szemben.

délebbre határait, míg Koszovó nagy része török kézen maradt. A nagyhatalmi nyomásra Berlinben revidált békeszerződés megszüntette Nagy-Bulgáriát, Montenegrónak jóval kisebb területet jutott, és miközben szentesítette Szerbia délkeleti irányú terjeszkedését, a korábban Észak-Koszovóban elfoglalt területet ismét az Oszmán Birodalom részévé tette.²⁸

A San Stefanóban történt események után 1878 áprilisában, az albán elit felismerve a gyors cselekvés szükségességét, népük védelmének érdekében bizottságot alakított Isztambulban. Az ABDYL FRASHËRI, SAMI FRASHËRI, PASHKO VASA, JANI VRETO és KONSTANDIN KRISTOFORIDHI nevével fémjelzett csoportosulás néhány nappal a berlini kongresszus megnyitása előtt, Prizrenbe hívott össze nagygyűlést (JACQUES E. 1995). A főként Prizrenhez közelebb eső északi és keleti albán területekről érkező, mintegy 80 küldött által alapított Prizreni Liga néven ismertté vált szervezet, június 10-én ABDYL FRASHËRI elnöklete alatt kezdte meg munkáját. A Ligában eleinte két irányzat küzdött egymással. A magas rangú egyházi személyek, pasák és bégek egy olyan – a bosnyákokat is magában foglaló – iszlám szervezet létrehozását tűzték ki célul, amely a Birodalom integritásának biztosítására fektette volna a legnagyobb hangsúlyt. Ezzel szemben a későbbiekben dominánssá váló, Frashëri vezette nacionalista csoportosulás, a katolikus, ortodox és muszlimán albánok teljes egészére támaszkodva követelt autonómiát a Portától.

A küldöttek VASA vezetésével dolgozták ki programjukat. Deklarálták a négy, etnikailag albán vilajet sérthetlenségét,²⁹ létrehozták központi tanácsukat, amely szinte egyfajta kormányként funkcionált, majd hozzákezdtek a regionális bizottságok kialakításához. A Liga legfontosabb törekvései közé tartozott a nagyobb fokú autonómia elérése, az albán nyelv hivatalos használatának, az albán nyelvű iskolák létrehozásának, illetve egy önvédelmi funkciót ellátó hadsereg felállításának kérdése. Memorandumukat a berlini kongresszushoz is eljuttatták, azonban nagyhatalmi támogatást nem kaptak, sőt az elnöklő BISMARCK az albán nemzet létezését is kétségbe vonta.³⁰

1879-ben a Liga már a teljes adminisztratív autonómia mellett szállt síkra, 1880-ban pedig követelte, hogy a török hadsereg és az oszmán hivatalnokok hagyják el a térséget, illetve maguk választhassanak fejedelmet. Ezt követően fegyveres csapataik ellenőrzésük alá vonták Észak-Albánia nagy részét, illetve Koszovóból is kiszorították az oszmán erőket. A nyílt fegyveres felkelést Dervis PASA vezetésével 1881 tavaszán folytatták el, a Liga vezetőit letartóztatták, majd távoli területekre deportálták. Bár a Liga ezzel az akcióval megszűnt létezni, az albánok valódi összefogással létrejött szervezete volt az első kiemelkedő állomása a független Albánia létrejöttének, igen fontos szerepet játszott a nemzeti egység megvalósulásában, de abban is, hogy a környező államok területszerző vágyai nem teljesültek maradéktalanul.

A Prizreni Liga szétverése után is rendszeresek voltak a portaellenes lázadások, amelyek az 1880-as, 1890-es években elsősorban Koszovó területét érintették. 1899-ben 450 küldött képviselével a prizreni események folytatásaként került sor a Pejői Liga megalapítására, amelynek élére a radikális autonómia pártján álló HAXHI MULLA ZEKÁT választották vezetőül.³¹ Bár a Ligát a következő évben feloszlatták, a megkezdődött folyamatot már nem lehetett visszafordítani. 1903-ban az albánok csatlakoztak a macedónok és vlachok ilinden felkeléséhez, majd 1905-ben Bitolában hoztak létre titkos szervezetet Albánia felszabadításának érdekében. 1908-ban az ifjútörökök mozgalma keltett újabb

²⁸ Az 1877-78-as operációs hadműveletek, illetve a berlini kongresszus határmódosításai jelentősen hozzájárultak a koszovói, illetve a szerbiai területek etnikai arányainak megváltozásához, ugyanis a Szerbiának ítélt területről nagy számban érkeztek muszlimán menekültek elsősorban Koszovóba, miközben természetesen az ellentétes irányú migrációs folyamatok is felerősödtek. Ez utóbbihoz hozzájárult az a tényező, hogy a Koszovóba érkező több tízezres tömegről az állam nem gondoskodott megfelelően, aminek következtében dühük hamarosan a befogadó terület védtelenebb keresztény szláv lakossága ellen fordult. A mintegy 60000 főre becsült szerb menekülttömeg 1878 és 1912 között zajló kivándorlása, Koszovóban az albán nemzetiség javára billentette a mérleg nyelvét, az albán nemzet túlsúlyát eredményezte (CSAPLÁR K. – SERES A. 2007).

²⁹ Név szerint a Skodrai, Janinai, Monastiri és a Koszovói vilajetről volt szó. Ez utóbbit közvetlenül a berlini kongresszus előestéjén, a Boszniai és a Prizreni vilajet egyes részeiből szervezték meg. Kezdetben Pristina, majd 1887-től Szkopje volt a központja. Területe jóval nagyobb volt a mai Koszovó kiterjedésénél, mivel a Szandzsák és Macedónia tekintélyes részét is magában foglalta. A Balkán háborúk előtt, területe mintegy 24000 km²-t tett ki.

³⁰ A memorandum következő mondata kitűnően reprezentálja az éppen születőben lévő albán nemzet kikristályosodó álláspontját: „Éppen úgy, ahogy nem kívánunk törökök lenni, ugyanúgy szembezállunk minden erőnkkel azokkal, akik minket szláv, osztrákokká vagy görögökké kívánnak változtatni. Mi albánok akarunk lenni (HORVAT B. 1988. p. 29.)”

³¹ A radikális autonómia hívei a négy albánok lakta vilajet egyesítését és autonómiáját, valamint az albán kormányzati és oktatási nyelv bevezetését tűzték ki célul.

reményeket, azonban az albán támogatás mellett megerősödő mozgalomban hamarosan nacionalista, a nemzetiségeket háttérbe szorító, a török érdekeket szem előtt tartó irányzat kerekedett felül, így megfeledeztek korábbi ígéreteikről.

Az 1910-től ismételten folytatódó felkelések végül 1912 augusztusában hozták meg eredményüket, amikor is az albánoknak sikerült kivívni autonómiájukat. Maga az autonómia azonban a közvetlenül ezt követően, októberben kirobbanó Balkán-háborúk következtében gyorsan elvesztette jelentőségét, miután nyilvánvalóvá vált, hogy a szerbek, montenegróiak és görögök egymással versenyezve igyekeznek minél nagyobb albánok lakta területre szert tenni.³² Éppen ezért, az 1912. november 28-i vlorai nemzetgyűlésen a képviselők végül a független Albánia létrehozása mellett döntöttek. Ennek határait a londoni konferencia 1913 márciusában hagyta jóvá, majd azt némi korrekcióval az 1913. december 17-i firenzei jegyzőkönyv véglegesítette (PÁNDI L. 1997).³³

3. Az albánok modernkori történetének vázlata – nagyhatalmak vonzásában³⁴

3.1. Megosztott szállásterület – a függetlenség és függés első évtizedei

Az albán szállásterület története a 19. század végétől napjainkig tulajdonképpen a mindenkori nagyhatalmak érdekei mentén formálódott. Ugyanakkor hozzátehetjük, hogy egyáltalán Albánia létrejöttéhez és fennmaradásához, majd Koszovó függetlenedéséhez természetesen hozzájárult az időszakonként rendkívül hatékony albán külpolitikai tevékenység is,³⁵ valamint az a rendszeresen visszatérő momentum, hogy az albán fél – történelmi tradícióiból kifolyólag – hatékonyan alkalmazza a fegyveres önvédelem gyakorlatát, illetve a vitás kérdések rendezését is gyakran fegyveres úton próbálja megoldani.³⁶

Az említett nagyhatalmi érdekek a függetlenség elnyerése előtti időszakban egymással ellentétesen formálódtak. A balkáni területen leginkább érdekelt Osztrák-Magyar Monarchia (és Olaszország) egy etnikai határokhoz közelítő Albániát kívánt létrehozni Szerbia túlzott területi gyarapodásának, illetve a landlocked Szerbia adriai korridor-terve megvalósításának megakadályozása érdekében. Ezzel szemben Oroszország a stratégiai szövetséges szerb fél érdekeit szem előtt tartva, kisebb területű Albánia létrehozása mellett szállt síkra.

Bár az említett firenzei jegyzőkönyv szentesítette az albán határokat, az első világháborúba sodródó, egymásnak feszülő szövetségi rendszerek törekvései, egyelőre meglehetősen képlékenyvé tették Albánia függetlenségét, illetve területi integritását. 1914 és 1920 között a hatalmi viszonyok ennek megfelelően gyorsan változtak. Az osztrákok és németek által támogatott WILHELM VON WIED fejedelem, mintegy 6 hónapig tartó regnálás után kényszerült rá Albánia elhagyására. A belpolitikai élet legmeghatározóbb szereplője ezt követően Esat Toptani pasa lett, aki még ebben az évben megegyezést

³² Ekkor foglalja el Szerbia Koszovó területét.

³³ A jegyzőkönyvben rögzített viszonyok, szinte teljesen megegyeznek a jelenlegi határokkal.

³⁴ Az albán szállásterület modernkori története természetesen több önálló tanulmány megírását is lehetővé tenné. Éppen ezért csak a teljesebb kép érdekében döntöttünk végül amellett, hogy a kezdetektől ne csak az I. világháborúig tartó időszakot, hanem az ezt követő, 1991-ig terjedő intervallumot is megpróbáljuk feltérképezni. Ugyanakkor erre – főleg a II. világháború utáni korszakra vonatkozóan – terjedelmi korlát miatt csak vázlatosan, a főbb eseményeket, tendenciákat kiemelve vállalkozhattunk. A határkének választott 1991-es esztendő, a Szovjetunió felbomlásával a rövid 20. század záróhangja, az albániai demokratikus rendszerváltozásnak, illetve Jugoszlávia széthullásának, valamint nem mellékesen Koszovó – első alkalommal történő – független állammá nyilvánításának éve.

³⁵ Az albánok külpolitikai sikereihez véleményünk szerint jelentősen hozzájárul, hogy határaikon kívül, illetve a tengeren túl nagy számban élnek honfitársaik. A befolyásos külhoni albán vezetők, a hálózatszerű albán összeköttetési és rokoni rendszereken keresztül állnak kapcsolatban az albániai és koszovói élittel. Ez utóbbiak gyakran külföldi tanulmányaik révén tesznek szert további jelentős kapcsolati hálóra.

³⁶ A tapasztalatok alapján úgy tűnik, egyes esetekben hatékonyan működik a vitás határ, illetve területi kérdések fegyveres úton történő rendezése. Ezek ugyanis felülírhatnak korábbi megállapodásokat, vagy legalábbis újragondolásra készíthetik az aktorokat. Példaként szolgálhat erre a magyar történelemben akár a Rongyos Gárda tevékenysége, illetve ennek népszavazási következményei, akár a balassagyarmati önkéntesek cseh csapatokkal szembeni helytállása 1919-ben. Az albánok fegyveres ellenállásának, illetve akcióinak nagy szerepe volt a Balkán-háborúk idején a szomszédos államok területszerző törekvéseinek visszaszorításában, 1920-ban Albánia területi integritásának védelmében, de ahogy említettük, a független Koszovó létrejöttében is.

kötött az együttműködésről Szerbiával és az antant hatalmakkal. Közben az erős központi hatalom hiányát kihasználva, a görögök megszállták Észak-Epiroszt, az olaszok Vlora városát és Szazani szigetét, a montenegróiak Shkodrát, a Közép-Albániába betörő szerb csapatok pedig a törökbarát erők által szorongatott Esat pasát mentették fel.³⁷ Ezt követően titkos megállapodásra került sor a két fél között, amely egyfajta szerb-albán államszövetséget irányzott elő amellelt, hogy megerősítette Esat, az albán fejedelmi méltóságra vonatkozó aspirációit.

Ez a helyzet 1915 októberében, az együttes német–osztrák–magyar, illetve bolgár támadás hatására változott meg. A szerb hadsereg Észak-Albánián át vonult vissza a tengerhez, ahonnan antant hajók szállították őket Korfu szigetére. A németek, osztrákok és bolgárok felosztották egymás között Albánia, Koszovó, Montenegro és Szerbia teljes területét. 1918 szeptemberében a francia, szerb és görög csapatok akcióba léptek, és Szalonikiból kiindulva gyorsan, szinte ellenállás nélkül törtek előre. Októberben a szerbek és franciák behatoltak Koszovóba és elfoglalták annak teljes területét, a jelentősen felduzzasztott olasz sereg pedig Albániában tett szert egyre nagyobb befolyásra. Bár a háború utáni rendezéskor Olaszország a londoni megállapodásban neki ígért területet követelte, Szerbia Észak-Albániában, Görögország pedig Dél-Albániában igyekezett területeket megszerezni, a megegyezés során 1920-ban, a Szerb-Horvát-Szlován királyság³⁸ javára történő kisebb határkorrekciót leszámítva,³⁹ az 1913-as határokat állították helyre. A siker, vagyis Albánia területi integritásának védelme leginkább az albán ellenállásnak, illetve WOODROW WILSON amerikai elnök határozott fellépésének volt köszönhető.⁴⁰

Az ismét függetlenné váló, a Népszövetség tagjai közé is felvett Albániában az első választásokat 1921-ben tartották. Az ebben az évben beiktatott kormányban – a következő két évtized politikai életét leginkább meghatározó – AHMET ZOGU előbb belügy- és külügyminiszter, majd 1922-ben miniszterelnök lett. Nem sokkal ezután, az ellenzékiek által kirobbantott felkelés miatt távozni kényszerült az országból, ahova jugoszláv támogatással tért vissza 1924 végén. A Tiranába decemberben bevonuló csapatai kiszorították FAN NOLIT a hatalomból, majd ezután 1925-ben ZOGUT köztársasági elnökké, 1928-ben pedig királlyá választották.⁴¹ Az ország első embere a jugoszláv pártfogót hamarosan olasz támogatóra váltotta. Ennek következtében Albánia – visszafordíthatatlan folyamatként – egyre inkább az olasz élettér részévé vált. Az 1930-as években mind egyértelműbbé váló gazdasági függés mellett, már olasz tanácsadók segítették az államigazgatás átszervezését és hadsereg modernizációját is.

Miközben Albániának egyelőre sikerült megőriznie függetlenségét, és eltelt önálló állami élete első két évtizede, a Montenegró által 1878-ban bekebelezett tengerparti rész, illetve az albán szállásterület koszovói és északnyugat-macedóniai területe, a világháborút követően az SzHSz királyság részévé vált. A központi kormányzat ugyanakkor Koszovó integrálását csak az 1920-as évek közepére, az albán gerillaalakulatok tevékenységének felszámolása után tudta megvalósítani. Az 1922-ben végrehajtott közigazgatási átszervezés, amely során az országot 33 körzetre osztották, a Koszovói területet 5 oblasztba integrálta azzal a jól kivehető szándékkal, hogy elejét vegyék a további albán nacionalista mozgalmaknak. 1929-ben KARADORĐEVIĆ SÁNDOR felfüggesztette az alkotmányt és diktatúrát vezetett be. A Jugoszláv Királyságra átkeresztelt államot 9 bánságra tagolták. Ezen a

³⁷ A szerb hatalmi törekvések keresztettk Olaszországnak az albán tengerparttal kapcsolatos terveit, amelyeket az 1915-ös londoni egyezmény rögzített. ENVER HODZSA 1957-ben, „A Nagy Októberi Forradalom hatása Albániára” című munkájában, a Jugoszláviával megromlott viszony fényében így írt a szerb agresszióról: „Szerbia sovimszta kormánya, kihasználva a kínálkozó alkalmat bódító szándékainak megvalósítására, 1915 júniusában csapatokat küldött Albániába, amelyek elfoglalták az ország északi és középső részét. Mindenütt gyilkolás és fosztogatás kérserte útjukat (MIĆUNOVIĆ V. 1990. p. 300).”

³⁸ A továbbiakban SzHSz királyság.

³⁹ A határkiigazítás során a Koritniktől északra, a Beli Drim mellett fekvő Žur, illetve Vrbnica környékét csatolták Koszovó területéhez.

⁴⁰ Az albánok elkötelezett amerika-barátsága tehát nem az 1999-es NATO bombázással kezdődött, annak gyökerei ugyanis Woodrow Wilson Albánia felosztását ellenző szerepvállalására vezethetők vissza.

⁴¹ Zogu regnálásának időszakára vonatkozóan a nyugat- és közép-európai kutatók gyakran használják a despotikus jelzőt. Ezzel kapcsolatban azonban óvatosságra intenek. Mielőtt könnyen ítélezünk, véleményünk szerint érdemes több tényezőt is figyelembe venni. Elsőként azt, hogy a király az 1920-as, 1930-as években állt az állam élén, másrészt nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy a Balkán-félszigeten, és azon belül még inkább Albániában, más jelent egy-egy fogalom, más értékrend és szokásrendszer uralkodik, mint Közép-Európában, vagy a régebbi demokratikus hagyományokkal bíró Nyugat-Európában. Éppen ezért gondoljuk, hogy ami olykor nyugatról despotikus módszernek, aktusnak tűnik, az az adott társadalomban bevett szokás, problémamegoldás lehet.

beosztáson 1931-ben némi határmódosítást hajtottak végre, amely a koszovói területet is érintette. A bánságok rendszerében Nyugat-Koszovó a Zetai, Északkelet-Koszovó a Morava, míg a fennmaradó terület a Vardar Bánság részévé vált.

A szinte másodrendű polgárként kezelt albánokat – a magyarokkal, szlovákokkal, németekkel ellentétben – nem ismerték el nemzeti kisebbségként, kollektív kulturális jogokat nem kaptak, anyanyelvi oktatásban nem részesülhettek. A gazdaság elmaradott állapotban volt, a külföldi tőkebefektetések hiányoztak. A korszak legnagyobb állami beruházását az 1931-re, illetve 1936-ra megvalósuló vasútfejlesztések jelentették, amelynek során kiépült a Szerbia és Koszovó közötti összeköttetés, illetve a Priština–Kosovo Polje, Kosovo Polje–Peć szakasz (BÍRÓ L. 2007).

Az I. világháború után hozzákezdtek az agrárreformhoz, amely amellett, hogy felszámolta a feudális viszonyokat és a nincsteleneket is földhöz juttatta, tulajdonképpen az etnikai arányok megváltoztatását volt hivatott elősegíteni. A három nagyobb szakaszban beköltöző kolonisták ugyanis az államilag megbízható crnagorácok és szerbek közül kerültek ki.

Az első szakaszban közvetlenül a világháború után, 1919-1920-ban egyelőre csak néhány száz család érkezett, ők annyi földhöz juthattak, amennyit csak meg tudtak művelni. A második, 1920-tól 1931-ig tartó időszakban a betelepülők száma megemelkedett, de köztük elsősorban korábban meg nem művelt földterületek, erdők, közlegelő, rétek kerültek kiosztásra. Ennek megfelelően az újonnan érkezők egyelőre nem hatoltak be az albán falvak földbirtokaira. A harmadik fázisban, 1931-től 1941-ig – radikálisabbá téve a korábbi szemléletet – hozzákezdtek a termékeny albán földek kisajátításához, elvételéhez, amellyel az albánok Albániába és Törökországba irányuló migrációját is elő kívánták segíteni. Összességében 1919 és 1941 között több tízezer fő hagyta el Koszovó területét.⁴² Ennek, illetve a bevándorlásnak a hatására 1939-ig, a szlávok aránya egynegyedről egyharmadra növekedett.

Mintegy a II. világháború előhangjaként, az 1920-as évektől egyre intenzívebbé váló, nem az egyenrangúság elve alapján felépített olasz-albán kapcsolatok 1939-re Albánia elfoglalásához vezettek. Az agresszió elől ZOGU, felesége APPONYI GERALDINE magyar grófnő és újszülött gyermekük LEKA külföldre menekült.⁴³ Albánia okkupációjával megkezdődött az olasz uralom időszaka, VIKTOR EMANUEL az etióp császári titulus mellé az albán királyi címet is felvette (KITANICS M. 2007). A néhány hónap múlva, szeptemberben kitörő háború során, 1941 áprilisában Németország, Olaszország, Bulgária és Magyarország megszállta Jugoszláviát. A koszovói terület ismételt felosztására vonatkozó megállapodások után, Németország az ásványkincsekben gazdag északi vidéket, Bulgária a Macedóniához tapadó kisebb keleti részt, míg Olaszország a Pristinát, Pećt, Đakovicát és Prizrent is magában foglaló területet vehette birtokba.

Az olaszok által uralt zónában tehát létrejött egyfajta Nagy-Albánia, amelynek állami léte 1943-ban – Olaszország összeomlását követően – a németek jóvoltából teljesebben ki. A stratégiailag fontos csomópontokat, városokat megszálló németek ugyanis formálisan elismerték az egykori olaszok ellenőrizte határok között fennálló Nagy-Albánia függetlenségét.⁴⁴ 1944 őszén a német csapatok visszavonulásával párhuzamosan, a szovjet és bolgár hadsereg egységei betörték Szerbia déli részébe, majd ezt követően a Nemzeti Felszabadító Hadsereggel együttműködve felszámolták az ellenséges csapatokat Albánia és Koszovó területén.

⁴² A témával foglalkozó különböző szerzők egymástól eltérő számadatokat adtak közre a Koszovót ebben az időszakban elhagyó albánok számára vonatkozóan. ŽERJAVIĆ (ŽERJAVIĆ V. 1990) 30000-35000, ĐURETIĆ (ĐURETIĆ V. 1989) 45000 főt, míg Horvat 12000 családot említ.

⁴³ Április 7-én, a támadás első napján APPONYI GERALDINE Görögországba távozott, hogy LEKÁVAL az albán-görög-macedón határ közelében fekvő Flórinában keressen menedéket. A körülbelül 250 kilométeres, a hegyeken átvezető út során, a gyengélkedő királyné autóját személyes sofőrje BÁRÁNY JÓZSEF vezette, míg gyermeke egy másik teherautón utazott. A király, aki szintén április 7-én hagyta el Tiranát, előbb feltehetőleg Elbasanban tartózkodott, majd Flórinában vagy Larisszában csatlakozott családjához. Ezzel megkezdődtek a királyi család görögországi, törökországi, franciaországi, angliai, egyiptomi, ismételt franciaországi, majd spanyolországi és dél-afrikai emigrációs évei (KITANICS M. 2007).

⁴⁴ Ekkor hozták létre a Második Prizreni Ligát azzal a céllal, hogy biztosítsák az Albániából, Koszovóból és Nyugat-Macedóniából szerveződő albán nemzetállam fennmaradását.

3.2. A bipoláris világ időszaka – eltérő értékek, különböző utak

A II. világháború után, a kétpólusú világ korszakában – a Koszovót autonóm körzetként a föderatív rendszerbe szervező – Jugoszlávia kezdetben akár Albánia, a szovjet holdudvar részét képezte. Ugyanakkor érdekes módon előbb Jugoszlávia, majd Albánia is, bár más okokból kifolyólag, de eltávolodott a keleti blokk államaitól.

Közvetlenül a világháborút követően, az ENVER HODZSA vezette kommunisták hozzákezdtek hatalmuk megszilárdításához Albániában. A választások után 1946-ban összeülő nemzetgyűlés kikiáltotta a népköztársaságot, és új szovjet, illetve jugoszláv mintát követő alkotmány lépett életbe. Albánia és a TITO vezette Jugoszlávia között ebben az időszakban igen intenzívek voltak a kapcsolatok. A délszláv állam ugyanis átvéve Olaszország korábbi szerepét, a haszon reményében és hatalmi pozíciói erősítése érdekében, megpróbálta befolyási övezetébe vonni Albániát.⁴⁵ A folyamat elősegítésére a jugoszláv fél kezdeményezése alapján, 1946 júliusában barátsági és kölcsönös segítségnyújtási szerződés megkötésére került sor. Ezzel egyidejűleg megállapodást írtak alá a gazdasági együttműködésről is. Ennek keretében Jugoszlávia hitel formájában különböző fogyasztási termékeket előállító gépeket és berendezéseket szállított, ipari és mezőgazdasági szakértőket küldött, valamint lehetővé tette, hogy albán szakembereket képezzenek a jugoszláv szakiskolákban és gyárakban. Még ugyanebben az évben egyezményt írtak alá a gazdasági tervek összehangolásáról és a vámunióról is. Jugoszláv számítások szerint a háború utáni első két évben több mint kettő milliárd dinár értékben szállítottak különböző árukat és 700 millió dinár értékben hadianyagokat Albániának (BARIC H. 1955). TITO felvetette egy balkáni vagy dunai föderáció létrehozását is. Erről elsősorban Albániával és Bulgáriával folytattak tárgyalásokat, de többek között szóba került valamilyen formában Románia és Magyarország csatlakozása is.⁴⁶

Miután Jugoszlávia viszonylagos függetlensége, különutassága miatt 1948-49-ben sor került a Szovjetunió és a délszláv állam szakítására, Albánia irányt váltott, hazaküldte a jugoszláv tanácsadókat, illetve felmondott minden megállapodást és egyezményt. Az egyre ellenségesebbé váló viszony végül 1950 májusában a diplomáciai kapcsolatok megszakításához vezetett. A határon, amelyen ettől fogva gyakoriak voltak a kisebb-nagyobb fegyveres incidensek, 1953-ban normalizálódott a helyzet, ezt követően pedig a diplomáciai kapcsolatokat is helyreállították. Ez ugyanakkor nem járt együtt a két állam közötti viszony kiegyensúlyozottá válásával, az albán fél ugyanis rendre hangot adott ezt követően is kifogásainak a jugoszláv vezetéssel kapcsolatban. A vádak sorában szerepelt többek között a jugoszláv diplomaták kémtevékenysége, a koszovói szerb és macedóniai sajtó Albánia-ellenes propagandája, Albánia felosztásának terve Görögországgal karöltve,⁴⁷ az ország „bekebelezése” hetedik tagköztársaságként, illetve az albán kisebbség kiirtása is.

⁴⁵ Az igazsághoz ugyanakkor hozzátartozik az is, hogy mint patrónus, Jugoszlávia a baráti időszakban felügyelt szomszédja területi integritására. A párizsi béketárgyaláson Görögország ugyanis előhozakodott Albánia felosztásának kérdésével, amelyet a jugoszláv fél határozottan visszautasított.

⁴⁶ A sematikus képet, miszerint SZTÁLINNAK magával az esetleges föderációval lett volna problémája, árnyaltabbá kell tennünk. Jugoszlávia és Bulgária föderációjának ötletét maga SZTÁLIN ajánlotta TITÓNAK 1944 őszén. Ezt követően az álláspontok többször módosultak. 1944 végén és 1945 elején a bolgár és jugoszláv fél között intenzív tárgyalások folytak az esetleges egyesülésről, bár már ekkor problémát okozott a macedón kérdés, illetve az, hogy kettő vagy hét tagból álló föderáció jöjjön-e létre. SZTÁLIN e megbeszélések folyamán azt a javaslatot tette, hogy Jugoszlávia kebelezzék be Albániát. A tárgyalások első fázisa végül a nyugati kormányok nyomására történő szovjet meghatárolás miatt szakadt meg. 1948-ban a kérdés ismételten napirendre került, miután DIMITROV romániai látogatása alkalmával a következőket nyilatkozta: „*Románia, Bulgária, Jugoszlávia, Albánia, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország és Görögország népei...megoldják a föderáció kérdését, amikor megérik a helyzet...nem fogják megkérdőjelezni az imperialistákat és ügyet sem vetnek ellenkezéseikre*” (KARDELJ E. 1981. p. 118). A föderáció ilyen széles formáját a jugoszláv vezetők nem támogatták. Mindazonáltal Sztálin a nyilatkozat után 1948 februárjában Moszkvában kioktatta DIMITROVOT, majd széleskörű föderáció helyett ismételten jugoszláv-bolgár egyesülést követelt. A korábbi véleményét megváltoztatva azonban most Albánia föderációból való kihagyását szorgalmazta. A jugoszláv-szovjet szakítás előtti sztálini álláspont valószínűleg azzal magyarázható, hogy a jugoszláv-bolgár föderációt a szovjetek által ellenőrzött bolgár vezetésen keresztül próbálták volna befolyásuk alá vonni. Az ekkor Jugoszláviával rendkívül jó viszonyt ápoló Albánia bevonása ugyanakkor az erőviszonyokat a föderáción belül még inkább a különutas Jugoszlávia irányába tolhatta volna el. A föderáció kérdése a Kominform határozatával aktualitását veszítette.

⁴⁷ HRUSCSOV HODZSA társaságában 1957 áprilisában Moszkvában azt a vádat hozta fel, hogy TITO legutóbbi görögországi látogatásán, a király kíséretének egyik tagja tréfából célzott Albánia felosztásának lehetőségére a két állam között. VELJKO MIĆUNOVIĆ jugoszláv nagykövet a következőkkel utasította vissza a megjegyzést: „*A görögök a*

A Jugoszláviától elforduló Albánia új támogatója a Szovjetunió lett. Az újabb patrónus számára az ország stratégiai értéke kettős volt. Egyrészt rajta keresztül tudták ellenőrizni a Földközi-tenger medencéjének északi területét, másrészt északról Magyarország, míg délről Albánia segítségével mintegy harapófogóba szoríthatták a jugoszlávokat. Az új szövetséges érdekeinek megfelelően, a következő években együttműködve a baráti országokkal, Albánia 1949-ben belépett a KGST-be, majd 1955-ben részt vett a Varsói Szerződés alapításában is. A Szovjetunió függésébe kerülő országban ezekben az években több ezer tanácsadó működött, a hadsereget szovjet mintára modernizálták, a külkereskedelem több mint felét a Szovjetunióval bonyolították le és engedélyezték, hogy Vlorában flottabázis működjön. Mindazonáltal az albán-szovjet viszony csak a sztálini időszakban volt felhőtlen, az ezt követő hrucsovi, desztalinizációs irányváltás miatt 1961-ben Albánia a Szovjetunióval is megszakította kapcsolatait.⁴⁸

A korábbi ipari és mezőgazdasági segítséget ezt követően az új stratégiai partner, a kommunista blokk másik nagyhatalma, Kína pótolta. A szocialista országokkal megromlott viszony következtében 1962-ben megszüntette kapcsolatait a KGST-vel, majd – Csehszlovákia lerohanása miatt – 1968-ban kilépett a Varsói Szerződésből. 1967-ben Albánia hivatalosan is ateista állam lett, a templomokat és mecseteket bezárták, illetve mozivá, étteremmé vagy sportsarnokká alakították.⁴⁹ A korábbi jugoszláv és szovjet mintát követve most a kínaiak küldtek több ezer tanácsadót, miközben nehézipari beruházásokat kezdeményeztek és mezőgazdasági terményekkel látták el új szövetségesüket, amely számukra egyfajta Európai hídfőként funkcionált. A kínai-albán viszony első repedései az 1970-es években keletkeztek, amikor Kína ismételten felvette a kapcsolatokat Jugoszláviával, illetve közeledett az Egyesült Államokhoz. Az egyre feszültebbé váló viszony miatt, MAO halála után 1978-ban Kína is beszüntette a segélyek folyósítását.

Albánia magára maradt. Ettől kezdve az elmaradó szubvenciók erősen éreztették hatásukat, és a szovjet, illetve kínai gépek, fegyverek alkatrész-utánpótlása is jelentős problémákat okozott. A működésképtelen gépek hiányát több helyen emberi erővel kellett pótolni. A túldimenzionált nagyságú veszélyérzet következtében és a baráti támogatók hiányában, az 1970-es évek végétől bunkerek százazreit építették fel, az utakat pedig egyes helyeken kanyargósra tervezték, hogy megakadályozzák az ellenséges gépek landolását. A külföldi ejtőernyős akciók elhárításának érdekében még arra is figyeltek, hogy a földből kiálló karókra, oszlopokra, fémhegyeket illesszenek.⁵⁰ Bár ebben a helyzetben igazán nagy szükség lett volna a külvilág felé való erőteljesebb nyitásra, amellet, hogy az albán vezetés a kényszerítő körülmények hatására egyes államokkal mutatott ugyan némi hajlandóságot a gazdasági kapcsolatok fejlesztésére, tulajdonképpen egészen 1985-ig továbbra is az önkéntes elszigeteltséget útját járta.

Ezt az elszigeteltséget a Hodzsa halála után hatalomra kerülő RAMIZ ALIA intézkedései kezdték először megbontani. Az óvatos nyitás következtében felélénkültek a keleti és nyugati diplomáciai, illetve gazdasági kapcsolatok, és bár a kelet-európai rendszerváltozástól ALIA igyekezett magát függetleníteni, a CEAUȘESCU diktatúra összeomlása után, félve annak esetleges albániai hatásaitól, kénytelen volt felgyorsítani a reformok bevezetését (RÉTI GY. 2000) Ezzel összhangban Albánia 1990-ben felvette a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval, 1991-ben pedig az Egyesült Államokkal, illetve az Európai Közösséggel. Még ez év márciusában szabad választásokat tartottak, amelyet ugyan az Albán Munkapárt nyert nagy fölénnyel, de a politikai porondon megjelent a – következő időszakot meghatározó – SALI BERISHA vezette Albán Demokrata Párt is. Áprilisban az ország parlamentáris köztársasággá alakult, amelynek első elnökévé ALIÁT választották. Az országot júniusban felvették az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetbe, októberben pedig a Nemzetközi Valutaalap, a Világbank, illetve az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank tagjai közé, de ugyan ebben a hónapban a privatizáció folyamata is megkezdődött. Albánia demokratikus életének inkubátorszakaszába lépett.

párizsi békekonferencián nem tréfából, hanem véresen komolyan, küldöttjünkön CALDERISON keresztül tárgyalásokat javasoltak Jugoszláviának Albánia felosztásáról. A mi küldöttünk... a konferencián nyilvánosan leleplezte ezt a görög tervet és CALDERIST, a görög küldöttet. SZTÁLIN idejében és később is, akármilyen rossz is volt az albán-jugoszláv viszony, mindig védelmeztük Albánia függetlenségét és területi integritását... (MIĆUNOVIĆ V. 1990. p. 227)."

⁴⁸ Az albán vezetés, amelyet bosszantott az 1950-es évek közepének szovjet-jugoszláv békülése, elégtétellel szemlélte az 1956-os magyarországi eseményekre adott választ, illetve az újabb szovjet-jugoszláv elhidegülést.

⁴⁹ Hodzsa ezzel kapcsolatban a következő elvet képviselte: „Az egyetlen vallást, amely egy albán számára létezhet, úgy hívják Albánia”.

⁵⁰ Bár az említett védekező stratégia nyilvánvalóan paranoid méreteket öltött, a félelem részben érthető a történelmi tapasztalatok fényében.

A már említett különutassá váló, jó ideig amerikai segélyekben is részesülő Jugoszláviában az albánok sorsa egészen másképp alakult, mint az egy-egy nagyhatalmon keresztül a világ felé nyitó, majd hermetikusan elzárkózó albániai népesség sorsa. A föderatív alapon szerveződő Jugoszláviában, a délszláv államon belüli albán szállásterület legnagyobb részét felölelő Koszovó-Metóhija Autonóm Körzetben, az albánok helyzete sokat javult az első Jugoszlávia viszonyaihoz képest.⁵¹ Ugyan erőteljes megfigyelés alatt tartották őket, de önálló nemzetiségi státuszt kaptak, albán nyelvű iskolákat létesíthettek, és anyanyelven megjelenő lapokat, könyveket adhattak ki (JUHÁSZ J. 2000).

1963-ban az új alkotmány a korábbi körzetet autonóm tartományi rangra emelte, amelyet valódi tartalommal a mozgásteret jelentősen megnövelő 1974-es alkotmány töltött meg. Ez ugyanis nem egyszerűen csak Szerbia, hanem a jugoszláv föderáció szerves részeként kezelte Koszovót, amely a szövetségi szerveknél Szerbia nélkül, közvetlenül is képviseltethette magát. Bár a tartomány elszakadási jogot nem kapott, gazdasági és politikai önállóságot tekintve egyenrangú lett az egyes köztársaságokkal. A helyi szkupstina megváltoztathatta tartományi alkotmányát, részt vehetett a köztársasági és a szövetségi alkotmány módosításában, de tartományi törvényeket is hozhatott.⁵²

Eközben nagyjából az 1960-as évek közepétől – részben a tartomány gazdasági helyzetével és a növekvő munkanélküliséggel összefüggésben –, a csak rövid időre lecsillapodó albán nacionalista törekvések fokozatosan újraéledtek. 1968-ban a belgrádi egyetemisták szociális jellegű követeléseit a koszovói diákság körében is visszhangra találták. A demonstrációk azonban itt nemzeti felhangokkal párosultak, néhányan már köztársasági státuszt követeltek. A következő időszakban a tartomány vezetésében kiemelt szerepet játszó szerbek mind jobban visszaszorultak, miközben az élet minden területén erőteljes albanizáció vette kezdetét.⁵³ 1981-ben, amikor újabb zavargások törtek ki, a tüntetők többsége a köztársasági státusz jelszavát skandálta, míg a radikálisabbak az elszakadás mellett foglaltak állást. Bár a biztonsági erők helyreállították a rendet, ezt követően az erősebb központi ellenőrzés ellenére sem tudták már pacifikálni a térséget. A szeparatista törekvések mind gyakoribbá váltak, a dezintegrációt elősegítő folyamatokat pedig Albániából is egyre erőteljesebben támogatták.

Ezekben az években – részben önvédelmi reakcióként – a szerbek koszovói politikájában az elmúlt néhány évtized gyakorlatától merőben eltérő irányvonal jelent meg. Ez, a TITO halála után felerősödő, a nemzeti érzésre építő régi-új áramlat erőteljes összefüggésben állt az albánok gyors népszaporulatával,⁵⁴ az ezzel együtt járó térfoglalással, illetve az ebből táplálkozó félelemmel és veszélyérzettel. A hiszterizált közhangulatot kihasználva SLOBODAN MILOŠEVIĆ mint a szerb érdekek „apostola”, az 1980-as évek végén keresztülvitte a tartományban az albánok háttérbeszorítását és Koszovó gyakorlati autonómiájának felszámolását. Az albán lakosság az erőteljesen megváltozott körülményekre tüntetésekkel felelt, majd a tovább radikalizálódó szerb lépésekre válaszul, illetve a szlovéniai, horvátországi és macedóniai törekvésekkel összhangban, 1990 júliusában kikiáltotta a Szerbiától különálló, 1991 szeptemberében pedig a teljesen független Koszovót. Ezzel kezdetét vette az a visszafordíthatatlan folyamat, amelynek eredménye 2008-ban egy újabb önálló állam megjelenése lett az 1990-es évek elejétől több lépésben fragmentálódó Balkán-félsziget politikai térképén.

⁵¹ 1945 júliusában a területi szkupstina Pristinában határozatot hozott a Szerbiához való csatlakozásról. Ezt augusztusban a Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács (AVNOJ) is elfogadta, majd szeptemberben a szerb szkupstina alkotott törvényt Szerbia közigazgatási felosztásáról, amelyen belül felállították Koszovó-Metóhija Autonóm Körzetet (HORVAT B. 1988; ALTIĆ M. S. 2006).

⁵² Ugyanakkor hozzá kell tennünk, hogy a tartomány természetesen mindezt csak a köztársasági és szövetségi alkotmánnyal összhangban tehetette meg.

⁵³ Érdekes példáját szolgáltatta ennek a pristinai korzó, amelyen az albánok és a más etnikumúak külön-külön oldalon sétáltak.

⁵⁴ Az albánok száma Jugoszláviában 1948-tól 1991-ig, 750 ezerről 2,18 millióra növekedett (BÍRÓ L. 2007).

4. Utószó helyett – „összenő még ami összetartozik”?⁵⁵

Az 1991-től napjainkig tartó mintegy két évtized alatt, mind Albánia, mind az egykori Jugoszláviához tartozó albán szállásterület hosszú utat járt be. Albánia a demokrácia inkubátorszakaszából kilépve, az európai integráció útján „kisebb botlásokkal” előrehaladva ért el rendszerváltó kiindulópontjához képest nagy eredményeket.⁵⁶ A sikerek közül is kiemelkedik a NATO tagság elnyerése 2009-ben.⁵⁷ Az anyaországon kívüli albán szállásterület, amelynek nagy részét mintegy 70 évig az egységes Jugoszlávia fogta össze, a felerősödő centrifugális tendenciák következtében ma több állam területe között oszlik meg. E nyugat-balkáni dezintegrációs folyamat legszembetűnőbb eredménye Koszovó 2008-as függetlenedése.

Ez utóbbi, a születés fázisában lévő államalakulat létrejöttének ténye, Albánia függetlenedést támogató magatartása és a korábbi 2001-es macedóniai események⁵⁸ természetesen felvetik a kérdést, vajon létrejöh-e Nagy-Albánia,⁵⁹ adhat-e a történelem újabb esélyt arra, hogy etnikai határokkal bír, vagy ahhoz közelálló albán állam jöhet-e létre? Mindemellett elgondolkozhatunk azon is, hogy a fő albán politikai és gazdasági aktorok akarják-e egyáltalán ezt az egyesülést, vagy éppen saját regionális pozícióikat féltve elutasítják azt?

Az albán elit tekintélyes része tagadja, hogy tervezné Koszovó és Albánia egyesítését,⁶⁰ ugyanakkor véleményünk szerint hosszabb távon valószínű a két terület valamilyen formában történő uniója. A hasonló esetekre vonatkozó történeti példák mellett úgy gondoljuk, több tényező is felsorolható, amely ezen álláspontunkat alátámaszthatja, illetve az egyesülés valamilyen módjának keresését eredményezheti.⁶¹ Ezek közé többek között a következők tartoznak:

- kiemelkedő népszaporulat, amely az albán szállásterület további növekedéséhez vezethet, és amely a várható gazdasági erősödéssel együtt idővel a katonai potenciál növekedését is maga után vonhatja. Ezek együttes megvalósulása felerősítheti a nyugat-balkáni albán hatalmi aspirációs vágyakat.
- az albánok etnikai különállása, illetve részben ezzel összefüggésben a körkörös bekerítettség miatt érzett összefogás szükségessége.
- a kapcsolatok további erősödését eredményezheti Koszovó albániai tengeri kijáratának kiépítése, és az ehhez kapcsolódó infrastruktúra létrehozása.
- a fejlődő infrastruktúra előbbivel ellentétes irányú kihasználása Albánia számára lehet kedvező, mivel a növekvő lakosságú, azonos nyelvű Koszovó komoly felvevőpiacot jelenthet.
- a már NATO tagállam Albánia és Koszovó európai uniós tagságának megvalósulása, a fennálló határ légieséséhez vezethet. Ebben az esetben az Unió keretén belül végbemenő nemzetegyesítés Albánia és Koszovó viszonylatában realitás, nem csak hangzatos jelszó, mint a magyar nemzet esetében. A koszovói területen ugyanis nincs ellenérdekelt többségi nemzet, amely a nemzetegyesítésben komoly veszélyt látna.

⁵⁵ A Nagy-Albánia-kérdés mind a közvéleményt, mind a tudományos élet szereplőit foglalkoztatja. Ezért döntöttünk úgy, hogy a hagyományos összefoglaló jellegű utószó helyett, inkább a problémával kapcsolatos néhány gondolatunkkal zárjuk tanulmányunkat. E néhány gondolatra hatással voltak a DR. PAP NORBERTTEL, DR. REMÉNYI PÉTERREL ÉS DR. VÉGH ANDORRAL folytatott szakmai konzultációk, beszélgetések.

⁵⁶ Az egyik ilyen „botlást”, az 1997-ben a piramisjátékok miatt kirobbanó válság jelentette, amely anarchiába taszította az országot. A rend helyreállításának érdekében, olasz vezetésű ENSZ erők érkeztek az országba.

⁵⁷ Berisha 1995-ben a következőket jegyezte meg a NATO-csatlakozás jelentőségéről: „A NATO-hoz való integráció Albánia léteérdeke. Ebben mi nemcsak országunk biztonságának garanciáját látjuk, de az új albán demokráciának biztosítékát is (RÉTI GY. 2000. pp. 297-298).”

⁵⁸ A 2001-es macedóniai eseményekről e kötetben belül bővebben ír HÁRY SZABOLCS, „Az albán kisebbség Macedóniában” című tanulmányában.

⁵⁹ Nagy-Albánia kapcsán most elsősorban Albánia és Koszovó lehetséges egyesülését vizsgáljuk. Macedónia, Montenegró (vagy még inkább Görögország) területi viszonyainak megváltoztatására ugyanis egyelőre kevesebb esélyt látunk, mint a fentebb említett relációban történő határmódosulásra.

⁶⁰ 2007 áprilisában a Felvidéken három napot töltöttünk együtt II. LEKA ZOGU trónörökösével, aki akkor az albán külügyminisztérium munkatársaként dolgozott. A herceg a beszélgetések során szintén azon a „hivatalos” állásponton volt, hogy Albánia nem fog egyesülni Koszovóval.

⁶¹ A történeti példák közül Románia 19. századi esetét emelnénk ki. A két szomszédos román fejedelemség egyesülését szintén nemzetközi rendelkezés tiltotta. Ennek ellenére az unió 1859-re gyakorlatilag megvalósult.

- az Egyesült Államok erőteljes támogatása olyan különleges kapcsolat, amely kellő önbizalmat adhat az albánoknak messzemenő – akár Északnyugat-Macedóniát is érintő – nemzetegyesítő stratégia kidolgozására.

A felsorolt tényezők arra engednek következtetni, hogy az idő előrehaladtával a nyugat-balkáni erőviszonyok várhatóan az albán nemzet javára tolnak el. Ugyanakkor kérdéses, hogy a környező államok az erőegyensúly felborulására milyen választ adnak, milyen régebbi vagy újabb mechanizmusok, szövetségek lépnek életbe. Mivel a térségben az erőteljes érdeklentétek és felhalmozott sérelmek miatt kevés esély van a vitás kérdések belső úton történő erőszakmentes rendezésére, ezért e tanulmány szerzője a területen további hosszabb távú nemzetközi jelenlétet, konfliktuskezelő tevékenységet prognosztizál.

Irodalom

- ALTIĆ S. M. 2006: Povijesna Geografija Kosova. Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 159 p.
- BARIĆ H. 1955: Arbanasko-južnoslavenski odnosi. In: Enciklopedija Jugoslavije I. pp. Zagreb, 153-166.
- BOGDANOVIĆ D. 1986: Knjiga o Kosovu. Srpska akademija nauka i umetnosti posebna izdanja, Knjiga DLXVI. Beograd, 297 p.
- CSAPLÁR K.– SERES A. 2007: Délszláv-albán erőviszonyok az Oszmán Birodalomban. – História. 2007/2. pp. 11-17.
- ĐURETIĆ V. 1989: Kosovo i Metohija u Jugoslaviji. In: Samardžić R. (szerk.): Kosovo i Metohija u srpskoj istoriji. Srpska književna zadruka, Beograd, pp. 301-359.
- Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas I. 1974, München: Oldenbourg, pp. 389-391, 540-546.
- Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas IV. 1981, München: Oldenbourg, pp. 387-389, 445-447.
- GÁLDI L. – MAKKAI L. 1941: A románok története. Különös tekintettel az erdélyi románokra. A Magyar Történelmi Társulat Kiadása, Budapest, pp. 7-35.
- HORVAT B. 1988: Kosovsko pitanje. Globus, Zagreb, 190 p.
- JACQUES E. E. 1995: The Albanians: an ethnic history from prehistoric times to the present. McFarland and Company, Jefferson, pp. 256-258.
- JELAVICH B. 2000: A Balkán története I.-II. Osiris Kiadó. 344 p., 407 p.
- KARDELJ E. 1981: Küzdelem az új Jugoszlávia elismeréséért és függetlenségéért 1944-1957. Fórum Könyvkiadó, Újvidék, 289 p.
- KISS K. (ford.) 1963: Három jó vitéz. In: Jugoszláv költők antológiája. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, p. 75.
- KITANICS M. 2007: Grófnőből királyné: albán tündérmese és realitás a korabeli magyar sajtó tükrében. – Mediterrán és Balkán Fórum 3. PTE FI KMBTK, Pécs, pp. 18-27.
- KITANICS M. 2009: Vlachok a balkáni olvasztótégelyben. – Balkán füzetek. Különszám. I. PTE TTK FI KMBTK, Pécs, pp. 149-154.
- MALCOLM N. 2000: Kosovo. Kratka povijest. Sarajevo, 492 p.
- MARIĆ R. 1956: Dardani. In: Enciklopedija Jugoslavije II. p. 667.
- MICUNOVIĆ V. 1990: Tito követe voltam. Moszkva 1956-1958. Interart, Budapest, 448 p.
- MIRDITA Z. 1991: O zapadnoj granici Dardanaca i Dardanije u antici. In: Godišnjak, knjiga XXIX, Centar za balkanološka ispitivanja, knjiga 27. Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, pp. 163-184.
- MIRDITA Z. 2007: Religija i kultovi Dardanaca i Dardanije u antici. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 249 p.
- MÓCSY A. 1987: A dunai-balkáni térség romanizációja – Világtörténet. 9. évf./3. sz. Magyar Tudományos Akadémia Kutatásszervezési Intézet, Budapest, pp. 3-17.
- MOLNÁR A. 2007: Az oszmán Koszovó a 15-18. században. – História. 2007/2. Budapest, pp. 6-10.
- NEZIRI Z. 1993: Hrvati o Albancima (Od narodnog preporoda do 1912. godine). Hrvatsko-albansko društvo, Zagreb, pp. 17-22.
- NIMANI S. 1997: Albanische Gebiete auf Karten und Wappen. Gesellschaft für Texte und Lehrmaterial Kosovas, Prishtina 126 p.
- OBOLENSKY D. 1999: A Bizánci Nemzetközösség. Bizantinológiai Intézeti Alapítvány, Budapest, 535 p.

- PÁNDI L. 1997: Köztes-Európa (1763-1993), Térképgyűjtemény. Osiris-Századvég, Budapest, p. 228.
- PAP N. 2010: Magyarország a Balkán és a Mediterráneum vonzásában. Publikon Kiadó, Pécs, 320 p.
- RÉTI GY. 2000: Albánia sorsfordulói. Aula Kiadó Kft, Budapest, 419 p.
- TAMÁS L. 1940: Románok (oláhok). In: Erdély. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 288 p.
- ŽERJAVIĆ V. (1990): Sve kosovske seobe. Vjesnik, Panorama subotom, 3.2. p. 22.

ALBÁNIA TERMÉSZETI KÉPE

Horváth Gergely

1. Albánia fekvése, helyzete

Albánia Európa délkeleti részén, a Balkán-félsziget nyugati peremén, az Adriai- és a Jón-tenger, valamint az őket összekötő – egyben Albániát Olaszországtól elválasztó – alig 72 km széles Otrantói-szoros partján, az ész. 39°39' és 42°40', valamint a kh. 19°16' és 21°03' között fekszik. Nagyjából észak-déli irányban mintegy 360 km hosszan elnyúló tengerpartja, határainak 1/3-át teszi ki. Szárazföldi határait illetően északnyugaton Montenegró (Crna Gora), északkeleten Koszovó, keleten Macedónia, délkeleten és délen Görögország övezi. Területe 28748 km², lakosainak száma 2009. évi becslés szerint kb. 3,6 millió fő.

2. Albánia felszíne

Természeti viszonyait tekintve meghatározó, hogy a tengerparti síkságától – amelynek szélessége 10-50 km között váltakozik – eltekintve területének túlnyomó része hegyvidék, sokfelé jelentős magasságba kiemelkedő vonulatokkal. Ennek következménye, hogy noha legmagasabb csúcsa, a Korab 2764 m-ével alig múlja felül a Magas-Tátra Gerlachfalvi-csúcsának 2655 m-es magasságát, Albánia területének átlagmagassága mégis meghaladja a 700 m-t. Ezért a tengerpartok és a belső területek eme jelentős magassági ellentétének következtében az országot a földrajzi kézikönyvek hagyományosan egy ún. Alacsony- és egy Magas-Albániára szokták osztani.

Földtani szempontból meghatározó, hogy Magas-Albánia hegyláncai túlnyomórészt a Déli-Alpok folytatásaként a félsziget nyugati felét behálózó, fiatal, erősen gyúrt, takarérendszerek uralta hegyvidékekhez, a Dinaridákhoz, illetve folytatását alkotó Hellenidákhoz tartoznak. Az egész vonulatsor uralkodóan mészkövekből épül fel, de míg az északabbi Dinaridákat inkább sekélytengeri, addig a délebbi Hellenidákat alapvetően mélytengeri eredetű mészkövek építik fel. Albánia területére már jórészt az utóbbiak esnek.

A Dinaridák rendszerét alapvetően három, egymással többé-kevésbé párhuzamosan futó, de megjelenésében eltérő részre, külső, középső és belső övre szokás osztani. A középső, általában több ezer méter vastagságú középsői mészkőből felépülő öv legdélibb tagja éppen az albán-montenegrói határ mentén húzódik, és Koszovóba is átnyúlik. Ezt a jelentős átlagmagasságú vonulatot, amelyik a hegységrendszer uralkodó szerkezeti irányaitól eltérően délnyugat-északkeleti csapású, a földrajzi irodalomban leginkább Albán-Alpok vagy Észak-Albán-Alpok néven említik, de jól ismert szerb nyelvű Prokletije neve is, ami – hasonlóan albán Bjeshkët e Nemuna nevéhez – „elátkozottat” jelent. Ez nem is véletlen, hiszen a hegység nemcsak Albániának, hanem az egész Dinaridáknak a legvadabb, ugyanakkor leglátványosabb és egyben legmagasabb része. A francia emigráns családból származó, méltatlanul elfelejtett, Hamburgban született Ami (más forrásokban Amadée) Boue (1798-1881) francia utazó és geológus – aki három expedíciót vezetett az egykori Törökország balkáni részeire, és akit a balkáni országok első földtani feltárójának tekinthetünk – útleírása említi először igazi alpesi tájként, imígyen jellemezve: „a Balkán-félsziget legmegfoghatatlanabb, legmegközelíthetlenebb és legvadabb hegyisége”. Az Albán-Alpok elnevezés is találó, hiszen mind köztetani felépítésében, mind felszínformálódásában, mind formakincsében kísértetiesen hasonlít a Déli-Alpokra. Csodás karsztos vidékének számos csúcsa jóval 2000 m fölé emelkedik, közülük legmagasabb (2694 m) a Jezercë, de nem sokkal marad el tőle a Grykat e Hapëta (2625 m), a Maja e Radohimës (2568 m), és – már koszovói oldalon – a Gjeravicë (Đeravica, 2656 m), míg a montenegrói szakaszon a Visitor (2211 m) a legjelentősebb csúcsa.

A hegység látványos formakincsét egyrészt – földtani felépítéséből adódóan – a főként triász kori mészkőben, illetve dolomitos mészkőben kialakult fantasztikus karsztformáknak, másrészt a jégkorszakokban lejátszódott eljegesedéseknek köszönheti. Félelmetes piramisszerű csúcsok, meredek falú éles gerincek, nehezen járható, tengerszemek sorával felfűzött egykori gleccservölgyek jellemzik. Szépséges hat tó található pl. a Jezercëtől északra, legnagyobb közülük az 1792 m magasan fekvő, 380 m hosszú, 200 m széles Liqeni i Madh i Buni Jezercë. JOVAN CVIJIC (1865-1927), a világhírű karsztkutató,

a szerb földrajztudomány megalapítója és egyben a Szerb Királyi Természettudományi Akadémia egykori elnöke a hegységet így jellemezte 1913-ban: „...egyike a Balkán-félsziget legmagasabb és kétségtelenül leginkább karsztosodott hegységeinek, amelynek mészkőből és dolomitból felépülő karsztos kopár csúcsai, számos cirkszölvölgygel tagolt csipkézett gerincei lenyűgöző, félelmet és borzongást keltő vad tájat formálnak... Sehol máshol az egész Balkánon nem hagytak a gleccserek maguk után oly mély nyomokat, mint a Prokletije vonulataiban. Az Alpok után ez Európa 'legglaciálisabb' hegysége”.

A térség egyik első feltárója volt a 20. század első felében egy híres magyar földtudós és őslénykutató, az erdélyi báró NOPCSA FERENC (1877-1933) is, akinek felmenői közé tartozott a hírhedt – és Jókai Mór regénye, a Szegény gazdagok nyomán ismertté vált – FATIA NEGRA nevezetű álarcos bandita, aki nem volt más, mint NOPCSA LÁSZLÓ, Hunyad vármegye főispánja. A polihisztor NOPCSA FERENC – akinek nevéhez fűződik a híres hátszegi dinoszauruszok felfedezése is – rendkívül kalandos életet élt. Albánia még török megszállás alatt volt, amikor 1903-ban először eljutott a mai ország területére, és az elkövetkező évtizedben több alkalommal is igen hosszú felfedező- és kutatóutakat tett az országban. Az évek során Albániáról megjelentett írásai, ezen belül néprajzi tárgyú munkái és mintegy ezer fényképfelvétele a mai napig kimeríthetetlen kincseshányát jelentenek, de talán még ennél is értékesebbek földtudományi publikációi. A huszadik század végéig gyakorlatilag Nopcsa kutatásaira alapozva készült szinte minden földtani leírás Albániáról, és elmondható, hogy geológiai megállapításai lényegében a mai napig helytállóak. Szinte hihetetlen, de a közvetlenül az első világháború kitörése előtti évben megrendezett, a nagyhatalmak által Albánia sorsát elrendezni szándékozott konferencia előtt még az is felmerült, hogy esetleg ő lesz az újra függetlenné vált Albánia első királya... Bár ez végül nem következett be, közismert, hogy Albánia mégsem maradt magyar uralkodó nélkül, hiszen I. ZOGU (1895-1961, uralkodott 1928-1939) albán király felesége a magyar grófi családból származó APPONYI GÉRALDINE (1915-2002) volt.

A vonulat talán legszebb részének látványos formakincse, földtudományi értékei, gazdag és különleges élővilága megőrzésére és bemutatására készülnek már tervek a Bjeshkët e Nemuna-Prokletije Nemzeti Park megalapítására. Albán oldalon egyelőre csak két kisebb nemzeti parkot alakítottak ki a hegységből lefutó két folyócska, a Theti és a Valbona szép völgyei mentén. Barlangok, vizesések, karsztforrások sora, oldalvölgyek labirintusa teszi felejthetelenné e tájat, amely egyben a ritka hiúz élőhelye is. A természeti értékek mellett a majdan megvalósuló nagy kiterjedésű park területén megbúvó kis települések lakói egyben a legősibb albán hagyományok őrzői is, ami nagyban köszönhető az etnikai és kulturális választóvonal szerepét betöltő hegyvidék elzártságának, nehéz megközelíthetőségének.

Az (Észak-)Albán-Alpokat délen a Shkodrë-Pejë (Peć) között húzódó törésvonal övezi, amelytől délre már az ugyancsak több osztatú Hellenidák általában 1500-2000 m-es csúcsmagasságokkal tetőző középső vonulatai húzódnak. Földtanilag ezek a vonulatok többé-kevésbé párhuzamos, észak-északnyugat-dél-délkeleti irányban húzódó, egymásra tolódott pásztákba, tektonikai övezetekbe sorolhatók. A legkülső, a montenegrói határ menti Bunës folyócskától a görög határ menti Leskovik városkáig húzódó ún. Kruja-övet kréta-eocén sekélytengeri üledékek, főleg mészkövek és dolomitok alkotják, helyenként bauxitkészletekkel. Erre tolódott rá a következő sáv, az ún. Krasta-Cukali-öv, amelynek erősen gyűrt, tektonikai ablakokkal tagolt áttolt takaróedős szerkezetű vonulatai középidői üledékekből, uralkodóan jura-kréta időszaki mészkövekből épülnek fel, de járulékosan idősebb, triász szericitpalák és vulkáni tufák, valamint fiatalabb, eocén kori flisösszletek is előfordulnak. A még keletebbre, a határig hosszan elnyúló harmadik, ún. Mirdita-övezet a legváltozatosabb földtani felépítésű. Már a triász-jura időszakban tengeröblökkel tarkított árkos-sasbérce szerkezet jellemezte, benyúló tengeröblökkel. A mai övezet egy szubdukciós zóna része volt, erre utal az ofiolitos zónák számottevő, mintegy 4300 km²-t kitevő kiterjedése, valamint a sokfelé kibukkanó vulkanitok megjelenése, nem véletlenül ez Albánia ércekben leggazdagabb területe, különösen kiemelkednek króm- és rézkészletei (bár az egykor rá települt ércbányák és kohók többsége napjainkra bezárt). A magmás kőzettestek mellett a tengeri elöntés nyomaiként homokkövek, mészkövek, dolomitok és radiolaritok is felhalmozódtak. Az övezet délebbi részében fiatalabb, kréta időszaki, sőt helyenként eocén kori mészkövek uralkodnak, de itt is megtalálhatók az ultrabázisos mélységi magmás kőzetek benyomulásai, gazdag nikkelérc-lelőhelyekkel. A vonulatok formakincsüket tekintve is változatosak. Alacsonyabb voltak következtében glaciális formálódás csak helyenként figyelhető meg, alapvetően a kőzettani felépítés, az egykor számottevő periglaciális folyamatok és a jégkorok közötti, ill. az utolsó jégkort követő felmelegedések során felerősödött folyóvízi erózió meghatározó a felszínformák kialakulását illetően. Kevésbé összecementált üledékeken sokfelé láthatók erősen erodált badlandszerű, felárkolt

tájak, látványos földpiramisokkal. A Mirdita-övezet domborzatát tekintve ma is erősen tagolt, hosszanti medencék tagolják, amelyeket középidői sekélytengeri agyagos-homokos üledékek töltenek ki, változó vastagságú szenes közbetelepülésekkel (ezt aknáztá ki pl. Korça és Pogradeci egykor számottevő szénbányászata), harmadidőszaki, már uralkodóan szárazföldi üledékekkel fedve.

A legbelső, ún. Korabi-övet alkotó vonulatokban található Albánia földtanilag legidősebb képződményei, és egyben ez a zóna az ország legmagasabb része is. Központi tömege az albán-macedón határon húzódó, nagyjából észak-déli csapású Korab-hegység (Mali i Korabit, Golem Korab). Nehezen megközelíthető, meredek lejtőjű, még kevéssé feltárt hegycsúcsai közül több jóval meghaladja a 2000 métert. Központi, leginkább kiemelkedett részén található Albánia legmagasabb pontja, az egész hegységnek nevet adó Korab (2764 m), ami mellett közvetlenül két másik, egyelőre még névtelen csúcs is 2700 m fölé magasodik. Felépítésében óidei képződmények, főként ordovicium-devon időszaki kvarcitok, kvarcitosodott homokkövek, metamorfitek vesznek részt, fiatalabb, triász-jura tengeri üledékekkel övezve. Földtani különlegességet jelent Peshkopi közelében két sókőzetekből (evaporitok) felépülő nagy felboltozódás, a Mali Bardhe és a Bellova. A hegység északkelet felé a Koszovó és Macedónia közötti határvonalat alkotó, a negyedidőszak során erősen eljegesedett Šar-hegységben (Šar planina, Malet e Sharrit) folytatódik, amelynek nyugati pereme éppen csak átnyúlik Albánia területére; itt zárja le a vonulatot a határon emelkedő, 2174 m magas Kalabak. Dél felé viszont a Korab-hegység folytatódását az albán-macedón határon húzódó, ugyancsak észak-déli csapású Deshat (Dešat) meredek lejtőkkel övezett gerince jelenti, amely a Velivar (Mali i Velivarit) csúcsban 2375 m-rel tetőzik. A Korab-Deshat vonulat alpesi jellegű, pleisztocén kori eljegesedések kialakította glaciális formakincs uralja. Számos kis tengerszem ékíti, legnagyobb köztük a Gramë-tó.

Még délebbre a határt alkotó következő nagyobb hegylánc a Jablanica. Magas, keskeny, meredek gerincei 2000 m fölé magasodnak. Legmagasabb csúcsa a Guri i Zi (Crn Kamen), azaz 'Fekete-kő' (2257 m). E hegységet is szép glaciális formakincs jellemzi, akárcsak a kissé nyugatabbra húzódó Shebenik vonulatát, amely szinte a Jablanica ikertestvére, fő csúcsa, a Maja e Shebenikut is alig pár méterrel alacsonyabb (2253 m). Mindkét vonulatot látványos magashegyi tavacskák ékítik, élőviláguk különlegessége, hogy nehezen megközelíthető erdeikben jelentős a hiúzok állománya.

E vonulatoktól délre-délkeletre a határ mentén szerkezeti eredetű, 500-800 m magasán fekvő nagyobb kiterjedésű medencék fekszenek. Az északabbt az Ohridi-, a délebbt a Nagy- és a Kis-Prezpa-tó tölti ki. A két nagy medencét újabb észak-déli csapású vonulat választja el, amely átszeli a határt; macedón oldalon Galičica, albán oldalon Mali i Thatë ('Száraz-hegység') a neve. A középidői mészkövekből felépülő meredek, sziklás lejtőkkel övezett vonulat lapos gerince karsztjelenségekben gazdag. Legmagasabb csúcsa a Pllaja e Pusit (2287 m). A következő vonulat még tovább délre a Korçai-medence fölé keleten hirtelen kiemelkedő, fő csúcsában 2000 m alatt maradó Morava (Malin e Moravës), majd még délebbre az újabb észak-déli csapású vonulat, a Gramosz (Mali i Gramozit) már ismét országhatáron fut. Ez megint egy éles, meredek peremekkel kiemelkedő hegység, magas (max. 2523 m) csúcsokkal, alpi formákkal. A hegyvidék érdekessége, hogy kis településein egy érdekes nemzeti csoport, az archaikus román nyelvet beszélő arománok (vagy macedo-románok) tagjai élnek.

Albánia eme határ menti legmagasabb vonulataitól nyugatra a Hellenidák változatos szerkezetű és felépítésű hegyseit szerkezetileg előrejelzett és eróziósan formált völgyek, völgymedencék és medencék számos további vonulatra osztják. Ez köszönhető annak is, hogy a többnyire meghatározó jellegű, magasabb vonulatokat formázó mészkövek mellett a kőzettani felépítésben a harmadidőszaki flisképződmények szerepe is jelentős. Az ismertebb, látványosabb vonulatok közé tartoznak a Burrel- és Peshkopi-medencék között hirtelen kiemelkedő, sűrű erdővel fedett Lurë- és Dejë-hegységek (Mali i Lurës és Mali i Dejës), előbbi 2119 m-re, utóbbi 2246 m-re magasodik. A Lurë-hegységben több mint egy tucatnyi látványos glaciális eredetű tó található, összterületük meghaladja a 100 ha-t. Gazdag élővilágukból kiemelendők a Virágok taván nyáron virágzó vízililiomok, valamint az állatvilágból a gőtefajok, de élnek itt hiúzok és medvék is, nem véletlen, hogy területén nemzeti parkot hoztak létre. Télen a tavak befagyhatnak, a csúcsokat hó fedi.

Bár csak 1613 m-ig emelkedik, a fővároshoz, Tiranához való közelsége mégis ismertté tette a délebbre fekvő, bükkösökkel és fenyvesekkel borított Dajt-hegységet (Mali i Dajtit), amelynek különösen téli havas csúcsai jelentenek nagy látványosságot a havat ritkán látó főváros lakói számára. Elsősorban növény- és állatvilágának védelme érdekében a Dajt hegység területén – a tőle délre fekvő, 1353 m magas Priska-hegységbe is benyúlóan – egy nemzeti parkot alakítottak ki. Ennek egyik látogatható része az a „Tirana erkélye” nevű kilátópont, amely napjainkban már drótkötélpályán is elérhető a fővárosból.

1. ábra: Albánia áttekintő térképi ábrája

Forrás: <http://www.ezilon.com/maps/images/europe/Albania-physical-map.gif>

Az ország déli részén különösen jól kirajzolódnak a Hellenidák párhuzamos, közel északnyugat-délkeleti csapású vonulatai. Köztük hosszanti völgyek terülnek el, amelyekben északnyugat felé futnak a legnagyobb folyók. Ilyen az Osum is, amelynek látványos, kanyonszerűen összeszűkülő völgye és a vele párhuzamosan futó Devoll völgye között emelkedik a Tomorr (Mali i Tomorrit) 2416 m-ig magasodó vonulata. A hegység egy részét természeti értékei, különös ritka élővilága alapján nemzeti parkká nyilvánították. A keleten hozzá csatlakozó, 2383 m-ig emelkedő Ostrovicë (Mali i Ostrovicës) sziklás gerincének több csúcsa is meghaladja a 2000 m-t. A nehezen megközelíthető magas vonulatokat számos keskeny, meredek falú völgy tagolja. A láncok tovább futnak egészen a görög határig, majd azon túl a Pindoszban folytatódnak.

Az Osum völgyétől délre húzódó vonulatok már túlnyomórészt egy újabb szerkezeti egységhez, a külső Jón-övhöz tartoznak, amely dél felé egészen a Peloponnézozsig terjed. Ezt a főként hegyvidéki jellegű, völgyekkel erősen tagolt tájat Dél-Albán-hegységnek vagy Albán-Epirusznak is nevezik. Jellemzően triász és alsó jura időszaki sekélytengeri és az oligocén korig terjedően rátelepült mélytengeri üledékek, főként – vékony kovás közbetelepülésekkel tagolt – mészkőrétegek építik fel. A földtani képet kisebb vulkanit- és metamorfitösszletek mellett nagyméretű sötömzsők (diapírok) is színezik, közülük a legnagyobb 210 km² kiterjedésű és több mint 6000 m (!) vastag.

A Jón-övhöz tartozó vonulatok közül a nagyobbak, magasabbak közé tartozik a Tomorr-ral párhuzamos, az Osum és a Vjosë völgyei között elterülő, jelentős átlagmagasságú Nemerçkë. Fő csúcsa, a sziklás Maja e Papingut – amelyről szép időben varázslatos kilátás nyílik – 2485 m-re emelkedik. Délebbre az újabb párhuzamos vonulat központi, fő része a Çika (Mali i Çikës), amely délen is, északnyugaton is egészen a Jón-tengerig fut, sőt északnyugat felé a vonulat folytatása Sazan szigetében újra felszínre bukkan a tenger alól. A hegyvidék földtani érdekességét az adja, hogy vonulatainak a jura végéről származó vörös homokköveiben a lábasfejűek közé tartozó ammoniteszek ősmaradványai találhatóak meg nagy mennyiségben. A hegység két fő csúcsa kevéssel meghaladja a 2000 m-t, és a tengerparti autót a Llogara-hágóban 1050 m-re kénytelen felkapaszkodni, hogy átszelje. Északi részén alakították ki a Llogara Nemzeti Parkot, amelynek földtani és növényzeti értékei mellett különösen gazdag és értékes az állatvilága is; fákó keselyű, fehérfejű sas, dämuvad, vadmacska, zerge, vidra és borz a főbb képviselői. A hegység tengerpart felőli oldalát Albán-Riviérának is nevezik, itt a meredek partok ellenére több neves fürdőhely is található.

Az Alacsony-Albániának nevezett országrész szerkezetileg az ún. Pre-Adriai-süllyedéköv része. Főként az idősebb aljzatra települt harmadidőszaki, miocén kori partközeli-sekélytengeri üledékek építik fel, fiatalabb, pleisztocén-holocén kori, változó vastagságú üledékekkel fedve. Ebben az övben tárták fel Albánia szerény szénhidrogénvagyonát, de szén-, agyag-, kvarchomokkő- és sókészleteit is bányászták, illetve helyenként ma is bányásszák. Alacsony-Albánia nagy része tehát alluviális síkság, amit csekély magasságú – mészkőből, flisből, márgából, homokkőből felépülő – dombhátak helyenként medencékre és félmedencékre tagolnak. Egykor kiterjedt mocsárvidékeit a 19. századtól lecsapolták. A mai partvonalat turzások és lagúnák tagolják.

3. Albánia éghajlata és vízrajza

Az ország domborzatának kettőssége az éghajlat kétarcúságában is megmutatkozik: míg Alacsony-Albánia éghajlata alapvetően meleg nyarú mediterrán, addig a belső magashegyvidékek területén kelet felé haladva egyre erőteljesebb a kontinentalitás. Ennek megfelelően a tél nyugaton enyhe, a leghidegebb hónap középhőmérséklete 5-9 °C, a keleti medencékben viszont alig emelkedik fagypontra fölé, a magashegységek területén pedig fagypontra alatti (1. táblázat; Kelet-Albánia adatait a közeli, hasonló földrajzi fekvésű és adottságú macedóniai Skopje adatai képviselik).

1. táblázat
Három albániai város és a macedóniai Skopje éghajlati adatai

Középhőmérséklet, °C														
	J	F	M	Á	M	J	J	A	Sz	O	N	D	Év	
Shkodër	5,3	7,1	10,1	14,7	19,1	23,2	26,4	26,0	22,2	16,5	11,6	7,4	15,8	
Tirana	7,3	8,3	10,6	14,4	18,4	22,4	25,0	24,9	21,8	17,4	12,9	9,2	16,0	
Vlorë	9,2	10,2	11,8	14,9	18,7	22,4	24,7	24,6	22,0	18,4	14,6	11,0	16,9	
Skopje	1,1	2,9	6,5	12,1	17,0	21,6	23,8	23,7	18,6	11,9	7,2	2,9	12,4	
Átlagos napi maximum- és minimumhőmérséklet (M, m) és abszolút szélső hőmérsékletek, °C														
	J	F	M	Á	M	J	J	A	Sz	O	N	D	Absz.	
Shkodër	M	8,2	10,4	14,0	19,1	23,8	28,1	31,5	31,1	27,0	20,5	14,5	10,9	40,0
	m	2,5	3,8	6,3	10,5	14,5	18,3	21,2	20,9	17,5	12,6	8,7	3,9	-15,5
Tirana	M	12,2	13,6	15,6	20,1	24,3	28,8	32,0	32,3	28,3	23,0	17,7	13,6	42,0
	m	2,4	3,1	5,6	8,7	12,6	16,1	17,9	17,6	15,3	11,9	8,2	4,8	-10,5
Vlorë	M	13,3	14,7	16,4	19,6	23,8	27,9	30,5	30,6	27,4	23,3	18,8	15,3	41,0
	m	5,2	5,8	7,3	10,2	13,7	16,9	18,9	18,7	16,6	13,5	10,5	6,8	-7,2
Skopje	M	4,9	7,5	11,7	18,5	23,9	28,5	31,4	31,5	26,4	18,7	12,2	6,2	41,2
	m	-2,6	-1,7	1,2	5,6	10,2	14,6	16,2	15,5	10,8	5,1	2,2	-0,5	-23,9
Átlagos csapadékösszeg, mm														
	J	F	M	Á	M	J	J	A	Sz	O	N	D	Év	
Shkodër	216	173	149	101	114	58	30	44	128	262	241	227	1741	
Tirana	132	120	100	87	99	60	28	39	73	157	152	142	1189	
Vlorë	148	102	73	60	49	29	9	25	65	133	167	170	1028	
Skopje	46	41	38	34	52	49	35	37	42	58	71	43	546	
Relatív nedvesség, %														
	J	F	M	Á	M	J	J	A	Sz	O	N	D	Év	
Shkodër	73	73	64	64	65	59	54	54	61	66	73	73	65	
Tirana	70	70	68	67	69	62	58	58	64	70	74	70	67	
Vlorë	68	68	67	69	70	63	62	63	67	70	71	67	67	
Skopje	85	79	73	66	69	63	58	57	67	80	85	87	72	
Felhőzet, %														
	J	F	M	Á	M	J	J	A	Sz	O	N	D	Év	
Shkodër	46	51	47	51	43	34	16	16	27	45	46	51	39	
Tirana	64	61	56	54	54	39	22	21	34	53	61	61	48	
Vlorë	55	46	48	36	38	28	14	19	31	46	62	57	40	
Skopje	72	66	65	61	62	47	31	31	39	53	64	81	56	

(Forrás: PÉCZELY Gy. 1984)

Az abszolút minimumok a tengerparti síkságon -5 és -10 °C közöttiek, északon és az ország középső medencéiben -15 °C alá süllyednek, a legkeletibb medencékben pedig már -20 °C alá. A nyári különbségek kisebbek, a legmelegebb hónap középhőmérséklete szinte mindenhol 24-26 °C közötti, csak a hegyvidékeken alacsonyabbak az értékek a magasságtól függően. Az abszolút maximumok 40-42 °C között változnak. Sajátos vonás, hogy a középső és keleti országrész zárt medencéiben számottevő a hőmérséklet napi ingadozása. Egészében a napsütés bőséges, évi összege 2400-2700 óra között változik, a közepes felhőzettség a száraz nyáron csak 14-30%, a nedvesebb télen 45-75% közötti. A csapadékértékek földrajzi eloszlása döntően a domborzat hatását tükrözi, éves eloszlása pedig a földrajzi övezetességnek megfelelő. A tenger felé nyitott nyugati Alacsony-Albánia területén, és különösen a parti síkságok fölé magasodó hegyvidékek nyugati peremén a csapadék bőséges, mindenhol meghaladja az 1000 mm-t, de sokfelé a 2000 mm-t is. Ugyanakkor a hegységközi medencékben, különösen a csapadékkárnékban levő keleti területeken csak 700-1000 mm hullik, sőt a macedón határ mentén ez 600 mm-ig süllyed. Ám nemcsak nyugatról kelet felé számottevő a csapadék csökkenése, hanem északról dél felé is. A csapadék időbeli eloszlása is egyenlőtlen, de ebben is vannak különbségek. Míg nyugaton a csapadék évi járása jellegzetesen mediterrán, azaz az évi mennyiség 70-90%-a októbertől márciusig hullik le és a nyári hónapok túlnyomóan szárazak, addig a keleti országrész csapadékkellátottsága jóval kiegyenlítettebb, de közös vonás, hogy a legcsapadékosabb hónapok az egész országban az október és a november. A csapadék – különösen nyáron, amikor a meleg mediterrán légtömegek hideg kontinentális légtömegekkel találkoznak – sokszor heves zivatarok, felhőszakadások formájában jelentkezik.

Albánia vízrajzának meghatározója, hogy a vízválasztó jobbra a legkeletibb, legmagasabb hegláncokon fut, ezért a legtöbb vízfolyás keleten ered és nyugaton torkollik a tengerbe, pontosabban a szerkezeti irányokat követve többségük hosszú szakaszon délkelet-északnyugati futású. A domborzat és a számottevő mennyiségű csapadék következtében a folyók viszonylag bővizűek, ugyanakkor kiegyenlítetlen vízjárásúak: bár az árvizek ritkák az albániai folyókon, a nyári szárazság következtében év közepén a mederben szállított víz mennyisége akár a téli vízhozam tizedére is lecsökkenhet. Jellemző még, hogy a folyók futásuk jelentős részén nagy esésűek, számos helyen látványos szurdokvölgyekben törnek át a láncokat, majd a nyugati síkvidékre érve folyásuk lelassul, végül általában tölcsértorkolattal érik el a tengert.

Észak-Albánia fő folyója az Adriai-tengerbe torkoló, 285 km hosszú Drin. Vízyűjtő területe 11 756 km², átlagos vízhozama 352 m³/s. Két forrása közül az Ohridi-tó vizét levezető Fekete-Drin felső szakaszán dél-északi irányban halad, majd Kukës városkánál egyesül az északkelet felől, Koszovó területéről érkező Fehér-Drinnel. Az innen már csak Drinnek nevezett folyó ezután északnyugati, majd a látványos völgyéről híres Valbonát (Valbonës) felvéve délnyugati irányba fordul. Kierve a parti síkságra kettéágazik, fő ága Lezai-Drin (Drini i Lezhës) néven dél felé fordul és Lezhës város közelében az Adriai-tengerbe torkollik. A másik ág, amely a feljegyzések szerint csak 1858 óta létezik, Nagy-Drin (Drini i Madh) néven északkelet, Shkodër városa felé tart, és rövid futás után a Shkodrai-tó vizét levezető Buna (Bunë, Bojana) folyóba torkollik. A Drin annak ellenére, hogy lényegében nem hajózható, mégis jelentős az ország életében, különösen a középső szakaszán – völgyzárógátak, duzzasztók építésével – létrehozott három nagy mesterséges tó, a Fierzai- (Liqeni i Fierzës), a Koman- (Liqeni Komanit) és a Vau i Dejës-víztározó szerepe fontos.

A Drin völgyétől északra az (Északi-)Albán-Alpokról észak felé induló vizeket a Drinába torkoló Lin (Lim) gyűjti össze, amely a Száván keresztül már a Duna vízyűjtő területéhez tartozik.

Albánia középső részén csak kisebb folyók, a Mat (115 km) – a belé torkoló Fannal –, az Ishëm (74 km), az Erzen (109 km) és a Shkumbin (181 km) futnak nyugat felé, utóbbi jelentősége, hogy egyfajta néprajzi-nyelvjárási választóvonal a két fő albán népcsoport között: tőle északra a gegek, délre a toszkok élnek. Délebbre ismét jelentősebb, hosszabb folyók találhatók. A Devoll (196 km), az Osum (161 km) – összefolyásuk után vizük még 85 km-t tesz meg Seman néven a tengerig – és a Vjosë (272 km) közel párhuzamosan futnak a magas keleti láncokon eredve északnyugat felé. E folyók helyenként látványos szurdokvölgyekben haladnak, különösen híres az Osum kanyonja Çorovodë település közelében.

Mivel a Dinaridák-Hellenidák mészkőterületeit nagy karsztos medencék tagolják, amelyekben sokfelé jelentős kiterjedésű állóvizek alakultak ki, Albánia viszonylag kis területéhez képest tavakban gazdag területének 4,7%-a vízfelszín! Sőt, kimondottan nagy tavakkal dicsekedhet, a Balkán-félsziget legnagyobb tavai közül ugyanis három is megtalálható az ország területén – igaz, valamennyi nagy tavon osztoznia kell szomszédaival.

A nagy tavak közül legnagyobb (368 km²) és legészakibb a montenegrói határ mentén, közel tengerszinten (7 m) fekvő, geológiai értelemben rendkívül fiatal, alig pár tízezer éves Shkodrai-tó (Liqeni i Shkodrës, Skadarsko jezero). A Morača nevű folyócska mellett főleg a tó tükre alatt fakadó karsztforrások táplálják. Bár átlagos mélysége csak 5-9 m, legnagyobb mélysége a 60 m-t is eléri, tehát a tó medencéje egy kriptodepresszió. Sokféle mocsaras partok szegélyezik, aminek egyik oka, hogy kiterjedése csapadékos teleken akár 540 km²-re is nőhet. Természetvédelmi szempontból gazdag faunája emelendő ki, a tó Európa egyik leggazdagabb vizes élőhelye mintegy kétszázhetven madárfajjal, köztük pelikánokkal, de gazdag a halállomány is. Mindezekre tekintettel a tavat a Ramsari Egyezmény keretén belül felvették a nemzetközi vadvízi élőhelyek listájára, és az albán oldalon 2005 novemberében egy kisebb, 23000 ha-os területet természetvédelmi területté is nyilvánítottak (a tó montenegrói részén 1983 óta létezik egy nemzeti park, a Nacionalni Park Skadarsko Jezero).

A második legnagyobb Ohridi-tó (Liqeni i Ohrit, Ohridsko Ezero) már az ország keleti felén húzódik, a Macedóniával közös határvidéken. A 693 m magasan fekvő tó földtani értelemben idős, tómedencéje ugyanis a pliocénban keletkezett süllyedék. Területe 358 km², átlagos mélysége 155 m, legmélyebb pontja 286 m. Elsősorban karsztforrások táplálják, akárcsak a Shkodrai-tavat, sőt földalatti járatokon keresztül a Nagy-Prezpa-tó vize is az Ohridi-tóba áramlik át. Vízét – amely annyira tiszta, hogy akár 20 m-es mélységig is le lehet látni – a Fekete-Drin vezeti le. Rendkívül gazdag endemikus fajokban, pl. két lazacféle is él a tóban, a part menti nádasokban pedig számtalan madárfaj fészkel. Nem véletlen, hogy természeti, majd kulturális értékei alapján 1979-1980-ban felkerült az UNESCO világörökségi listájára. Sajnos ezt a természeti értéket veszélyek fenyegetik, egyre súlyosabb a tó menti területek túlnépesedése, a vízszennyezés és a vele járó eutrofizáció, valamint a korlátlan halászat és a nádasok irtása okozta környezeti károk.

Az Ohridi-tó közelében, tőle keletre, még magasabban, 854 m-en fekszik a kisebb (274 km²), 54 m-ig mélyülő, három ország – Albánia, Macedónia és Görögország – határát alkotó Nagy-Prezpa-tó (Liqeni i Prespes, Prespansko Ezero, Limni Megali Prezpa), amelynek nincs felszíni lefolyása, és vele szinte összeér a már csak Albánia és Görögország között megoszló, alig 44 km² területű Kis-Prezpa-tó (Prespa e Vogël, Limni Mikra Prezpa). A két tó partjai mentén és szigetein egykor számos kolostor virágzott. Élőviláguk hasonlóan gazdag mint az Ohridi-tóé, ezért a természeti értékek védelmére 2000-ben kialakítottak egy határokon átnyúló természetvédelmi területet, a Prezpa Parkot.

A három (illetve négy) nagy tó mellett – elsősorban Magas-Albánia glaciális formakincsű hegységeiben – számtalan apró tavacska, tengerszem is található. A legszebbek közé tartoznak pl. a Jezercë-vonulat és a Lurë-hegység már említett tavai. A karsztos mélyedésekben sokféle található kisebb dolinátavak is. Alacsony-Albánia tengerpartján pedig lagúnatavak sorakoznak, sós- és brakkvizűek egyaránt. Legnagyobbak, legismertebbek messze délen a Butrinti-tó és az északabbi, Fier város közelében fekvő Karavasta-lagúna. Ugyancsak szó esett már a Drin felduzzasztásával kialakult mesterséges tavakról, de persze ilyeneket más folyók völgyében is létrehozhat.

Albánia vízrajzát tárgyalva feltétlenül említést kell tenni a felszín alatti vizekről is, különösen a rendkívül gazdag karsztvízkészletekről, amelyek sokféle bővízű karsztforrások formájában bukkannak felszínre. Ez – amennyiben sikerül ezt a karsztvízkincset a szennyezéstől megóvni – a jövőt illetően óriási természeti potenciált jelent az ország számára.

4. Albánia talajai, növényzete és állatvilága

Albánia talajait illetően is megfigyelhető a különbség Magas- és Alacsony-Albánia között. A középső és keleti hegységvidékeken leggyakoribbak a barna erdőtalajok, az alacsonyabb dombságokon a fahéjszínű erdőtalajok, míg a nyugati síkvidékeket öntéstalajok uralják. A mészkővidékek mélyedéseiben sokféle láthatók az erősen kilúgozott vörösföldek. A meredek lejtőkön csak földes kopárok alakultak ki, a magashegységeket, fennsíkokat ugyancsak gyér, leginkább közethatású talajok jellemzik. Országosan nagy gondot jelent a rendkívül erős talajerózió, amiben a természeti tényezők (meredek lejtők, rövid időszak alatt lehulló jelentős mennyiségű csapadék) mellett az antropogén hatások (erdőirtás, túllegettetés, helytelen agrotechnika) is szerepet játszanak. Gondot jelent a korábbi rendkívül intenzív műtrágyahasználat is, egy felmérés szerint több mint 70 különböző növényvédő szert alkalmaztak évi 3-30 kg/ha adagokban, közöttük nagymértékben mérgező hatásúakat és olyanokat is, amelyek használatát a legtöbb országban már betiltották. Ez nemcsak a termőterületeket, hanem a felszíni és felszín alatti

vízvezeték is erősen szennyezte. Emellett a túlzott iparosítás, az elavult nehézipari technológiák nyomán az egykori ipari körzetekben különösen magas a talajok nehézfém-tartalma.

Változatos Albánia növénytakarója is. A tengerpartot jellegzetes mediterrán növényzet uralja, bár kissé már degradált állapotban, hiszen az egykori keménylombú erdők már erősen megritkultak, helyüket másodlagos bozót (macchia) vette át. Valamivel jobban megmaradtak az erdők Magas-Albániában, köszönhetően egyrészt annak, hogy az erdőhatár viszonylag magasabban – kb. 2000-2200 m-en – húzódik, mint az Alpokban, másrészt a viszonylag sok csapadéknak. A 700 m alatti térszínekre jellemző egykori szép tölgyesek azonban erősen megritkultak. Felettük jobban megmaradtak a bükkösök, bár azokat a nem eléggé szabályozott fakitermelés veszélyezteti. Az 1000 m fölött uralkodóvá váló fenyőerdőkben a lucfenyő a legfontosabb erdőalkotó faj, de egyéb fenyőfélék is megfigyelhetők, helyenként szép állományokkal. Még magasabban a törpefenyők öve jelenik meg, majd az erdőhatár felett alhavasi gyepek találhatók, amelyek virágzása nyár elején rendkívül szép látványt nyújt. Az erdők, rétek mellett az uralkodó mészköveken az alacsonyabb hegyoldalak sajátos és gyakori növénytakarásai a karsztbokorerdők, amelyek jellemző fája a molyhos tölgy.

Az állatvilág még ma is gazdag, az ország számos részén kimondottan ritka fajok élnek viszonylag jelentős egyedszámban, állományaik azonban egyre veszélyeztetettebbek. A nagyobb testű emlősök közül barnamedvék, zergék, hegyi kecskék, farkasok, vadmacskák, a vizekben vidrák sokfelé elterjedtek, a legvédelettebb helyeken számottevő az európai hiúz állománya. Különösen a nagyobb tavak vidékén rendkívül gazdag a madárvilág, de sok ritka hüllőfaj is megtalálható.

E gazdag természeti értékeket még viszonylag kevés helyen védik, bár az utóbbi években sokat fejlődött a természetvédelmi jogalkotás. A 2002. évi természetvédelmi törvény 6 kategóriába sorolja a védett területeket: csak tudományos céllal felkereshető szigorúan védett természeti rezervátum; nemzeti park; természeti emlék; élőhelyvédelmi, fajvédelmi terület; védett táj; és kezelt védett terület. SIMONYI P. (2006) összegzése szerint a 384 védett természeti érték teljes kiterjedése 166611 hektár, az ország területének 5,8%-a. Ennek 1/3-át, azaz az ország területének 2%-át jelenti a 13 nemzeti park, köztük a korábban már említettek a Dajt- és Lurë-hegységekben, a Tomorr és a Çika vonulatban, a Preszpa-tó mentén, valamint az (Észak-)Albán-Alpokban. A további nemzeti parkok közül megemlítendő még a Karavasta-lagúna mentén fekvő Divjaka Fenyvesek Nemzeti Park, amely ramsari terület, védett vizes élőhely, valamint ritka jegenyefenyőivel a Drenova Fenyvesek Nemzeti Park a Morava lejtőin. Legutoljára a déli Butrint Nemzeti Parkot alakították ki.

Összességében Albánia a szocialista diktatúra, majd az azt követő átmeneti és zűrzavaros időszakok kártételei ellenére hihetetlen természeti értékekkel rendelkezik. Látványos formakincsű hegyégei – köztük részben még érintetlennek mondható magashegyégei –, rengeteg tava, tengerszemei, hosszú tengerpartja, lagúnái, gazdag élővilága mind-mind gazdag természeti potenciált jelentenek, amelyek főleg egy jól szervezett, irányított idegenforgalom számára kínálnak óriási lehetőségeket, az országnak pedig majdan jelentős bevételeket. Ám ha ezeket az értékeket nem védik elég gondosan, ha a rablógazdálkodás, az azonnali haszonszerzés felülírja a távlatos gondolkodást, akkor rövid idő alatt visszafordíthatatlan folyamatok indulhatnak el, és ezek az értékek jelentős mértékben károsodhatnak.

Irodalom

- CSAPLÁR K. 2005: Kém, arisztokrata, őslénykutató: Nopcsa Ferenc – Magyar igény az albán trónra. – Rubicon 16. 9. pp. 16–19.
- ELY, J. 2002: Rock climbing and mountaineering in Albania. Photo Essay and Guide. – www.bigwalls.net/climb/AlbaniaRockclimbing.pdf
- FÓZY I. 1991: A tudomány nagy különce. Nopcsa Ferenc. – Természet Világa 122. 10. pp. 467–469.
- FÓZY I. 2000: Nopcsa báró és a Kárpát-medence dinoszauruszai. – Alfadat-Press, Tatabánya, 159 p.
- KOVÁCS J. 2008: Macedónia, egy földrengések veszélyeztette ország. – Balkán Füzetek 6. pp. 13–18.
- M. CSÁSZÁR ZS. – PAP N. 2007: Expedíciók a Balkánon: Albánia. – A földrajz tanítása 15. 3. pp. 20–24.
- NEMERKÉNYI A. – NAGY B. 2007: A Balkán-félsziget. – In: GÁBRIS GY. (szerk.): Európa regionális földrajza. Természetföldrajz. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, pp. 186–202.
- NOPCSA F. 2001: Reisen in der Balkan. – In: ELSIE, R. (szerk.): Die Lebenserinnerungen des Franz Baron Nopcsa. Dukagjini Balkan Books, 539 p.
- PÉCZELY GY. 1984: A Föld éghajlata. – Tankönyvkiadó, Budapest, 598 p.

- SERJANI, A. 2009: A short overview of geology and geological heritage of Albania. – ProGEO Albania, Tirana, 12 p.
- SERJANI, A. – NEZIRAJ, A. – LULI, M. – AVXHI, A. 2001: Geosite map of Albania. – Tirana.
- SERJANI A. – CARA F. 1996: List of geological sites of Albania. – *Geologica Balcanica* 26. 1. pp. 57–60.
- SHKUPI, D. – ALIAJ, S. 1997: Preadriatic depression, Albania: some geologic and engineering-geologic features and Adriatic shoreline shifting. – In: MARINOS, P. G. – KOUKIS, G. C. – TSIAMBAOS, G. C. – STOUMARAS, G. C.: *Engineering geology and the environment*. Rotterdam, pp. 361–366.
- SIMONYI P. 2006: Albánia, a változás országa. – *Ma és Holnap* 6. 2.
<http://www.maesholnap.hu/portal/cikk2.php?idc=20060310-124926&id2=20051025-163815&tidl=elso>
- ZDRULI, P. – LUSHAJ, SH. – PEZZUTO, A. – FANELLI, D. – D'AMICO, O. – FILOMENO, O. – DE SANTIS, S. – TODOROVIC, M. – NERILLI, E. – DEDAJ, K. – SEFERI, B. 2002: Preparing a georeferenced soil database for Albania at scale 2:250,000 using the European soil bureau manual of procedures 1.1. – *Options Méditerranéennes, Série A* no. 50. pp. 134–144.
<http://ressources.ciheam.org/om/pdf/a50/04002027.pdf>
<http://www.summitpost.org/area/range/155326/dinaric-alps.html>

ALBÁNIA TERÜLETI KÜLÖNBSÉGEI, TÉRSZERKEZETE

Hardi Tamás

1. Bevezetés

Albánia az elmúlt néhány év óta új fejlődési pályára állt. Lehetőségei jók, mivel földrajzi elhelyezkedése, geopolitikai helyzete felértékelődött, s kivívta a nagyhatalmak támogató segítségét. A gyors gazdasági növekedés ugyanakkor nem a termelő iparon alapul, alacsony a tőkebeáramlás szintje. Jelenleg elsősorban az építőipari „boom”, és az ehhez kapcsolódó spekulációs befektetések dominálnak, de a megnyíló privatizáció is jelentős tőkét vonz.

Az ország területi rendszere hagyományosan centralizált. A rendszer oldását, decentralizációját számos fék nehezíti. Főleg a lakosság nagyfokú szegénysége, a korrupció, a gyakran kriminalizált körülmények teszik kérdésessé a decentralizáció lehetőségét és eredményét. Ugyanakkor a gazdaság az ezredforduló után gyors fejlődésbe kezdett, ami olyan társadalmi-gazdasági folyamatokat indított el, amelyek a korábbi alacsony szintű területi különbségeket megnövelték, s a földrajzi, közlekedési, stratégiai helyzetből következőleg az ország egyes részeinek arculatát alaposan megváltoztatták.

2. A fő térszerkezeti egységek és kialakulásuk

Albánia kis területű és szegény ország lévén, gazdasági értelemben sokáig nem rendelkezett jelentős területi különbségekkel. A mezőgazdaság általános túlsúlya és a ritka városhálózat, kis népességszámú központok jellemezték az államterület egészét (MAROSI S. – SÁRFALVI B. 1970). Ebből az „egyveretűségből” elsősorban a fő kikötőváros (Durrës), másodsorban a főváros emelkedett ki. Nem alakultak ki regionális összetartozáson alapuló, egymástól markánsan elkülönülő gazdasági-társadalmi területegységek. Mindezek ellenére a földrajzi, történelmi és néprajzi jellegzetességek alapján több térszerkezeti egység, tengely is kimutatható az ország területén, amelyek mentén az utóbbi évtizedekben elindult az ország jellegzetes térségeinek kialakulása (1. ábra). Napjaink gyors változásai felerősítették ezeket a folyamatokat, s mind jelentősebb területi különbségekkel találkozhatunk. Alapvetően két fő belső határ mentén oszthatjuk fel az országot. Egy észak-déli vonal mentén válik el a hegyvidék a síkvidéktől, s egy észak-déli fejlődési tengely kialakulását vagy újraelakulását is láthatjuk (PETRAKOS G. C. 1997) Skodrától Vloráig („zétai út”). Egy kelet-nyugati öv választja szét a két fő néprajzi csoportot, míg a valódi gazdasági fejlődés tengelyét nagyobbbrészt a feléledő kelet-nyugati kereskedelmi útvonal, a Via Egnétia városai alkotják (Elbasan, Tírana, Durrës).

A hagyományos területi különbségek generálói elsősorban a természeti-földrajzi környezet különbségei voltak. Ezek alapján két nagy, eltérő jellegű területre oszthatjuk fel az országot: *Alacsony-Albániára* és *Magas-Albániára*. Az ország területének egyharmadát kitevő Alacsony-Albánia a tengerpart mentén húzódó sík vagy dombokkal, halmokkal tarkított 20–50 km széles területsáv, tengerparti síkság, amely Albánia északi és középső részén (Vloráig) uralja a tengerpartot. A viharos múltat megélő tengerpart gazdasági hasznosítása a 20. század második felében indult meg, s relatív fejlettsége csak erősödött a rendszerváltás óta. Napjainkban a tengerparti területek fejlődésének további lökést adott, hogy a korábban erősen zárt ország gazdaságának nyitottsága növekedett. A világpiac irányába a kikötőin keresztül vezet az út, s ezt a hatást erősíti, hogy szárazföldi összeköttetései rosszak, az ország forgalmi értelemben továbbra is igencsak elzárt a gyenge közúti kapcsolatok miatt, s vasúthálózata nincs összekötve a szomszédos országok vasútvonalalaival. Távol helyezkedik el a fő balkáni útvonalaktól, autópályáktól és vasútvonalaktól (ERDŐSI F. 2005; KOCSIS K. 2005). Így érthető, ha a gazdaság a más országokban tapasztalhatótnál is nagyobb mértékben fordul a tengeri kijárat felé.

Az Adria dalmát hegyvidéki partvidékéhez képest eltérő jellegű, sík, feltöltött tengerparti tájjal találkozunk, amely kedvező, mediterrán éghajlatánál fogva az ország fő mezőgazdasági termőterülete. Jelentős mezőgazdasági területeket nyertek a part menti mocsarak lecsapolásával (PAP N. – KOBOLKA I. 2009). Fier, Durrës, Elbasan térségében a legmagasabb a növénytermesztés aránya a mezőgazdasági területekből. Különösen fejlettek a mediterrán kultúrák, az olajfa, illetve a dohány termesztése.

A népesség koncentrációja és a szállítási lehetőségek miatt itt alakult ki az albán ipar is. Az ipar gazdaságban betöltött szerepe ma is alacsony, de ezt a szintet is a 20. század második felében érte el a kommunista vezetés. Az ipari alkalmazottak száma 1950 és 1970 között hat és félszeresére növekedett, s ezzel elérte a 140 ezer alkalmazottat (ENYEDI GY. 1978). A korabeli Albániában ez nagy arálynak számított, de jelentősen elmaradt más szocialista országoktól. Napjainkban ennek a létszámnak mintegy a fele talál munkát az ipari szektorban. A szocialista extenzív iparfejlesztés kialakította a fő ipari körzeteket. A legfontosabb ipari térséggé a főváros és Durres vált. A kikötőváros antik jelentősége (a híres kelet-nyugati irányú Via Egetia kereskedelmi útvonal adriai végpontja) a török megszállás, majd a sűrű hatalomváltás miatt eltűnt, s stratégiai jelentőségét a 20. században kapta csak vissza. A főváros és Durres között épült ki az első vasútvonal 1947-ben, s jelentős volt az iparfejlesztés is (textilipar, vegyipar, dohányipar, konzervipar). Napjainkban is ez a térség rendelkezik a legnagyobb népességvonzó erővel, urbanizáltsági foka, népsűrűsége gyorsan növekszik, s a külföldi befektetések is ide koncentrálódnak, elsősorban az építőipar, a szolgáltatások, szállítás és az idegenforgalom területére érkezik az olasz és a görög tőke. Korunkban ez a legfontosabb növekedési pólus az országban. Ez a jelenség általánosnak mondható több balkáni országban is: az országok gazdasági fejlődése, a modern ágazati szerkezet a fővárosban és a legfontosabb kikötőben koncentrálódik, ami Albánia esetében a Tirana-Durres tengelyt jelenti. Tiranához közel helyezkedik el Elbasan, amely a Via Egetia jelentős kereskedővárosa volt, s a szocializmus idején vált az albán gazdaság nehézipari központjává. Kínai segítséggel telepítettek ide vaskohászati kombinátot, rézkohót, vegyiüzemet (BENEDEK E. – DUDÁS GY. 1989). Mára ezek jelentős része leállt, működő elemeit privatizálták, megjelent a török tőke, így ma is ipari központ az országban. Ezek a városok, kiegészülve Fier-rel, Vlorával adják az ipari termelés döntő hányadát ma is.

Magas-Albánia teszi ki az ország területének kétharmadát. CVIJIC szerint az albánok a 20. század elején elsősorban a hegyvidéket, a hegyvidéki medencéket népesítették be, kevésbé voltak hajós vagy halász nép, ellentétben a dalmát part lakóival (CVIJIC J. 2009). Kedvezőtlenebb domborzati viszonyai, magassága, meredek lejtői, éghajlata miatt az életfeltételek rosszabbak voltak, mint az ország nyugati részén, így az állattenyésztés vált a fő mezőgazdasági ágazattá. Növénytermesztés és némi ipar a medencékben fejlődhetett ki (pl. Korcai-medence) (PROBÁLD F. 1994). Elsősorban a hegyvidék középső és déli része rendelkezik nyersanyagokkal, króm- és rézérc, valamint szénhidrogének bányászatára nyílt lehetőség (Qyetei Stalin/Kuçovë, Patosi) (BENEDEK E.–DUDÁS GY. 1989). A termelés csúcsán az évi kőolaj kitermelés elérte a 2 millió tonnát, ami a korabeli magyar kitermelés szintjének felelt meg, s fedezte a hazai igényeket (ENYEDI 1978), igaz, a szükségletek is alacsonyak voltak. Részben ennek köszönhetően Magas-Albánia déli része gazdaságilag fejlettebb, mint az északi.

Mint láthattuk, az ország területi megosztottságában jelentős szerepet játszik a hegyvidéki-síkvidék ellentét, amely a gazdasági fejlődést elsősorban a 20. század második felétől határozta meg, kialakítva az ország gazdasági értelemben fejlettebb középső térségét.

Nem kevésbé fontos azonban az ország észak-déli megosztottsága sem. Az ország kelet-nyugati etnikai tengelyét a Skumbin folyó mentén a geg és toszk népcsoportok szállásterületének határvonala alkotja (CVIJIC J. 2009). Az északi geg és a déli toszk nyelvjárás jelentős mértékben eltér egymástól, a modern nemzeti nyelv kialakítása során mindkettőnek kialakult a latin betűs írásbelisége már a 19. század első felében (ROMSICS I. 2004). Ugyanakkor a megosztottságra jellemző, hogy a nyelvet és az írást csak a 20. század második felében egységesítették, s az irodalmi nyelv alapjául elsősorban a déli nyelvjárás (toszk) szolgált (RÉTI GY. 2000). Vallási értelemben a déliek inkább az ortodoxia felé fordultak, míg az északiak a muzulmán vallás és a katolicizmus hívei. Mindezek együtt, valamint a földrajzi környezet hatására pl. a szokások, a táj, a települések arculata jól elkülöníthetővé teszik egymástól az ország északi és déli területeit. Ez a területi-etnikai megosztottság fejlettségbeli különbséget is generált. A kommunizmus korában a középső és déli területek fejlesztése előnyt élvezett az északiakkal szemben. A kommunista vezető, ENVER HODZSA déli származása a párt és állami vezetés belső megosztottságára is rányomta a bélyegét, s így az északi, „belső ellenzék” érdekei alulmaradtak. Részben ennek köszönhető, hogy a kodifikált, irodalmi nyelv is elsősorban a déli nyelvjáráson alapul (LACOSTE Y. 1995).

1. ábra
Fő térszerkezeti vonalak Albániában

Szerkesztette: HARDI T.

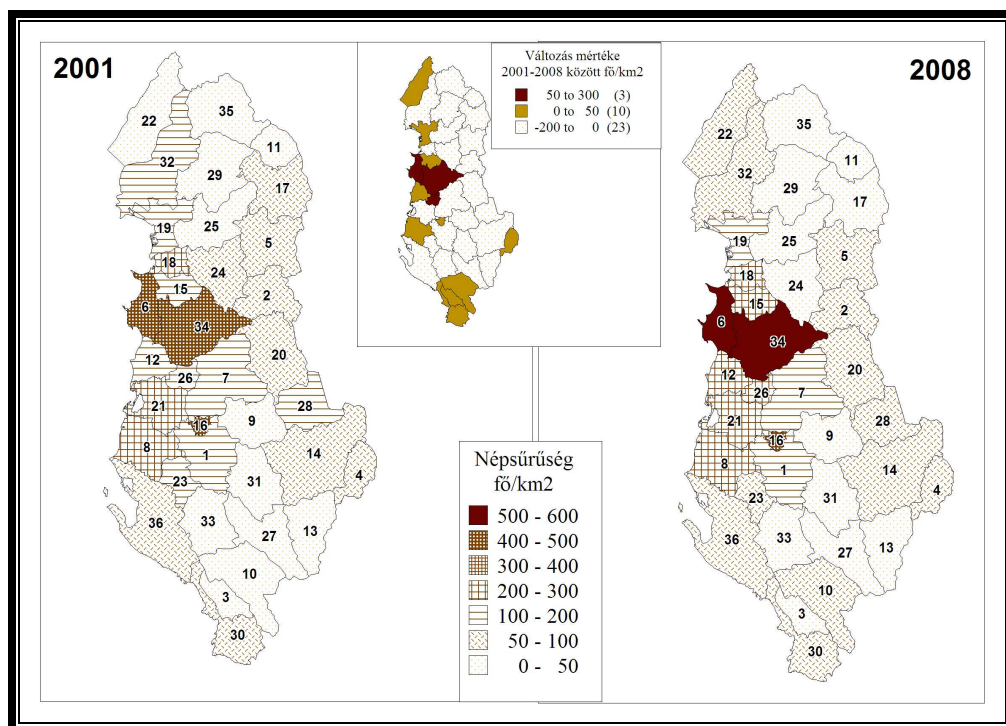
3. A területi különbségek számokban

A népsűrűség alakulása a bemutatott területi különbségeket tükrözi. Az ország átlagos népsűrűsége 126 fő/km² körül mozog. A népsűrűség változása az elmúlt évtizedekben elsősorban a természetes szaporodás különbségeinek volt köszönhető. A kilencvenes években, a nyitás után a korábban akadályozott, s az ekkor meginduló belső vándorlásoknak köszönhetően a városok, különösen a főváros Tirana, valamint Durrës, Fier és Vlora népességszáma emelkedett, így az urbanus területek népsűrűsége is egyre inkább növekedett. A tengerparttal párhuzamosan kialakult egy 30 km széles agglomeráció

zóna, ahol a népsűrűség meghaladja 150 fő/km²-t, de a fontosabb városoknál 1000 fő/km² fölé emelkedik. A tengerparttól keletre a népsűrűség gyorsan csökken, a hegyvidéken 50 fő/km² alatt marad, kivéve a keleti határ menti térségeket, ahol a magas születésszám miatt ismét 150 fő/km² értékekkel találkozunk.

A körzetek szintjén ábrázolva az egy négyzetkilométerre jutó lakosok számát, jól elválik egymástól a két, természeti tényezők által meghatározott tájegység. Magas-Albánia körzeteiben a népsűrűség 100 fő/km² alatt marad, míg a síksági országrész körzeteiben néhány kivételtől eltekintve 100 feletti értékeket találunk, különösen a főváros és Durres térségében. A 2001 és 2008 évek népsűrűségének összevetésénél szembetűnik, hogy gyors társadalmi, gazdasági változások mennek végbe az országban, a középső területek népessége rohamosan növekszik (2. ábra).

2. ábra
Albánia népsűrűsége körzetenként 2001-ben és 2008-ban

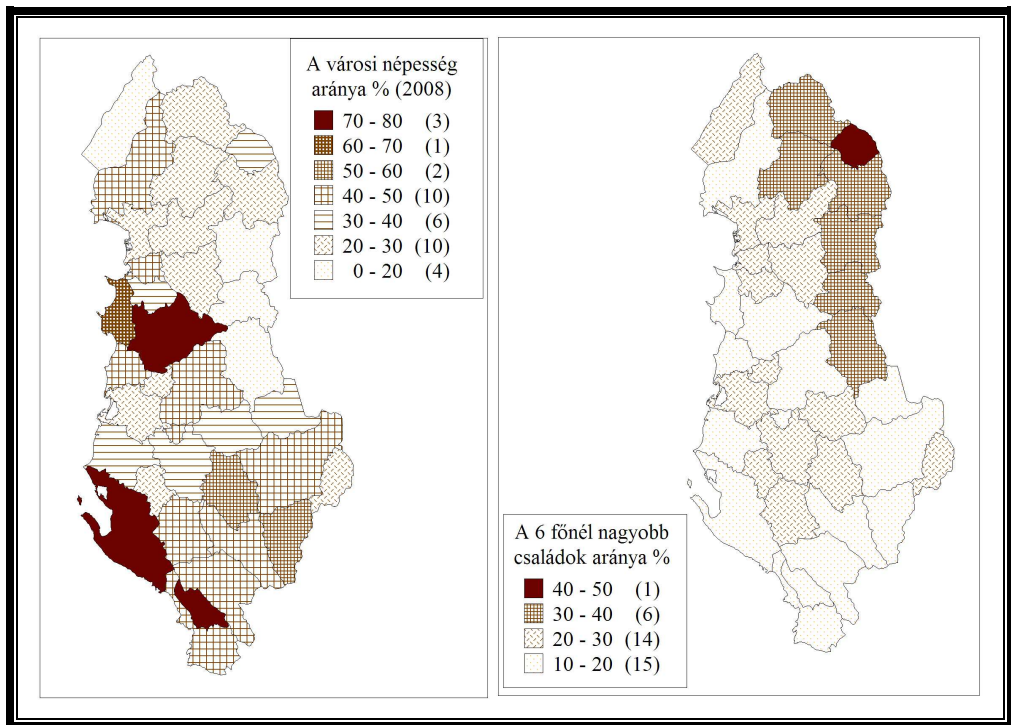
Forrás: INSTAT adatok alapján szerkesztette HARDI T.

1=Berat; 2=Bulqizë; 3=Delvinë; 4=Devoll; 5=Dibër; 6=Durrës; 7=Elbasan; 8=Fier; 9=Gramsh; 10=Gjirokastrë;
11=Has; 12=Kavajë; 13=Kolonjë; 14=Korçë; 15=Krujë; 16=Kuçovë; 17=Kukës; 18=Kurbín; 19=Lezhë;
20=Librazhd; 21=Lushnjë; 22=Malësi e Madhë; 23=Mallakastër; 24=Mat; 25=Mirditë; 26=Peqin; 27=Përmet;
28=Pogradec; 29=Pukë; 30=Sarandë; 31=Skrapar; 32=Shkodër; 33=Tepelenë; 34=Tiranë; 35=Tropojë; 36=Vlorë.

Az urbanizáció területi különbségei is sajátos mintázatot mutatnak Albániában. Az ország lakosságának 48,6%-a lakott városokban 2008-ban. A városiasodottság esetében csak részben érvényesül a hegyvidék-síkvidék dichotómia, inkább a korábbi évtizedek iparfejlesztéseinek és napjaink belső vándorlási folyamatainak hatását látjuk (3. ábra). Így a középső (Tirana, Durres), és az industrializáció által jobban érintett déli területek (Vlora) urbanizáltsági foka magasabb (70% feletti). Délen még a hegyvidéki körzetek esetében is jelentős arányú városi népességgel találkozunk (Delvine, Skrapar, Kolonje), de számos déli körzet is csak az országos átlag körül mozog. A korábban említett jelenség azonban gyakran a déli, hegyvidéki körzetek kis lakosságszámával, s több, kis létszámú, várossá

nyilvánított településével magyarázható.¹ A települések mérete általában kisebb, s a körzetek kis központjait nyilvánították várossá, avagy egy-egy bányá vagy ipari központ vonzotta magához a térség lakosságát. Így alakulhat ki az a helyzet, hogy alacsony népsűrűség mellett a városi lakosok aránya viszonylag magas, legalábbis magasabb, mint az északi hegyvidéken. Így arányait tekintve a körzetek lakosságának nagy része él bennük. Ezzel szemben az ország középső részén a hegyi körzetek, valamint az északi terület (Skodra kivételével) jelentősen elmarad az országos átlagtól, urbanizáltsági fokuk néhol az iparosítás előtti korszakot idézi (a legalacsonyabb értéket Bulqize körzetben találjuk: 4,5%).

3. ábra
A városi lakosság és a 6 főnél nagyobb családok aránya Albánia körzeteiben, 2008

Forrás: INSTAT adatok alapján szerkesztette HARDI T.

4. Demográfia

Az albánság Európa egyetlen nemzete, amely a „demográfiai forradalom” korát éli. A népességszám a magas születésszámoknak köszönhetően gyorsan növekszik, nem csak Albániában, hanem más albán lakta vidékeken is (Macedónia, Koszovó). A magas születésszám hagyományos. Hozzá kell azonban tenni, hogy az utóbbi években Albániában is megfordult a tendencia. A születések száma továbbra is magas, de csökkenő irányt mutat. A természetes népességnövekedés a hatvanas évek első öt évében elérte a 30 ezreléket is, de azóta a növekedés üteme csökken. 1996 és 2000 között a növekedés már évi 14 ezrelék alá esett, s 2007-ben már a 6 ezreléket sem érte el. Ez a csökkenés az albán társadalom térbeli mobilitásával hozható összefüggésbe. A városok növekvő népességszáma, a városi szokások, lehetőségek egyre kisebb családnagyságot tesznek lehetővé. Másrészt fontos a kivándorlás ténye is. A legnagyobb természetes szaporodást az északkeleti területeken találjuk, ott, ahonnan a legkisebb volt a

¹ A legérdekesebb talán ebből a szempontból a kis területű és népességű Delvine körzet. Népességszáma alacsony, mintegy 12 ezer lakosának döntő hányada görög nemzetiségű, s talán ez a két jellemző a magyarázata annak, hogy a legnagyobb arányú kivándorlás sújtotta a kilencvenes években. 1992 és 2001 között lakosságának több mint 42%-a távozott külföldre.

kivándorlás az elmúlt évtizedekben (BÉRXHOLI A. – DOKA D.–ASCHE H. 2003). A hegyvidékeken mind a mai napig előfordulnak olyan községek, ahol a természetes népességnövekedés meghaladta a 30 ezreléket 1996 és 2000 között. A magas születésszám következtében a lakosság korösszetétele fiatal. Egyik legtipikusabb hegyvidéki körzet Has (északkeleti határvidék), ahol az öregségi index 11,37, s a családok több mint 40%-ában hatnál több családtag él együtt (3. ábra).² Tehát a legfiatalabb összetételű lakosságot, legnagyobb születésszámokat az északi hegyvidék körzeteiben találjuk, ahonnan arányaiban a legkevesebben vándoroltak ki külföldre. Ugyanakkor a déli körzetekből a kivándorlás magas volt, s ez értelemszerűen a fiatalabb, produktív korú népességet érintette a leginkább. A belső vándorlás minden térségből az alföldi területek felé irányul, míg azok lakosság száma növekszik, a hegyvidéki körzeteké vándorlási veszteséget könyvelhet el.

A gyors természetes szaporodást ellensúlyozza a rendkívüli mértékű kivándorlás. A Balkánon hagyományos külföldi munkavállalással az albániai lakosok igazán csak a nyitás (1990) óta tudnak élni. Rendkívüli mértékű a legális és illegális kivándorlás, főleg Görögországba és Olaszországba. Az Ottrantói-szoroson keresztül csónakokon, kisebb hajókon csempézik át az embereket a szomszédos országba. Ha egyszer egy albán eljutott a célterületére, ott egymást segítő, erős nemzetiségi közegben találja magát. A kilencvenes évek során, 1992 és 2001 között az ország lakosainak 15%-a távozott külföldre az Albán Statisztikai Hivatal szerint (BÉRXHOLI A. – DOKA D. – ASCHE H. 2003)! Különösen a déli területekről költöztek el sokan (Olaszország és Görögország földrajzi közelsége miatt). Itt találunk olyan körzetet, ahonnan a lakosság több mint 40%-a emigrált. A legtöbb albán migráns (a hivatalos adatok szerint) Görögországban (közel 400 ezer fő) és Olaszországban (közel 200 ezer fő) található, ugyanakkor Németországban és az USA-ban, Svájcban, Franciaországban és Kanadában is nagy a számuk, de sokan dolgoznak a környező balkáni országokban és Spanyolországban is.

5. Vallási, etnikai különbségek

Albánia az egyetlen állam, ahol a szocializmus idején az alkotmányban rögzítették, hogy az ország ateista. A vallások gyakorlását akadályozták, a templomokat más célra hasznosították vagy lerombolták. Ennek ellenére a kilencvenes években az ismét szabadon gyakorolt vallásokhoz visszatért a lakosság jó része. A vallások közül kiemelkedik az iszlám. A török uralom alatt felvett szunnita hit elsősorban az ország középső és hegyvidéki területein uralkodik. Az albán központú Bektashi egyház szintén az iszlám hit egyik kisebbségi vallási csoportja. A két muszlim csoport hívői az ország teljes területén jelen vannak, a középső, alföldi területeken a lakosság felét-kétharmadát teszik ki, míg az északkeleti és keleti hegyekben 80-100% az arányuk. A keresztény vallások közül a görög ortodox vallás az ország középső és déli részein mindenhol megtalálható. A középső területeken a lakosság negyede tartozik ide, míg dél felé haladva arányuk növekszik, a görög határ közelében eléri a 70%-ot is. A római katolikus vallás az egykori itáliai, illetve osztrák befolyásnak köszönhetően az ország északi részében terjedt el. Az északi körzetekben a vallás aránya a lakosság körében eléri a 80%-ot is (BÉRXHOLI A. – DOKA D. – ASCHE H. 2003). A katolikus központ Skodra, ahol az egykor tornateremnek használt templomot osztrák segítséggel a kilencvenes években felújították.

A lakosság etnikai megoszlását tekintve elmondható, hogy az ország területén egyértelmű az albán többség, s az albán etnikum elterjedése is egyenletes. Etnikai kisebbségként legnagyobb számban a görögöket tartják nyilván, akik a déli határok mentén élnek. A 2001. évi népszámlálás szerint 66000 görög él itt. A délkeleti határok mentén 8000 macedón, míg északon, Skodra környékén 1200 montenegrói él kisebbségben (BÉRXHOLI A. – DOKA D. – ASCHE H. 2003). A népszámlálás nem közöl adatot a cigányok és az aromunok számáról. Az aromun etnikum a Balkán több országában él, vélhetően a románok ősenek tekinthető népesség. Számuk vitatott, etnikai csoportjukat nem ismerték el nemzeti kisebbségnek a szocializmus alatt. Napjainkban éledő identitástudatuk miatt azonban egyre többet hallani róluk. Számuk Albániában magas, egyes források szerint több tízezer is lehet.

² A nagy létszámú család az albán tradíció fontos része. Ez nem csupán a gyermekek nagy számán alapul, hanem több generáció együttélésén is. Mind a mai napig a fiatal családok is követik ezt a hagyományt, de a városi területeken a lakásviszonyok egyre kevésbé engedik meg ennek gyakorlását (YMERAJ A.– KOLPEJA V. 1998).

6. Gazdasági különbségek

A gazdaságban mind a mai napig nagyon nagy jelentősége van a mezőgazdaságnak, hiszen a foglalkoztatottak mintegy 58%-át ez az ágazat alkalmazza. Az ipari foglalkoztatási részesedése nem éri el a 8%-ot, az építőiparé 5,7%, a kereskedelemé 7,3%, a szállítás és kommunikáció szektoré 2%, míg az egyéb szolgáltatásoké (túlnyomórészt a közszolgáltatásokat értve alatta) 19% (INSTAT 2008). Ez a megoszlás tükrözi a fejletlenséget. A megtermelt hozzáadott értékből ugyanakkor a mezőgazdaság csak 18%-kal részesedik (ez a részesedés 1996-ban még 37% volt), az ipar aránya 10%. Az ipari részesedése az elmúlt bő 10 évben lényegében nem változott, igaz időközben az országban előállított bruttó hazai termék több mint kétszeresére növekedett. Valójában az építőipar és a szolgáltatások szerepe növekedett meg. Ennek köszönhető az albán gazdaság gyors növekedése az ezredforduló után (4-6% GDP növekedés évente, ami 2009-ben tört meg a válság hatására). A változások ismeretében már összevethetjük az egyes prefektúrák (megyék) mutatóit, s következtetéseket vonhatunk le a gazdasági fejlettségi különbségekről, hiszen a termelésben a részarányukat növelő ágazatok a fővárosban, Durresben és az üdülővárosokban koncentrálnak.

Sajnos nem sok területi bontású gazdasági mutatót publikál még az albán statisztika. A gazdasági fejlettségi különbségeket így elsősorban a foglalkoztatás és a foglalkoztatás jellege, a vállalkozások ágazati besorolása alapján tudjuk bemutatni.

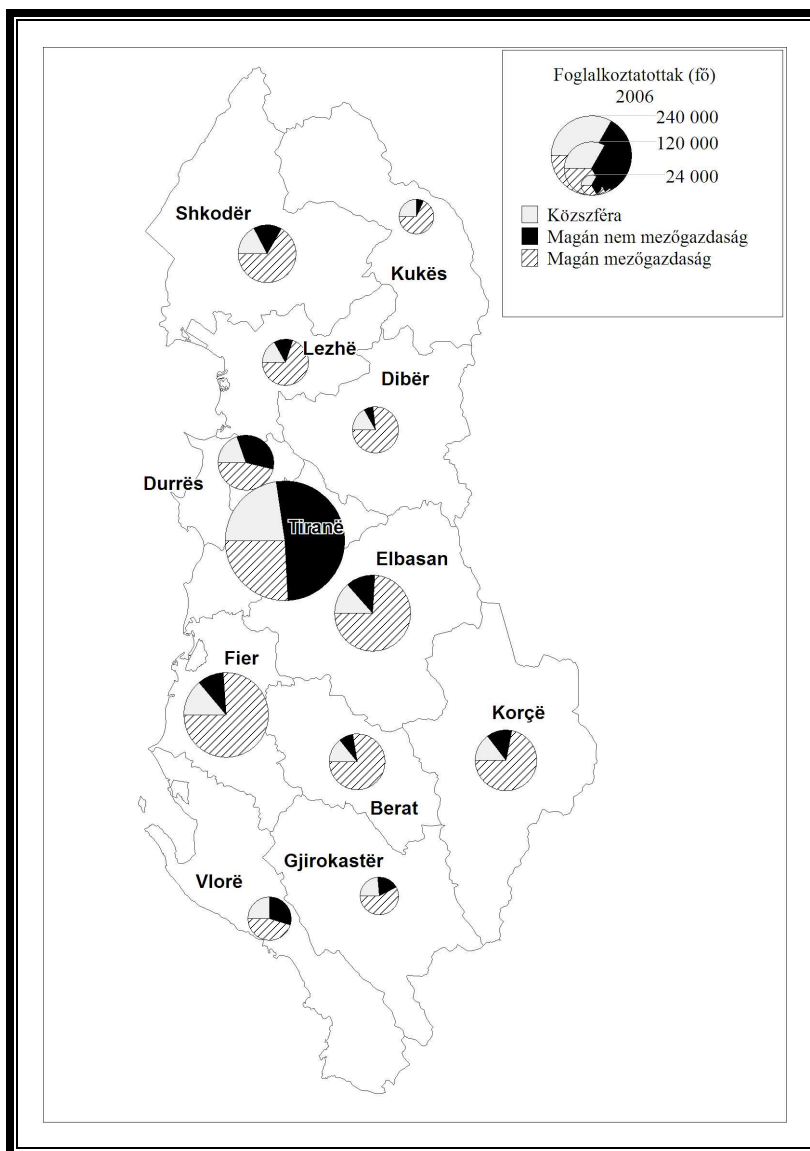
A foglalkoztatottak létszáma Albániában 925 ezer fő volt 2006-ban (INSTAT 2007). Közülük 58% dolgozott a mezőgazdaságban, 18% a közsférában és 24% a nem mezőgazdasági jellegű magángazdaságban. Fontos az egyes ágazatok területi elkülönülése (4. ábra). A fővárosban koncentrálnak az összes foglalkoztatott negyede. Ez megfelel nagyjából a főváros népességarányának az országon belül. Ha a fő tevékenységeket nézzük azonban, akkor ki kell emelnünk, hogy az ipar, építőipar, üzleti szolgáltatások ide koncentrálnak. A nem mezőgazdasági foglalkoztatottak több mint fele Tiranában talál munkát. A központi fejlődő övezet (Tirana, Durres, Elbasan, Fier, Vlora) koncentrálnak az összes munkahely 62%-át, a mezőgazdasági foglalkoztatottak felét, a nem mezőgazdaságban dolgozók 82%-át (!), s ha az északi nagyvárost, Skodrát is ide számítjuk, akkor a tengerpart közelében található a nem mezőgazdasági munkahelyek 87%-a. A szocialista időszakban az ipari foglalkoztató és jövedelemtermelő részesedése a gazdaságon belül nagyobb volt, mint az ezredforduló után (KOCIS K. 2005), de aránya a rendszerváltás utáni években, különösen a kilencvenes évek végén csökkent, s mezőgazdasági nagyüzemek felbomlásával a primer szektor is sok munkahelyet veszített. Ez elsősorban a központi térséget, ipari központokat érintette, ahol a fejlettebb mezőgazdasági és ipari munkahelyek koncentrálnak. Azonban ez a térség regenerálódott a leggyorsabban az ezredforduló után.³

A szállítási és szolgáltatási vállalkozások több mint háromnegyede ide koncentrálnak, az ipari vállalkozások kétharmada, de a nagyfoglalkoztatók is egytől-egyig itt találhatók. A térség részesedése tovább erősödik, mivel az újonnan alapított vállalkozások ágazati megoszlása alapján sejthető, hogy itt hozták őket létre. 2006-ban az új vállalkozások fele a szállítás, 31%-a az üzleti szolgáltatások területén jött létre, míg az ipar csak 8%-kal részesedett az új szervezetekből.

A külföldi befektetések aránya az ezredfordulóig rendkívül alacsony szinten mozgott, elsősorban a belső helyzetnek (1997. évi válság) és a Koszovóval kapcsolatos bizonytalanságoknak köszönhetően. Az ezredforduló után némileg megváltozott a kép. A külföldi befektetések fő vonzereje, hogy az ország három kiemelt kikötője rendkívül jó földrajzi pozícióban helyezkedik el, elsősorban az európai piacok felé, de a balkáni átalakuló országok irányába is. Emellett a munkaerő és az ingatlan regionális összehasonlításban olcsó, a vállalkozások indítása viszonylag egyszerű. Ugyanakkor riasztó a korrupció mértéke, s a biztonság sem minden esetben garantálható. Mindezek alapján a fő befektetési területek az országban a turizmus, a kereskedelem, s az ehhez kapcsolódó szállítás, ingatlan és a bankszektor.

³ A hegyvidékre (az ország kétharmada) alig jut olyan munkahely, amely nem a közszolgáltatásokhoz vagy a mezőgazdasági ágazathoz tartozik.

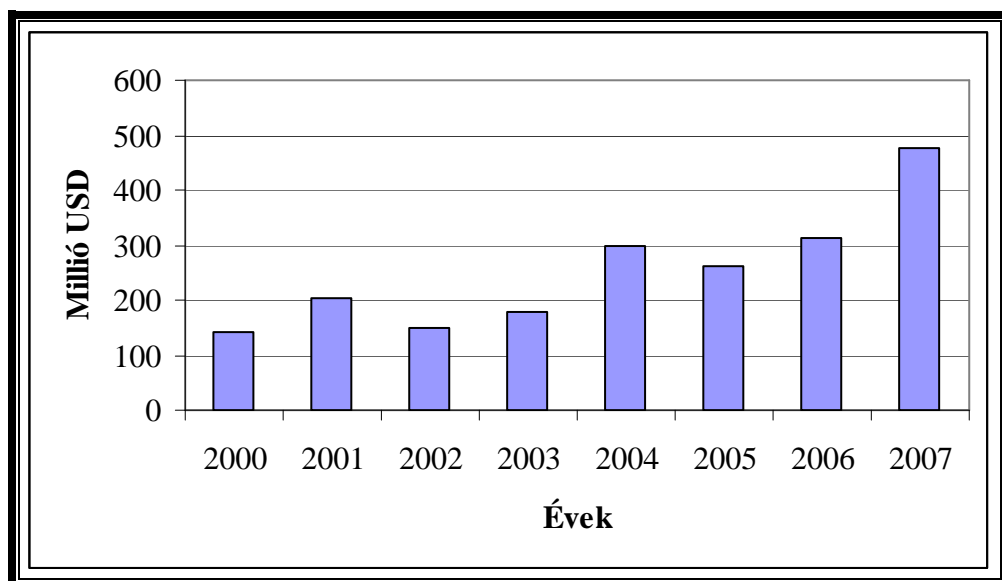
4. ábra
A foglalkoztatottak megoszlása főbb gazdasági tevékenységek szerint az albán prefektúrákban (2006)

Forrás: INSTAT 2007 alapján szerkesztette HARDI T.

Az utóbbi években azonban gyorsul a külföldi befektetések beáramlása az országba. Ebben jelentős szerepe van a privatizációnak, az ingatlanpiacnak, a 2004. évi kiugró növekedést a takarékpénztárak privatizációja okozta (5. ábra), azóta pedig jellemző az építőipar, idegenforgalom és a szállítás felfutása. Mindenesetre a fő célterületek nem változtak. Mindemellet ez a beáramlás nagyságrendileg kisebb, mint a környező balkáni országokba (United Nation Conference... 2008). A befektetések a fejlett térségekbe koncentrálnak. A külföldi működőtőke regionális megoszlását vizsgálva megállapítható, hogy annak nagy része, 67%-a a két nagyvárosba, Tiranába és Durresbe érkezett.

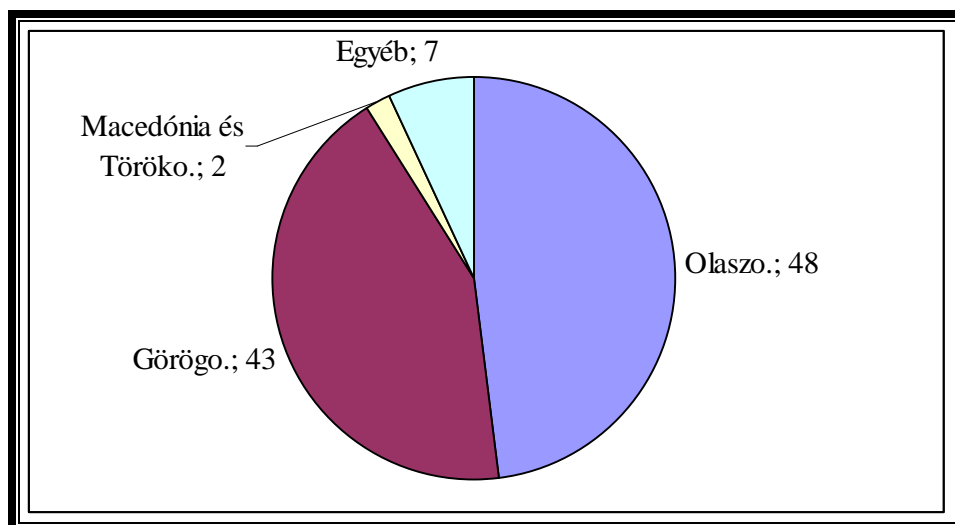
5. ábra
A külföldi tőke beáramlása Albániába 2000 és 2007 között (nettó érték)

Forrás: INSTAT, World Bank és UN adatai alapján szerkesztette HARDI T.

A befektetett tőke eredete szerint az elsőprő többséget a szomszédos országok képviselik (6. ábra). A fő befektető, Olaszország, akinek albán érdekeltségei hagyományosnak mondhatók. Őt követi a déli szomszéd Görögország. A befektetéseket gyakorlatilag ez a két ország osztotta fel egymás között. Az adatok meglehetősen régiek, de tapasztalataink szerint a növekedés ellenére a két szomszédos ország túlsúlya megmaradt, s a befektetések földrajzi elhelyezkedése hasonló képet mutat, mint 2001-ben.

6. ábra
A befektetett külföldi tőke megoszlása Albániában
a származási ország szerint (2001, %)

Forrás: World Bank adatai alapján szerkesztette HARDI T.

Az olasz befektetők az ország nyugati részére érkeznek, közel az Adriai-tengerhez. A legtöbb közülük kis- és közepes vállalkozás. A befektetések nagy hányada irányul az építőiparba (35%), a textil és cipőiparba (21%), a kereskedelembe és szolgáltatásokba (16%), valamint az élelmiszeriparba (8%). A görög befektetők a görög határ menti déli, délkeleti területeket részesítik előnybe. Szinte valamennyi görög befektetés a kereskedelembe áramlott, s csak elhanyagolható része termelő tevékenységbe (pl. dohányfeldolgozás).⁴

7. Összegzés

Az országban tapasztalható általános szegénység mellett, ma már jelentős regionális különbségeket is találunk. A dokumentumok ezt találóan úgy fogalmazzák meg, hogy a szegénység regionális különbségei vizsgálhatók. Ugyanakkor az ország egyes területein, városaiban dinamikus fejlődés indult meg, amelynek területi hatásai hasonlóak a szocializmus idején megindított gazdasági fejlesztésekhez, de a gazdaság struktúráját tekintve egészen mások, s viharos gyorsaságú térbeli-társadalmi folyamatokat indítottak el.

Sajnos összehasonlítható regionális szintű adatokhoz nehéz jutni, de általánosságban elmondható, hogy az ország több fejlettségi övezetre bontható, amelyeket a természeti környezet, a történelem, az etnikai-kulturális viszonyok, a politikai vezetés akarata, s napjaink gazdasági átalakulása alakított ki.

- Tengerparti síkság – hegyvidéki övezet. Az országot egy észak-déli vonal mentén elvágva magas, nehezen járható hegyvidékekre, valamint a széles tengerparti lapályra oszthatjuk. A hegyvidékek minden tekintetben az ország fejletlenebb területei, amelyeknek fejlettségi szintje, gazdasági teljesítő képessége elmarad az országos átlagtól. A lakosság jövedelmi viszonyai, iskolázottsága szintén alacsony. A tengerparti síkság ad ugyanakkor helyet a fővárosnak és a fejlett kikötővárosoknak, amelyek jelenleg a gazdasági növekedés motorját is jelentik. Itt az infrastrukturális rendszerek is fejlettebbek (pl. autópálya, utak stb.), s a jelenleg tapasztalható ingatlanpiaci felfutás is ezeket a városrégiókat érinti. Ezek a területek a belső migráció célterületei, míg a hegyvidékek a kibocsátók. A migráció olyan mértékű, ami a hegyvidéki területek egyes részeinek kiüresedéséhez is vezethet, különösen, ha a belső migráció mellett a külföldre vándorlást is figyelembe vesszük.
- Észak-dél ellentét. Fejlettségi különbség tapasztalható észak-déli bontásban is. Az ország északi része kevésbé fejlett, még a nagyvárosi térségek (Skodra) is lényegesen gyengébben fejlettek, mint a középső vagy déli területek. Északon a hegyvidék is szegényebb, ott találunk szinte ellenőrizetlen területeket. Dél felé haladva, főként a tengerparti síkság területén találjuk az ország legfejlettebb területeit, de hasonlóképpen fejlettebb a görög határ menti terület is. A hegyvidék középső déli része ásványkincsekben gazdagabb, s turisztikai szempontból is több lehetőséget kínál, mint az észak.
- A városok-falvak közötti fejlettségi szakadék az industrializáció korát idézik. A városok belső terében már létrejött a fejlett gazdaság, ehhez az infrastruktúra stb., ugyanakkor a falusi települések, még a fejlett városrégiókban is rendkívül elmaradtak, szegények. Ez a nagyvárosok külvárosaira, elővárosaira is vonatkozik, amelyeket a nagyfokú beáramlás és a szegénység miatt jellemez az illegális építkezések tömege (World Bank 2009). Ezek azok a területek, amelyek a hegyvidékekről migráló lakosságot befogadják. Növekednek, de ezzel párhuzamosan fejlesztésük elmarad, így ellenőrizetlen masszát alkotnak.

Mint látható, az új gazdasági, társadalmi rend felerősítette a területi fejlettség különbségeit az országban belül. A gazdaság szereplőinek területi koncentrációja növekszik, s tovább erősíti azt a folyamatot, ami a 20. században elindult, hogy Albánia a hegyvidéki területektől, a mezőgazdaságtól egyre inkább a síkság és a tenger felé fordul, kihasználva, erősítve közlekedéscsúszó pozícióját. Az ország további fejlődését feltételezve a térbeli különbségek tovább növekedhetnek, különösen, ha sokáig elmarad az ország szárazföldi „kijáratának” fejlesztése, tehát a közúti és vasúti fejlesztések a

⁴A tanulmány írása idején bekövetkezett görög államháztartási válság a görög befektetések nagy aránya miatt hatással lehet az albán gazdaság fejlődésére, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy mára a bankszektorban is jelentős a déli szomszéd részesedése.

szomszédos országok irányába. Mindenestre látható, hogy egy kis területű ország is rendkívül változatos feltételeket nyújthat a gazdaság és a társadalom fejlődése számára.

Irodalom

- BENEDEK E.– DUDÁS GY. 1989: Az európai szocialista országok gazdaságföldrajza. Tankönyvkiadó, Budapest, 217 p.
- BËRXHOLI, A. – DOKA, D. – ASCHE, H. (eds.) 2003: Atlas of Albania – Demographic Atlas of Albania. Shtypshkronja Ilar, Tiranë, 115 p.
- CVJIĆ, J. 2009: A Balkán-félsziget és a délszláv államok. Kiss Lajos Néprajzi Társaság – Vajdasági Művelődési Intézet, Szabadka, 530 p.
- ENYEDI GY. 1978: Kelet-Közép-Európa gazdaságföldrajza. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 293 p.
- ERDŐSI F. 2005: A Balkán közlekedésének főbb jellemzői. – Császár Zs. (szerk.) *Balkán füzetek*. No.3. PTE TTK Balkán és Kelet-mediterrán Kutatóközpont, Pécs, 124 p.
- INSTAT 2007: Indicators by prefectures 2005–2006. Institut i Statistikave, Tiranë, 88.p.
- INSTAT 2008: Albania in Figures 2007. Institut i Statistikave, Tiranë, 60 p.
- KOCSIS K. 2005: Délkelet-Európa térképekben. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet–Kossuth Kiadó, Budapest, 99 p.
- LACOSTE, Y. (ed.) 1995: Dictionnaire de géopolitique. Flammarion, Paris, 1699 p.
- MAROSI S.– SÁRFALVI B. (szerk.) 1970: Európa II. Gondolat Kiadó, Budapest, 562 p.
- PAP N. – KOBOLKA I. 2009: A Nyugat-Balkán. MK KBH, Budapest, 238 p.
- PETRAKOS, G. C. 1997: The Regional Structure of Albania, Bulgaria and Greece: Implications fo Cross-Border Cooperation and Development. – *European Urban and Regional Studies*. 4., pp. 195–210.
- PROBÁLD F. (szerk.) 1994: Európa regionális földrajza. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 497 p.
- RÉTI GY. 2000: Albánia sorsfordulói. Aula Kiadó, Budapest, 419 p.
- ROMSICS I. 2004: Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században. Napvilág Kiadó, Budapest, 419 p.
- United Nations Conference on Trade and Development (2008) *World Investment Report 2008*. <http://www.unctad.org/wir>. Letöltés: 2010. március 12. 2 p.
- World Bank 2009: Albania Urban Sector Review. Report No. 37277-AL. Sustainable Development Department Europe and Central Asia Region World Bank. 123 p.
- YMERAJ, A. – KOLPEJA, V. 1998: Social Services in Albania. In: MUNDAY, B. – LANE, G. (eds.) *The Old and the New. Changes in Social Care in Central and Eastern Europe*. European Institute of Social Services, Kent, pp. 29–44.

ALBANIA'S ECONOMIC AND REGIONAL DEVELOPMENTS DURING TRANSITION PERIOD (1990-2008)

Dhimiter Doka – Merita Karaguni

1. Albania's problems of social economic transformation after 1990 and their influence on regional and local development

Since the political overturn at the beginning of 90's, general social economic development of Albania appears with great and universal changes in all the spheres of life: politics, economics and social. All these changes together have testified that has been notably difficult for Albania to succeed during this long period of transition. Poverty, unemployment, abandonment of the country through emigration; unstable political situation; stressed difference in the development between rural and urban settlements and the different regions of the country, have been and are still considered the biggest problems the country is undergoing.

Demographic changes are above all characterized by a decrease in the general number of population (around 4% in 2001 compared with 1999) [INSTAT 2004a, p. 31], a decline of natural increase through the decay of natality level, quick and chaotic growth of the number of population in cities through interior migration, high concentration of population in central and western part of the country and numerous movements of population from peripheral areas.

Migration with its two forms of appearance, interior and exterior one, constitute the main factor of the social economic changes that has happened in Albania after 1990. Around 20% [INSTAT 2004a, p. 33] of Albanian population results to be moved through interior migration, meanwhile almost half of the inhabitants of the country have changed temporarily or permanently their former residence. Migration, with its own forms, will continue to play an important role also in the future, because of difficult living conditions, high unemployment rates, unstable political situation and stressed differences between different regions of the country.

In the regional point of view, migration is treated as a double sided problem: on one hand as a process of movement of population from the regions in which the perspective for a better future is missing which risk their total abandonment and on the other hand, as a massive and chaotic process of the placement of the population in the regions, in which the necessary infrastructure is often missing. These regions are being faced with a difficult situation in the labor and housing market, and also with heavy damages of environment. In the case of Albania, the migration towards the cities, mainly the big ones, is accompanied with influences and extreme effects. It's result is the hyper urbanization of the central part of the country, especially in the Tirana-Durres region, in which, based on the different prognosis till 2015 is foreseen to be concentrated over half of the country's population. Meanwhile the movement of the population from peripheral regions part of which have lost already approximately 40% of their population, is foreseen to continue [DOKA, D. 2005, p. 54.]

All in all it can be said that the migration process will continue to play a determinant role not only in the country's demographic developments, but also in the regional and local level. In this situation, it is necessary that in all the cases of preparation of plans and strategies of development, to heed the development of the population as a whole and particularly the influence of migration on it.

Economically speaking, Albania is experiencing an overall process of transition reforms from the centralized towards market economy. Changes of economic transformation, with the process of privatization on their bases, are associated with deep and sweeping consequences and effects. The closure and devastation of almost all industrial enterprises after 1990 and at the same time the increase of the unemployment rate, decrease of national gross domestic product and vast trade deficit; difficult conditions of infrastructure; problems and difficulties of privatization; fragile justice system with direct influence on the insecurity of foreign investors; fragile economic and political stability as well as not very good image of Albania abroad, are amongst major problems the country is undergoing today which hinder the future developments.

All above – mentioned problems, are reflected also in the big differences that exist in the development of different regions of the country. Thus, whilst in capital city region and generally

speaking in the western region, there are concentrated the greatest economic and human potentials of the country, the peripheral regions continue to loose people and economic power.

Regardless the numerous problems of today transition period, there is not missing the hope for a better future in the country's economic development. The variety of natural potentials, especially the subterraneous ones; the long coastline; hot climate and good natural conditions to produce agricultural products, create premises and preconditions for a better development in the future.

Aftermath, during the difficult period of transition, there are noticed new and important development impulses especially in the sector of services such as, hotels, tourism, construction, agro-industry etc., which may serve as a very good base for further developments. Much more progress is indispensable for the preparation and implementation of clear strategies, concepts and visions in the regional and national level. The regional and local disparities in terms of concerning the developments in Albania, propound the need of new understanding and treatment of the region on a conceptual bases. The evident differentiations between the regions of the country, especially between the region of capital and other regions in the periphery, and their tendency to be deepened further in the future, ask the necessity of preparation of plans and strategies for regional development. A special importance in that framework has the process of decentralization of decision making, which constitutes also an important criterion for integration of Albania in European Union.

In despite of the legislation prepared for democratization process its practical implementation is yet far away from the realization. In this situation there is an urgent need for the separation of duties and competencies of different levels of leadership as well as undertaking a new administrative and regional organization of Albania based on the criterion defined by European Union. Different scientific studies about decentralization topic, administrative and regional organization are needed, to reach this goal. Such studies shouldn't be confined only in the settlements, particular communes or administrative districts, but should include regions as a whole based on their specific problems.

2. Stressed differentiations in regional development-selected examples (capital region and also Korça district)

Selected regional examples are in the favor of big regional differentiation noticed in general development of Albania during present social-economic transformation.

The Capital Region is the most powerful region in all aspects of social-economic development with about 30% of all population of the country concentrated and above 40% of its population as urban. In this region there are concentrated about 55% [DOKA, D. 2005, p. 98] of all economic enterprises, the best infrastructural services for connection in and outside the country, the most important governmental institutions, the best possibilities for education, the most important cultural, medical institutions etc.

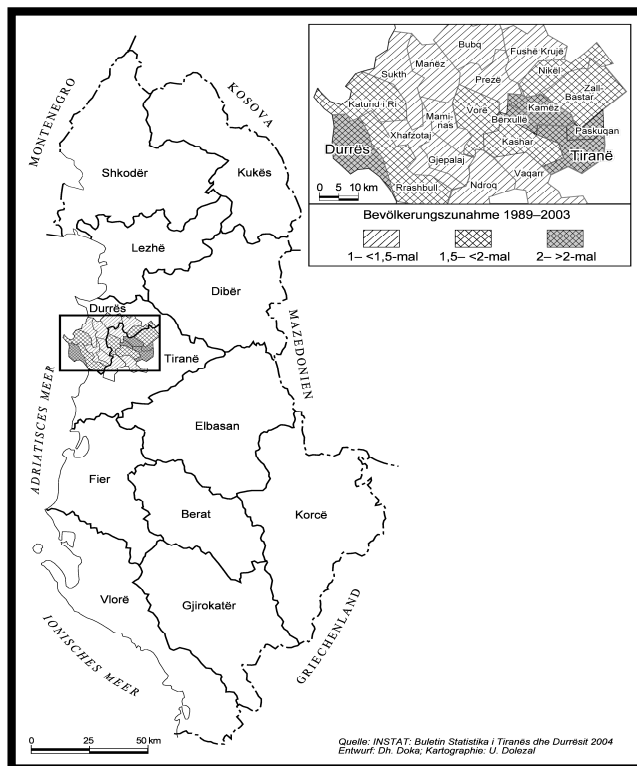
Two principal centers of the region Tirane-Durres (Tirana and Durres cities) and the principal axis of highway that connects them will continue to attract population and investments. In the meanwhile, the importance of the so-called satellite towns which belong to this region, will increase continuously.

According to the last census of 2001, Tirane-Durres region has attracted the greatest percentage of the migrants. 45% of their number is concentrated in the Tirana and 15 % in the Durres District, increasing distinctly the population especially in Tirana district in comparison with other ones, which experienced increase of the population number. Most of the administrative districts in Albania have experienced a decline in the population number between 1989-2001 period (28 administrative districts among 36 of them in total).

Speaking about the increase, there have been differentiations even between Tirana and Durres. The population of Tirana district increased 4 times faster than Durres District (41% against 10%) because of the fact that out migration was much more characteristic of the last one [INSTAT 2002, pp. 31-34].

This growth of the population number is accompanied with negative consequences mainly related with the integration difficulties and infrastructure services problems which makes worse the living standard, the increment of the unemployment and informal labor market.

Map 1.
The geographical position of the capital city region

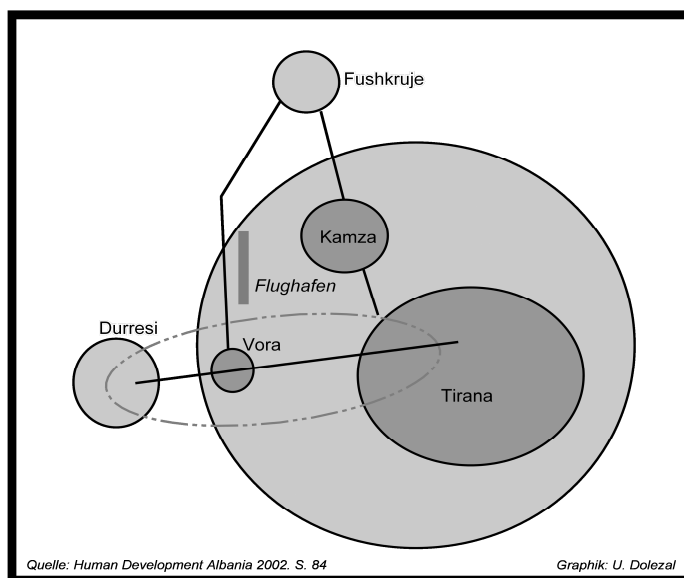

Source: DOKA, D. 2005, p. 97.

Most of the migrants of Tirane-Durres region originated from northeast areas of the country (mainly from Kukes and Dibra districts, respectively 47% of the migrants in Tirana and 40% in Durres district). Inasmuch as 68% of northeastern migrants belong to the 12-39 age group, against 45% in the national level. It released the zones of migrant's origin from the demographic pressure, increasing the labor market pressure in the destination zones. It seems this has been one of the main reasons of migration so long as the unemployment rate in the districts they lived before was 25.5% [INSTAT 2004a, p. 25].

The incomers in this region do not belong only to northeastern part of the country but also to other regions. The migrants from Berat, Elbasan, Gjirokaster, Korca, Shkodra constitute another group and are distinguished according to the educational level in comparison with northeastern districts migrants. That's because this category was more involved in the migration process. The unemployment level was almost the same in the origin and destination regions.

Graph 1.
The capital region development axis

Another migrant's group comes from the districts located along the coastline and are similar according to the demographic structure with Tirana-Durres region because of the fact that in comparison with other districts all over the country they have the oldest population. This relates to the migration of population that belongs to the young age groups. Migrants from this regions are characterized by a high educational level too (61% of the 20 years old migrants have a university diploma, whiles in the residual population of the districts of origin compose 31% and in the destination zones, 45%) [INSTAT 2004a, p. 27.]

Even with this educational level they have faced many difficulties in the labor market. The unemployment level in the region of their placement appears to be lower in comparison with migrants from the other zones, even this indicator is higher than in provenience zones.

These and many other problems constitute difficulties the future development of Tirana is related. Above all it's necessary to have a clear vision in which the future regional development must be based. This requires solutions to the contemporary problems especially those that have to do with the legalization process, destruction of a series of illegal buildings, property problems, environmental protection and control, improvement of the necessary infrastructure (roads, water supply, energy etc.), the construction and utilization of the social infrastructure buildings (kinder gardens, schools, hospitals etc.) etc.

Solving as soon as possible these problems will clear the way to the composition and implementation of the sustainable development strategies for the regional development. It will also be necessary the definition of duties and also individual or institutional responsibilities for the goal's achievement which must be followed by a continuous inspection about the management of natural and human resources.

A more detailed study of the capital region puts in evidence the big differentiations between the center and peripheral areas of Tirana city. This makes possible to consider Tirana as the city where two different worlds, on the development level point of view, are being faced: the modern and well urbanized one included in the old ring and the chaotic and unorganized periphery.

While for the first are already existing projects and concrete development measures are being applied, for the second everything is still unclear.

Therefore, between the last two censuses, 1989-2001, Tirana is distinguished for high rates of the population growth with an annual average rate of 3.05%. In the latest census (April 2001) Tirana had 43.4% more inhabitants than in 1989. [INSTAT 2002, p. 69.]

Among the main reasons for the movement of people from their places of origin to Tirana the economic difficulties, (unemployment, small plots of land), geographic-climatic conditions interlaced with the economic factor, and a better education of their children are mentioned.

The city of Tirana, from the administrative point of view, is organized in 11 administrative units, which are now called municipal units. The city area is 41.8 km² and takes 3.4% of the district area [INSTAT 2002, p. 67].

Migratory growth, which constitutes the greatest part in the increase of the number of the population of the city, varies between 70-95% of the total growth in each municipal unit [KARAGUNI, M. PhD thesis, p. 67].

Analyzing the structure of the displaced people according to their place of origin, one can notice that nearly 1/3 of them has come from rural zones and the rest, nearly 2/3 are from the city [Karaguni, M. PhD thesis, p. 68].

The people coming from urban zones have settled mostly in Units 2, 3, 5, 7 and 10, which belong either to units closer to the centre or to the suburb units with a somewhat more favorable infrastructure for movement, business, fulfillment of their needs for utilities, etc.

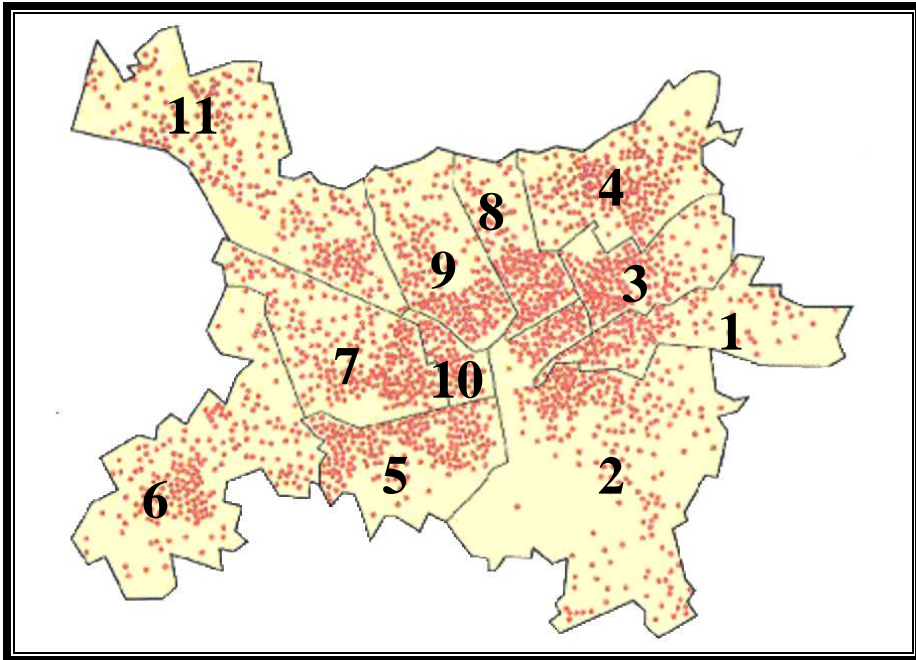
The people coming from rural zones have settled mostly in Units 6 and 11, as well as in the zones of former-Kombinat, of Lapraka and Kodër Kamza, with more than half of the people settled in these units coming from rural areas. This placement is mainly explained with the low cost of land, low rents or greater possibilities to build not in conformity with the rules.

The process of legalization that has been promised lately in the face of the hope the hope it brings for many families who live illegally is being faced with a bilateral issue: on one hand, it has been vagueness for the decision – makers about the criterion of the legalization; on the other hand many families who aim to legalize their houses consider this mostly as a gift of the state than as a process that needs obligations and regulations that should be respected. But, regardless of its uncertainties and difficulties, the successful completion of the legalization process would mark a positive sign and important impulse for the progress of the further developments in the outskirts of Tirana and further on.

The people coming from the Northern Region constitute 38.8% of the total number of the new-comers from 37.9% that are the comers from the Southern Region of the country. The smallest percentage of the new-comers, 23.3 %, represents the people coming from the Central Region of Albania [KARAGUNI, M. PhD thesis, p. 69].

The greatest number of the incoming people for 1989-2001 is recorded in Units 11, 6, 4, 7. The greatest number of the incomers from the Northern Region (25.3%) has settled in the Municipal Unit 11, followed by Municipal Units 2, 4, 7 and 6. The majority of the incoming people comes from the places of origin like the district of Dibra (10.6% of the total number of people coming from all the districts), Korça (8%), Kukës (7.7%), Tropoja (7.5%) [KARAGUNI, M. PhD thesis, p. 71]. In none of the municipal units the people coming from the central region constitute the majority of the comers but their highest number is recorded in Units 10 and 5.

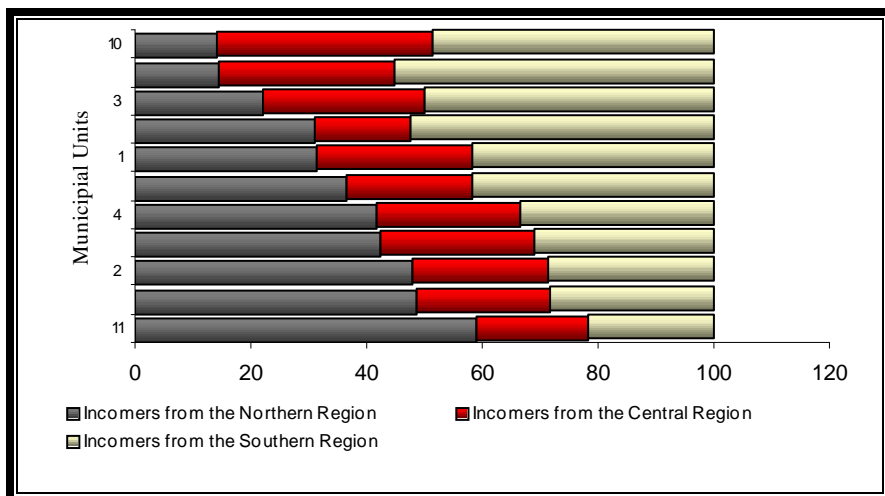
Map 2.
Density of population in Tirana according to municipal units

Source: BËRKHOLI, A. – DOKA, DH. – ASCHE, H. (Hrsg.) (2003): Demographic Atlas of Albania. Tirana

The most evident impact of this migration is the presence of new buildings all over the city, especially in the periphery where most of them are illegal ones.

Graph 2.
Proportion of the people coming from different regions of the country, according to municipal units, 1989-2001

Source: KARAGUNI, M. – DUMANI, B. 2005, p. 54.

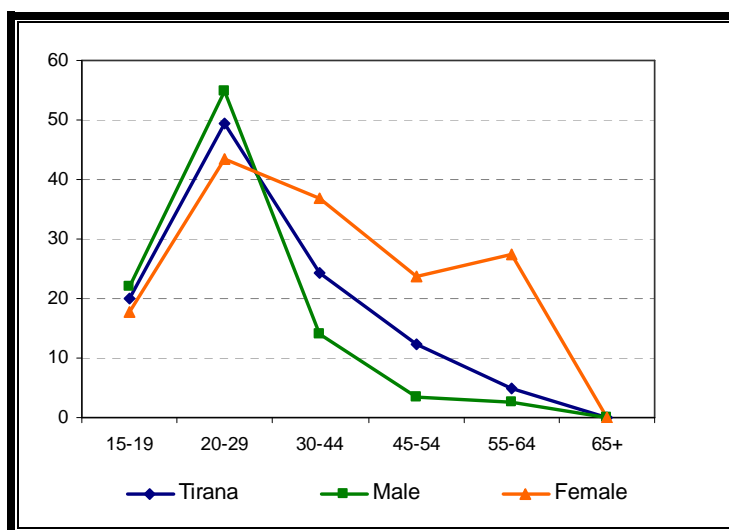
The process of migration to the region of the capital city will require special attention in the future. As we can clearly see the ingoing of the population in this region, although not to the extent that

has happened so far, will go on in the future, because the capital represents the most attractive area for many individuals and families from different regions of the country.

The uncontrolled migration was reflected and accompanied with the increase of the unemployment level, the decrease in the quality of the health and education services and in making worse the living conditions in the peripheral areas of the city and especially in the western periphery. The unemployment level in the city according to the latest census (2001) was 25.8%. The highest unemployment level is in young age groups with differentiations between them.

The high level of unemployment, 55% among males of 20-29 years and 43.3% [KARAGUNI, M. – DUMANI, B. 2005, p. 66] among females denotes the difficulties that youths are encountering in the labor market. Moreover, youths around 30 years of age are also having the same difficulties.

Graph 3.
Level of unemployment in the city of Tirana
according to gender age-groups in 2001

Source: KARAGUNI, M. – DUMANI, B. 2005, p. 65.

In the city of Tirana, the employed people make up 74.2% of the economically active population. According to municipal units, the lowest level of employment is noticed in Units 6 and 11, in which the employed group constitutes respectively 32.4% and 30.4% of the total population or 66.4 and 66.7% of the economically active population. These units are among those which had the biggest number of incomers at the beginning of 90's. Nearly 74% of the employed in Tirana have permanent jobs, and the remaining part or 26%, have temporary jobs, seasonal jobs and occasional jobs [KARAGUNI, M. DUMANI, B. 2005, p. 66].

The considerable growth of the city population and specific zones has not been accompanied with the improvements in infrastructure such as the construction of new schools, health centers, improvement of road system etc. Consequently, the average number of pupils per class in 8-form schools is 36 pupils, while in high schools this number is as high as 50-60 pupils per class. As a result 60% of the schools operate on two shifts, of which 20% on reduced time tables [Municipality of Tirana and UNICEF, 2003, p. 52]. The situation is more difficult in the suburb schools in Municipal units 1, 4, 6, 7 and 11, which are not only over-crowded with pupils, but they cannot provide space for all the children of the zone. In despite of the attempts and intervention of the local authorities there is still much to do to improve visibly the situation.

In the face of this situation, while reckoning the educational level for the population of 25 years and above with the aim of avoiding the influence of the age structure of the population, it is noticed that the index of the average years of education for the city is 10.9 years. According to municipal units, this indicator proves of a higher level of the average years of education in Unit 10 which is highly

distinguished from other units. One inhabitant from this Unit at the age of 25 and above has completed averagely 12 years of education, while the levels of this index are under the average of the city level in units 4, 6 and 11.

Though the city of Tirana is covered by medical service of a better level compared to other districts, in some zones of the city especially in its outskirts, the situation with health service is problematic. Placement of families, generally those with many children, in inappropriate living premises, lack of sanitarian and hygiene conditions, lack of drinking water and proper sewage exposes these zones to epidemic threats. Hence, the number of children per doctor ranges between 832 children in the Municipal Unit 5 and 2000 children per doctor in the Municipal Unit 11, at a time when Tirana has one doctor per 1278 children. [Municipality of Tirana and UNICEF, 2003, p. 53]

As we have seen so far the most problematic zones are the peripheral ones which have been faced with the grater number of incomers and especially those where major part of the incomers belongs to the rural settlements.

Speaking about housing and living conditions the situation is the same, with problems that have to do with water supply inside the house, hygiene –sanitarian facilities, electrical-house appliances, private vehicles etc.

This situation testifies for the negative impact of the spontaneous migration and appeals that the process of migration will not be left to spontaneity but needs to be regulated according to the trends and priorities of development. Hence it would be made clear to each moving resident that his placement should be made conform regulations and laws drafted for this reason. Such a thing starts with better and fully informing all those who wish to move to the region of the capital of the opportunities and problems facing them in this region. Disseminating a clear and realistic image of the region of the capital to the peripheral regions would considerably influence the progress of internal migration. In the same time the progress of internal migration will depend directly on the developments in the areas of displacement of the population. A better standard of living in the periphery through the increase of the employment opportunities and improvement of infrastructure would result in a lesser pressure for the region of the capital. This requires an increase of the cooperation among various regions. If the positive effects brought by the rapid and modern development of the capital would be reflected in the other areas of the country there wouldn't be a need for many residents and families to move from their homes. But if the contrary happens the situation in the outskirts would continue to worsen and the pressure to move to the capital would intensify. That's why the further development of the capital would be accompanied with positive and realistic effects only when this development would be observed in accordance with the situation in other regions of the country. In this specter the region of the capital would play a better role as a model of development for the other regions of the country.

3. The region of Korça district

The other example concerns the region of Korça (map) which is represented with a completely different view as regards the processes of its socio-economic transformation compared to the capital. This represents exactly the distinguished differences that exist in the development among various regions of the country. Hence, while the capital is characterized by the movement of the population through internal migration, Korça is dominated by the displacement of the population through this process regardless of the important natural and economic potential of this region. In this way the region of Korça is represented on one hand as one of the most typical suburban regions of the country that is characterized by many displacements of its population and on the other hand as a region with potential and very good perspectives for a more successful development than what has been so far.

The biggest issues that have accompanied the transition period in the Korça region can be summarized in: abandonment of the region in particular from young age population; a further decrease of the natural increment of the population; decrease of the general production in particular in the sector of industry; high level of unemployment also reflected by the high level of poverty etc. All these issues altogether hinder the rapid development of the region. The various natural resources, the important human potential with its working population as well as the favorable geographic location of the region bordering with developed countries as Greece and Macedonia as regarded as the best preconditions for the successful future developments of this region.

After the capital region, Korça has been appreciated as the second one for the good perspective in the development, hence the region has the opportunity and chance to increase the importance and role in the general development of the country. Owing to the closeness in confines with other states (Greece and Macedonia), Korça region has the best opportunity to be included in one “EURO REGION”. The projects that are being currently realized in this region, especially the INTERREG program are the evidence of this perspective. Also there are 26 other projects that are promised to be supported by the European Union until the year 2015 with a general amount of 1.1 billion Euro. All these promises, opportunities and options serve, by adding in this the great cultural level, the population emancipation, the rich traditions etc. for all the Korça region [DOKA, D. 2005, p.157].

Map 3. The geographical location of the region of Korça district

Source: DOKA, D. 2005, p.148.

Esteemed by assessment zone, especially in the rural area, there are noticed situations and specific characteristics that are different in their socio-economic transformation. In this way are represented villages and communes in the Korça region, on one side with the most general trends that characterize the whole rural area in Albania and on the other side with their specific development peculiarities over the transition period. Those are typical villages and communes located in different geographical settings with their specific living conditions and special development potentials and alternatives. Even within the same commune there can be distinguished villages with different living conditions and development opportunities. Among those, the remote mountainous areas face the most difficult and hopeless situation as they are going towards complete abandonment and that in a few years could very well be extinct, while villages that are located in rural areas and in the vicinity of urban areas promise for more chances and development opportunities. Still their better development in the future depends on many factors. Hence the agricultural economy will continue to be for many of them the primary way of development, but it necessitates more support and a clearer perspective than at present. In this way the production of agricultural and farming products would increase and be made available to the market. This calls for the cooperation that has been lacking thus far among small farm producers with the goal to avoid the division of the agricultural land and secure the quantity and the quality of the agricultural products needed to be competitive in the local and foreign markets. Reaching such goal

calls for the support and encouragement of local production through special agricultural policies and regulations, the indispensable infrastructure improvements in villages (roads, water, power) encouragement of small and medium investments in rural areas (in particular in agro-industry) investments in the agricultural mechanics, drainage, fertilizing etc. In the meantime for many villages and communes besides economy exist other developmental alternatives and opportunities above all in the sector of tourism, fishing, forestall economy etc. A more fruitful combination among these different developmental alternatives would be very important in the future. In this way there would be more employment opportunities in the villages and incomes of the families would increase. Migration, especially the emigration, can not serve as a source of development for a long time. In particular for unqualified residents in the villages who will continue to make their living through working as emigrants will become even more difficult to emigrate in the neighboring countries. In these conditions the best way would be to invest incomes accumulated thus far from emigration in various producing activities in the villages.

In general, we can conclude that the country as a whole as well as the rural geographical areas and selected locations after a 18 years transformation period are still in a difficult and unclear developmental phase.

The positive steps that are made in the development till now have faced at the same time lots of insoluble problems. The gaining of the rights for free movement and live there where are better conditions, is frequently associated with lots of problems and difficulties. The consequence of these situations are distinguished emphatic social and regional contrasts in the development of the country. The best way for crossing this situation is the integration of Albania in the European Union as soon as possible. The approach to this integration, means important positive opportunities and chances for a better future.

References

- ALIAJ, B. – LULO, K. – MYFTIU, G. 2003: Tirana, sfida e zhvillimit urban. Tirana.
- BËRKHOLI, A. – DOKA, DH. – ASCHE, H. (Hrsg.) 2003: Demographic Atlas of Albania. Tirana.
- DOKA, D. 2005: Zhvillime socio-ekonomike dhe rajonale te Shqipërisë pas vitit 1990. Potsdam-Tirana
- DOKA, D. 2001: Räumliche Entwicklungen der Wirtschaft Albaniens in der Übergangsperiode. Referat zur 40. Hochschulwoche in München Oktober 2000. In: Südosteuropa-Jahrbuch 32. pp. 333-343. Mynih.
- DOKA, D. – BËRKHOLI, A. 1997: Migration und sozioökonomische Prozesse in der Übergangsperiode Albaniens. Beitrag zu einem internationalen Symposium zum Thema: Migration und sozioökonomische Transformation Südosteuropa. In: Potsdam vom 19. bis 21. September 1996. Nö: Südosteuropa-Studien 59. pp. 217-223. Mynih.
- FINKA, M. 2002: Zukunft der europäischen Regionen in einem erweiterten Europa – Profilierung statt Polarisierung. Dresden.
- FRIEMER, M. 2004: Wohnen in Tirana. Ausgewählte Aspekte eines Wohnungsmarktes in der Transformation. Unveröff. Diplomarbeit im Fach Geographie. Universität Bamberg.
- GEDESHI, I. – MARA, H. – PRENDI, X. 2003: Economic activities and employment opportunities in rural areas within the pilot communes of Korça. Research Report commissioned by UNDP. Tirana.
- HELLER, W. – DOKA, D. – BËRKHOLI, A. 2004: Hoffnungsträger Tirana. Nö: Geographische Rundschau 56 (2004) Heft 1. pp. 50-58
- KARAGUNI, M. 2005: Geography of demo-economic and social development in Tirana city, Tirana
- KARAGUNI, M. – DUMANI, B. 2005: Tirana, demographic and social-economic relief, Tirana
- Bashkia e Tiranës e Unicef 2003: Vlerësimi i nevojave, Tirana
- INSTAT 2002: Popullsia e Shqipërisë. Tirana
- INSTAT 2004a: Migracioni në Shqipëri. Tirana.
- INSTAT 2004b: Popullsia e Shqipërisë. Korçe 2001.
- INSTAT 2004c: Rezultatet e Regjistrimit të përgjithshëm të Popullsisë 2001. Tirana.
- INSTAT: Demographic Yearbook von 2000, 2001, 2002, 2004, 2005, 2006. Tirana.
- Keshilli i Qarkut Korçe 2004: Vizion dhe strategji për zhvillimin afatgjatë të rajonit të Korçës. Korça.
- Statistika te Qarkut Korçë 2004: Drejtoria e Zhvillimit Rajonal, Korça
- Strategjia e Zhvillimit Rajonal 2005 – Qarku Korçë. Tirana.

ELEMEK ALBÁNIA BIZTONSÁGFÖLDRAJZI KÉPÉHEZ

Nagy Miklós Mihály

2009. április 1-én a hazai lapok rövid híradásban tudatták az olvasókkal a Magyar Távirroda közleményét, amely szerint *Albánia* és *Horvátország* a NATO tagja lett. A hír a magyar politikai és szellemi közéletben szinte visszhang nélkül maradt: a külföld, különösen a Közel-Kelet háborús bonyodalmairól, valamint a magyar belpolitikai feszültségekről szóló tudósítások mellett – mondhatnánk – eltörpült, nem keltett különösebb érdeklődést. Pedig kelthetett volna, mert Albánia e kül- és katonapolitikai sikere látszólag ellentétben áll az országról a fejlett európai társadalmakban kialakult képpel, az ország társadalmi, gazdasági viszonyaival. Mindez arra utal, hogy Albániának a nagy, nyugati védelmi szövetséghez történő csatlakozása mögött nem pusztán katonai, hanem egyéb olyan tényezők is rejlenek, amelyek e kis népre és államára – nem első alkalommal a történelemben – felhívták a nagyhatalmak figyelmét. Albánia és társadalma méreteiből eredően nem fegyveres erői és katonai potenciálja miatt lehet fontos a NATO számára. Sokkal inkább a Balkán politikai viszonyrendszere, az elmúlt évszázadokban lezajlott történelmi eseményei, politikai, geopolitikai, valamint geostratégiai folyamatai és korunk hatalmi törekvései állhatnak az albán csatlakozás mögött.

Tanulmányunkban e fenti jelenségekről szólunk, és megpróbáljuk meghatározni azokat a katonaföldrajzi, valamint geostratégiai (geopolitikai) tényezőket, amelyek eredőjeként Albánia a nyugati védelmi szövetség tagja lett. Vizsgálódásaink során abból a hipotézisből indulunk ki, hogy ebben részben ugyanazok a földrajzi és geostratégiai tényezők játszottak szerepet, mint amelyek meghatározták Albánia huszadik századi sorsát is. Ebből a megközelítésből ered, hogy tanulmányunkban törekszünk – a földrajzi mellett – a történelmi szemléletmód érvényesítésére, ami mellett két egyéb tény is szól. Az első az, hogy – hamarosan – 2012-ben ünnepeljük az újkori, független Albánia megalakulásának századik évfordulóját. A második pedig az, hogy a teljesség igénye nélkül szeretnénk szólni arról is: a magyar katonai szakma, a magyar katonaföldrajz miként látta és láttatta Albániát a múlt század első felében, amikor a politikai események hatására e kis, balkáni nép két alkalommal is, igaz csak rövid időre, a magyar katonai geográfia figyelmének középpontjába került.

1. A századfordulón felfedezett ország

A 19. és 20. század fordulóján a Balkán-félsziget politikai viszonyait a gyengülő és onnan kiszoruló Oszmán Birodalom, a nagyhatalmak egymással szembeni vetélkedése, valamint a robbanásig feszülő nemzeti, vallási ellentétek jellemezték. E hatások következtében születtek meg a térség nemzeti államai, amelyek a sok évszázados török elnyomás után egymás rovására igyekeztek kiterjeszteni felségterületeiket. A nagyhatalmak és a helyi államok egymással szembeni rivalizálása tette a Balkán-félszigetet a kor Európájának tűzfészkevé, és indított el olyan politikai folyamatokat, amelyek az első világháború kirobbanásában meghatározó szerepet játszottak. A térség olykor zavarosnak tűnő eseményei mögött az ottani hatalmi viszonyrendszer átrendeződése húzódott meg, aminek egyik fejleménye az albán nemzeti állam megszületése – 1912. november 28. (RÉTI GY. 2000) – lett.

Az újkori Albánia háborúban született ország; a második világháború végéig fegyveres konfliktusok és idegen megszállások jellemezték történelmét. Az első Balkán-háború (1912-1913), az úgynevezett szkutari válság (1912-1913), az ehhez kapcsolódó nemzetközi beavatkozás, az első világháború, az Osztrák-Magyar Monarchia csapatai általi megszállás, majd az ezzel összefüggő olasz beavatkozás, amit néhány évvel később olasz megszállás (1939) követett, bizonyítja az ország viharos történelmét. Az itt felsorolt események azonban utalnak arra is, hogy Albániát a magyar katonai szakma éppen ezek kapcsán ismerte meg. Miként már említettük, a múlt század első felében két alkalommal fordult a magyar hadügy figyelme a kis, balkáni ország felé. Először az első Balkán-háborútól az első világháború végéig tartó időszakban, másodszer pedig a második világháború kirobbanásával szinte egybeeső olasz megszállás (1939 április) idején. Az első alkalom magyar katonák tömegeit utaztatta Albániába, akkor keletkezett katonai utazási irodalmunk albán vonatkozású termésének zöme, míg a második eset néhány jelentős katonaföldrajzi írást eredményezett. Mindennek alapján elmondhatjuk, hogy Albániát a magyar hadügy – mintegy – a századforduló éveiben fedezte fel

és a térség háborús konfliktusai nyomán ismerte meg. S e mögött a földrajzi megismerés mögött, az Osztrák-Magyar Monarchiának a Balkán felé fordulása és annak geopolitikai folyamata húzódtott meg.

A dunai Monarchia külpolitikai, balkáni irányváltása részben az európai hatalmi viszonyokból, részben pedig abból a politikai földrajzi processusból eredt, hogy a 19. század folyamán a Habsburg-Lotharingjai Ház vezette birodalom lépésről-lépésre veszítette el itáliai területeit és geopolitikai irányultsága ezzel párhuzamosan kelet felé fordult. A geopolitikai szakirodalomban a *területi kiegyenlítődésként* ismert törvényszerűség jegyében a század közepén elveszített észak-itáliai tartományokat Bosznia és Hercegovina okkupációjával pótolta. Ez tekinthető a balkáni orientáció első látványos, területi gyarapodást is hozó lépésének (NAGY M. M. 2009a). A magyar hadügynek a Balkán irányában megmutató érdeklődése is ebben az időben élénkült meg. Mindezzel azt szeretnénk hangsúlyozni, hogy Albánia megalakulásakor a Balkán-félsziget egyáltalán nem volt ismeretlen sem a magyar katonai gondolkodás, sem a hazai katonaföldrajz előtt. A térségben a 19. század folyamán rendszeresen tűntek fel katonautazóink, aminek eredményeként jelentős, a Balkánnal foglalkozó magyar katonai utazási irodalom született, bár ennek köréből az albán területek láthatóan kimaradtak (NAGY M. M. 2009b). Ezzel kapcsolatban fontosnak véljük megjegyezni, hogy balkáni katonai utazási irodalmunk és így a félsziget katonaföldrajzi ismerete is történelmünk nevezetes eseményéhez, az 1848-1849. évi forradalomhoz és szabadságharcához, pontosabban fogalmazva az azt követő tömeges katonai emigrációhoz kötődik (NAGY M. M. 2007). A szabadságharc bukása után az emigráns magyar katonák útja Törökországon át vezetett a nagyvilágba: ez volt az első állomás, ahol sokan katonai szolgálatot vállaltak, s a politikai vezetés itt próbálta szervezni az ellenállást (PAP J. 1893, LUKÁCS L. 1984). Az emigráció első jelentős állomása *Sumla* volt (a mai, bulgáriai Sumen), ahol 1850 januárjában LUKÁCS L. adatai szerint 492 fő magyar emigráns élt. (Kossuth Lajost és a közvetlen környezetéhez tartozókat innen vitték át a kis-ázsiai *Kutahiába*.) A török területen töltött napokról szóló katonai memoárok többsége részletesen beszámol a Balkán érintett vidékeiről is.

Albánia magyar katonai megismerése – miként már említettük – más eseményekhez kapcsolódik, és érdekessége, hogy olyan fegyveres tevékenységhez kötődik, amely jellegét tekintve az elsők egyike volt hadtörténelmünkben. A mai értelemben vett nemzetközi békefenntartásban való részvételtől, az akkoriban olykor *tűzoltási hadműveleteknek* is nevezett katonai akcióról van szó, bizonyos mértékig a Magyar Honvédség napiainkra jellemző műveleteinek egyik előfutáráról (RAVASZ I. 2005). A századforduló éveiben az Osztrák-Magyar Monarchia fegyveres erői összesen négy alkalommal vettek részt ilyen, nemzetközi kötelékben végrehajtott tevékenységben, és ezek sorában az Albániához kötődő, úgynevezett *székutari válságban* történő szerepvállalás volt az utolsó.¹ A békefenntartás során Albániában járt katonáinkon kívül több civil utazónk is megfordult – részben haditudósítóként, részben a Monarchia katonapolitikai törekvéseihez igazodva – a térségben. Körükből elsősorban báró NOPCSA FERENCET kell kiemelnünk, a kor neves őslénykutatóját, geológusát, aki a magyarországi, Albániával kapcsolatos kutatások úttörő személyisége volt (BALÁZS D. 1993). Albániáról írott úti beszámolója (NOPCSA F. 1911) nem sokkal az első Balkán-háború előtt jelent meg és alapvető ismereteket közvetített az ország földrajzi viszonyairól, valamint néprajzi képéről. NOPCSA több alkalommal is megfordult az országban, egyebek mellett az első világháború idején is. Minden, a földrajzi és néprajzi megismertetésben elért sikere mellett azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy utazásainak voltak katonai és geopolitikai vonatkozásai is. Véleményünk szerint albániai expedíciói a kor Osztrák-Magyar Monarchiája balkáni törekvéseinek megtestesüléseként is felfoghatók. Ugyanakkor a TASNÁDI-KUBACSKA ANDRÁS (1937) tollából származó biográfiai feldolgozásból tudjuk, hogy albániai utazásait – tartalékos katonatisztként – a Monarchia igyekezett háborús céljainak szolgálatába állítani. Egyenesen arra akarták felhasználni, hogy Ausztria-Magyarország oldalán fegyveres felkelést robbantson ki, ám ez az albán társadalmi viszonyok miatt nem volt sikeres próbálkozás. NOPCSA tragikus halálával (VADÁSZ E. 1933) egyben lezárult az Albániára vonatkozó hazai föld- és néprajzi kutatások első korszaka.

Az első Balkán-háború felkeltette a magyar társadalom érdeklődését Albánia iránt, és ennek eredményeként több újságírónk is elutazott a fegyveres konfliktus térségébe. Jelen tanulmányunknak

¹ A századforduló és a huszadik század első felének hadügye és hadtudományi rendszere még nem ismerte a békefenntartás kategóriáját, ez napiainkra jellemző terminus technicus, és általában a helyi vagy polgárháborús állapotok megszüntetésére alkalmazott nemzetközi katonai kötelékek térben és időben korlátozott tevékenységét jelenti. Annak ellenére, hogy e kategória egyértelmű megfogalmazására akkoriban – a hadügy és a tudomány fejlettségi szintjéből eredően – nem kerülhetett sor, több ilyen is történt. Az Osztrák-Magyar Monarchia fegyveres erői a *krétai* (1897-1898), a *kinai* (1900-1914), a *balkáni* (1903-1909), valamint a *székutari tűzoltási hadműveletben* vettek részt (RAVASZ I. 2000).

nem feladata az akkori utazási irodalmunkban megfogalmazott országgép és árnyalatainak érzékeltetése, azt azonban fontosnak véljük hangsúlyozni: a haditudósítói képek tartalmazták a későbbi katonai útleírások és katonaföldrajzi értékelések két fontos elemét. Először azt, hogy az albán vidék egy még sok helyen nyers, ősi állapotát mutató tájat jelent, másodsor pedig azt – a geopolitikáinak is nevezhető – megállapítást, amelyet BENDA JENŐ² fogalmazott meg azzal a kortársi kérdéssel kapcsolatban, hogy miért is kellett volna Szerbiának az elmaradott albán vidékek: „...*Én tudom azt, hogy nagyon kellene, tudom azt, hogy négy esztendővel ezelőtt is, az annexió bonyodalom idején csak a véletlen mentett meg bennünket attól, hogy világháború törjön ki, Szerbiának annyira kellene ezek a fészkek, a melyek rongyosak, piszkosak és bűzűsek ugyan, de van egy pótolhatatlan, borzasztó nagy előnyük: az, hogy mellettük van a végtelen, országokat, nemzeteket, világrészeket összekötő tenger, a melyen szabad járása van minden nemzet hajójának s egy országnak sem kell attól tartania, hogy kivitelt, a behozatalát tönkreteszik egy egyszerű tarifaemelésel...*” (BENDA J. 1912. p. 964.).

A szkutari válság kezelése során az Osztrák-Magyar Monarchia úgynevezett segítő expedíciót küldött a városba és környékére, amelynek vezetője ZSIFKOVICS ILLÉS³ százados személyében egy világlátott magyar katona lett. Az ő tollából származó rövid beszámoló (ZSIFKOVICS I. 1913) szerint az ellátási gondokkal küszködő és az éhhalállal fenyegetett lakosság élelmezését sikerült a helyszínen megoldani (Észak-Albánia lakosságát ötven napon keresztül napi háromszori ellátásban részesítették), amivel nagyban hozzájárultak egy – a mai értelemben vett – humanitárius katasztrófa megelőzéséhez. E külpolitikai és humanitárius segítségnyújtási sikert azonban hamarosan elhalványították az első világháború eseményei, amelyek a szkutari válság egyenes folytatásaként újabb magyar katonákat vetettek Albániába, és amelyek – részben a válságban szerzett élményeket tükrözve – bővítették katonai utazási irodalmunkat. Ezzel kapcsolatban az eddigi legjelentősebb albániai (katonai) útleírásunkat kell kiemelnünk, amelynek szerzője geográfusunk, TEMESY GYŐZŐ⁴ (1938) volt. TEMESY útleírása mintegy két évtizeddel az események után jelent meg, és tartalmát tekintve egy albániai katonaföldrajzi expedíció történetét meséli el. A magyar geográfus 1916 tavaszán került az albán hadszíntérre, miután már szolgált a galíciai és az észak-itáliai fronton is.⁵ Az Albániában töltött hónapok életének meghatározó élményei közé tartozhattak, mert e fent említett útleírásán túl más helyen is foglalkozott az országgal (TEMESY GY. 1939). A „*Sasok országában*” címmel megjelent műve – véleményünk szerint – sokkal több földrajzi ismeretet közölt Albániáról, mint NOPCSA úti beszámolója (1911). TEMESY egyenruhás geográfusként járta be az országot, és mint ilyen háborús – valójában jelentéktelen – kalandokkal tarkított táj- és néprajzi leírást nyújtott. Soraiból egy elmaradott viszonyok között élő nép és ősi állapotát mutató földrajzi környezetének képe bontakozik ki. TEMESY feldolgozása úttörő a magyarországi albán szakirodalomban, sőt bizonyos fokig annak kell tekintenünk nemzetközi vonatkozásban is. E véleményünket arra alapozzuk, hogy a már említett NOPCSA FERENC 1918-ban publikált egy – részben annotált – bibliográfiát Albániáról. Az ebben számbavett idegen és magyar nyelvű művek sorában alig találunk olyan átfogó, utazási földrajzi képet, mint TEMESYÉ.⁶ Mint ahogyan elmaradtak ettől a kortárs katonai úti levelek is.

² BENDA JENŐ feltehetően azonos azzal az ugyanilyen nevű újságíróval, aki 1882-ben született Huszton és 1945-ben hunyt el Dachauban. A kor publicisztikai életének kiemelkedő személyisége volt, egyebek mellett ő tudósított az első világháborút lezáró Párizs környéki béketárgyalásokról és külpolitikai újságíróként részt vett Horthy Miklós kormányzó 1938. évi németországi utazásán is. (GULYÁS P. 1940, MARKÓ L. 2001).

³ ZSIFKOVICS ILLÉS személyi adatai és életpályája ma még ismeretlen. Összesen annyit tudunk róla, amennyit a rövid írásában elhelyezett szerkesztői megjegyzés közöl: „...*torontálszigeti Zsifkovics Illés százados, ezelőtt reform zsendártiszt Törökországban, ottomán császári őrnagy...*” (ZSIFKOVICS I. 1913, 694. p.)

⁴ TEMESY (eredeti nevén HERMANN) GYŐZŐ (1887-?) a századforduló és a két világháború közötti évtizedek földrajzi szakírója volt. Jelentős szerepet játszott a Magyar Földrajzi Társaság életében is, szerkesztette az évente megjelent Földrajzi Zsebkönyvet. Életművében a tudományos népszerűsítés volt hangsúlyos (BALÁZS D. 1993, FODOR F. 2006).

⁵ TEMESY – útleírása szerint – önként jelentkezett az albán hadszíntéri szolgálatra, amiről sajátos humorral és szarkazmussal írt soraiban az alábbiak szerint számolt be: „...*Mikor az olasz hadszíntérről a délre kértem áthelyezésemet, költői kép rajzolódott elem. Voltam Galiciában, még a Doberdón is jó másfél évig, bozzászoktam, hogy ne adjak semmit a holnapra: «meghalni ráérek ma is.» Ha majd valahol Durazzonál, a Via Egnatia mentén elesem, ez egész romantikus lesz: «Harcolt az orosz és olasz hadszíntéren, hősi halált halt Dyrrbachium előtt» (mint lord Byron Missolonghi mellett – csillant meg bennem a biúság). El sem tudtam képzelni olyan helyet, ahol nem hull naponta gránát és bomba...*” TEMESY GY. 1938. 8. p.)

⁶ TEMESY GYŐZŐ „*Sasok országában*” címmel megjelent, az előzőekben szó szerint is idézett művével kapcsolatban – úgy véljük – érdemes megemlítenünk egy problémát, nevezetesen megjelenésének időpontját. A kötet a Franklin Kiadó gondozásában, „*A Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára*” című sorozatban jelent meg, a publikálás időpontjának feltüntetése nélkül. A különböző könyvtári katalógusok és adattárak a megjelenés évszámát eltérő évekre teszik. A

A későbbi évtizedekben keletkezett, a szkutari válság és az első világháború albániai hadszínterének viszonyait bemutató útleírások kevésbé föld-, mint inkább néprajzi ismertetéseikkel hívják fel magukra az olvasó figyelmét. KRENNER MIKLÓS, a századforduló és a két világháború közötti évtizedek neves publicistája – SPECTATOR álnéven – az erdélyi megjelenésű „*Pásztorút*” lapjain publikált emlékirata (1935) legfőképpen egy fertőzőbetegségekkel sújtott nép képét vázolja fel: a komor hangulatú tájrajz egy elmaradott, még farkéval szántó nép történelmébe és mindennapjaiba ad betekintést. Kitér politikai kérdésekre, de KRENNERT leginkább az albán nép élete érdekelte, amely felé nagyfokú megértéssel közelített. Kortársa, KOTZIG KÁROLY⁷ 1944-ben töredékesen közölt útleírása is inkább néprajzi elemekkel bővített memoár, amelynek középpontjában a szerbiai és az albániai események állnak, s mondanivalója megreked az olyan apró érdekességek szintjén, mint például: „...*Az utcai pástétom-sütők különös illatú kolbászokat kínálgattak. Ez a kolbász apróra vágott (fasírozott), csalánnal kevert birkebéllel van megtöltve, amelyről sokáig azt hittük, hogy az albánok nemzeti edele. Skutari ismerőseink azonban később felvilágosítottak, hogy az albán állatállomány a hadvezetőség az osztrák-magyar csapatok ételmezésére foglalta le és a polgári lakosságnak csak az juthat, amire a katonaság nem »reflektált«. Az eldobott belsőrészek és egyebek...*” (KOTZIG K. 1944. II. 24. p.). Hasonlót mondhatunk – a személyi adatait tekintve ma még ismeretlen – OLEJÁK KÁROLY útleírásáról (1925) is, amelynek szerzője az első világháború idején járt Albániában, majd utazását a két világháború közötti években – immár egy nagyvállalat alkalmazottjaként, civilben – ismételte meg.

Albániáról sokkal többet árul el SZÖLLŐSY ALADÁR katonai memoárja (1925), amely jó tájrajzai mellett az úgynevezett *albániai halálmenetnek*⁸ állít emléket. Ennek során az 1914-ben szerb hadifogságba esettek tízezreit hajtották gyalogmenetben Albánián keresztül az Adriai-tengerhez. SZÖLLŐSY⁹ tartalékos tisztként volt elszenvedője a megpróbáltatásoknak. A háború után megjelent, részben saját festményeivel is illusztrált emlékirata megrázó képet fest a halálmenet tragédiájáról, és közben apró tájrajzokat is nyújt, amelyekre olykor rátelepedett a személyes élmények komor hangulata. A műről érdemes megjegyeznünk, hogy katonai utazási irodalmunk kiemelkedő alkotása: egyéni impressziók, életveszélyes megpróbáltatások, valamint föld- és néha néprajzi képek egységét nyújtja.

SZÖLLŐSY műve már utal arra, hogy az első világháború albániai hadszíntere a magyar hadügy emlékezetében egyéni megpróbáltatásokkal teli tájként él, és ez az élmény megjelent a magyar szépirodalomban is; mondhatnánk átszivárgott abba. ILLÉS BÉLA¹⁰ – a baloldali magyar irodalom emblematikus alakja – írt albániai tárgyú katonaregényt, amely magyar nyelven „*Szkipetárok*” címmel jelent meg (1946).¹¹ Az első világháború albániai hadszínterét megjárt Illés művében ugyanaz az elmaradott életformák között élő albán nép kap szerepet, mint amilyen a katonai utazási irodalmunk fent említett alkotásaiban, még ha egy eléggé vonalas marxista-leninista értelmezésben is.

bizonytalanság feloldását a DUBOVITZ ISTVÁN által publikált (1940) földrajzi bibliográfia adja, amely szerint TEMESY GY. műve 1938-ban jelent meg.

⁷ KOTZIG KÁROLY életrajzi adatai ismeretlenek. Valószínűleg azzal a hasonló nevű újságíróval azonos, akiről GULYÁS P. (1995) mindössze annyit közöl, hogy a Nemzeti Újság párizsi tudósítója volt. Emlékirata szerint katonatisztként jár az első világháború balkáni hadszínterén. Memoárját a Híd (irodalmi, művészeti, társadalmi és közgazdasági képes folyóirat) közölte 1944. szeptember 1-i és 15-i lapszámban. A háborús események következtében a lap megszűnt és így KOTZIG írásának közlése félbeszakadt.

⁸ *Albániai halálmenet*: az Osztrák-Magyar Monarchia fegyveres erőinek a szerbiai hadszínterén hadifogságba esett tagjait, mintegy két hónapig tartó gyalogmenetben hajtották az albániai kikötőkbe, ahol behajózták és Olaszországba szállították őket. Az embertelen bánásmód következtében az útnak indított, mintegy 34 ezer főből csak 23,5 ezer fő érkezett meg Itáliába (POLLMANN F. 2000).

⁹ SZÖLLŐSY ALADÁR (1879-?): államigazgatási szakember, európai utazó. Festészetet is tanult, munkája mellett a világháborús élményeit tükröző festményeket készített, amelyek egy része a Hadtörténelmi Múzeum gyűjteményébe került (HORTOBÁGYI J. 1940).

¹⁰ ILLÉS BÉLA (1895-1974): baloldali, kommunista író. Az első világháború idején Albániában szolgált, majd szerepet vállalt a Magyarországi Tanácsköztársaságban. Később a Szovjetunióba emigrált. 1945-ben a szovjet-orosz hadsereg tisztjeként tért vissza Magyarországra, ahol a politikai rendszer kedvelt, támogatott irodalmára lett. (AGÁRDI P. 2000. DIÓSZEGI A. 1966).

¹¹ ILLÉS BÉLA „*Szkipetárok*” című regénye, az 1946. évi első magyarországi kiadás szerzői előszava szerint először orosz nyelven jelent meg 1941. október 16-án.

2. Albánia katonaföldrajzáról

Az első Balkán-háború időszakában, Albánia megalakulásakor, valamint az azt közvetlenül megelőző politikai válság időszakában úgy az egyetemes, mint a magyar katonaföldrajz figyelme az új állam és annak geográfiai viszonyai felé fordult. Ekkor jelentek meg a modern Albánia első katonaföldrajzi feldolgozásai, amelyek főleg alapos leíróföldrajzi és topográfiai ismertetést adtak (KREUTZBRUCK, O. 1912, SÁNDORFFY M. 1913). A mélyebb feltárássra és katonaföldrajzi értelmezésre azonban nem volt idő; a hamarosan kirobbant második Balkán-háború, majd az első világháború eseményei megakadályozták a mélyebb geográfiai feltárást. Magyar szempontból azonban az 1914-1918 közötti időszak Albánia alaposabb, szakmai szempontú katonai megismerésének kedvezett, mert a hadműveletek fokozatosan átterjedtek az albán vidékekre is, és ennek során több, földrajzi vonatkozású problémát kellett megoldani. Nincs tudomásunk arról, hogy a magyar hadtörténetírás részletesen feldolgozta volna az albániai hadműveletek történetét, így a rendelkezésünkre álló – eléggé töredékes – szakirodalom (RÁKOSI GY. 1923, NÉMETH J. 1929) alapján csak két ilyen tényezőt tudunk egyértelműen megfogalmazni: a nehezen járható terep, valamint a tömeges megbetegedéseket okozó fertőző járványok. Albánia a századforduló és az első világháború idején még szinte teljesen járhatatlan, nyers táj volt a modern fegyveres erők kötelékei számára, amelyek felszerelését, szervezését és egész működési mechanizmusát az antropogén hatások által átalakított tájak földrajzi viszonyrendszerére hozták létre, és ahhoz idomult. Ám az Albánia úttalan vidékei, a földrajzi és terepviszonyok miatt szinte megoldhatatlan utánpótlási nehézségek állandó kudarccal fenyegettek, amit nagy nehézségek árán ugyan, de sikerült megelőzni. E nehézségek érzékeltetésére pusztán egyetlen, véleményünk szerint nagyon jellemző problémát említünk: az 1916 februári hadműveletek során az Albán-Alpokon átkelt 2. hegyidandár utánpótlását szinte csak öszvérutakon lehetett megoldani. (A kötelékeket mintegy 10000 fő katona és 5,5 ezer ló alkotta.)

Az első világháború során újból felélénkült a politikai földrajz, a geopolitika és a katonaföldrajz érdeklődése Albánia iránt, és a politikai események hatására a második világháború végéig fennmaradt. Jelen írásunkban nem áll módunkban e szakirodalom részletes számbavétele, így meg kell elégednünk azzal, hogy meghatározzuk két fő jellemzőjét. Ezek sorából az első abban áll, hogy az egyes politikai, katonai történéseket követően általában megtörtént azok geográfiai értelmezése, ami azt eredményezte, hogy bizonyos fokú hullámmás figyelhető meg a szakirodalmi termés bővülésében. A második tényező pedig azt jelenti, hogy ekkor fogalmazódtak meg azok a politikai földrajzi, geopolitikai jelenségek, katonaföldrajzi és geostratégiai tényezők, amelyek – véleményünk szerint – ma is meghatározzák Albánia biztonságföldrajzi képét.

E fenti kérdéskör tekintetében a második világháború idején, a kor meghatározó geopolitikai lapjában – a „*Zeitschrift für Geopolitik*ban” – megjelent, rövid terjedelmében is jó összefoglalást adó tanulmányra hívjuk fel az olvasó figyelmét, amely – az általunk ismeretlen – M. URBAN (1940) tollából eredt. Az írás három pontba szedve határozta meg az albán térfejlődés jellemzőit, figyelembe véve a tájnak az európai történelemben betöltött szerepét. Ennek megfelelően foglalkozott Albániával mint közlekedési térrel, Albániával mint települési térrel, valamint Albániának az *Otrantói-szorosban* betöltött szerepével. Katonaföldrajzi szempontból a közlekedési kérdések és a tengeri szoros problémája érdemel figyelmet. Albánia – mint közlekedési tér – már a római korban jelentős szerepet játszott: a Rómát Bizánccal összekötő *Via Egnatia*¹² itt haladt. A későbbi évszázadokban a török hódítás korában Albánia elvesztette közlekedés-földrajzi szerepét, mert az Oszmán Birodalomba tagolt térség kívül esett az Isztambulból a közép-európai hadszíntérre vezető hadiúton. A török seregek felvonulási útvonala innen keletre terült el: a mai Bulgárián és Szerbián át vezetett.¹³ Albánia ekkor veszíti el katonaföldrajzi szerepét, és felértékelődése csak a 19. század második felében következik be, amikor a török hatalom annyira meggyengül, hogy kiszorul a Balkán-félszigetről, helyét pedig különböző nagyhatalmi és nemzeti törekvések töltik ki, miközben – a már említett első és második Balkán-háborúban – megtörténik a

¹² *Via Egnatia*: az i. e. második században épített út, amely Dyrrhachiumtól (Durazzo, Dures) haladt Thessalonokibe, onnan pedig Bizánca (IRMSCHER, J. 1993).

¹³ Csak hadtörténeti földrajzi példaként említjük, hogy a magyar történelemben oly fontos, 1526. évi hadjárat során a török sereg – az általában követett – útja Isztambulból Drinápolyon, Filibén (*Plodiv*), Szófián, Nisen át vezetett Nándorfehérvárhoz, majd a sereg innen a Duna mentén menetelt (SZAKÁLY S. 1975, PERJÉS G. 1979).

térség politikai földrajzi aprózódása. Ekkor értékelődik fel igazán Albánia, mint az Otrantói-szoros partvidékén fekvő állam.

Albánia katonaföldrajzi helyzetét alapvetően meghatározza e tengerszoros, aminek értelmezéséhez érdemes szólnunk néhány katonaföldrajzi jelenségről. A tengeri uralom szempontjából két geográfiai tényező érdemel figyelmet. Egyfelől az, hogy az adott tenger, tengeri térség csak úgy tartható ellenőrzés alatt, ha partvidékét, lehetőleg a part teljes hosszát birtokoljuk. Ez rendszerint csak katonai műveletek sorozatával oldható meg. Másfelől a tenger feletti uralom azzal valósítható meg, ha kijárói – a szorosok – is katonai ellenőrzés alatt állnak, ami rendszerint – miután egyetlen földrajzi pontról van szó – egyetlen egy katonai műveletet feltételez. Általában elmondható, hogy katonaföldrajzi szempontból a tengerszoros megszerzése a fontosabb feladat, mert a tengerpart nagy számú magas katonaföldrajzi helyi értékű pontja közül ennek van a legnagyobb értéke, abból a – mondhatnánk – triviális tényből kiindulva, miszerint: a vízfelszín itt a legkeskenyebb, tehát katonai eszközökkel itt lehet a legegyszerűbben elzárni. Mindez igaz az albán partoknál fekvő Otrantói-szorosra is, amely az Itáliai-félszigetet választja el a Balkántól. Az Otrantói-szoros elzárásával az Adriai-tengert jelentéktelen beltengerré lehet tenni és elmondható: az Adrián bárkinek lehet bármilyen erős flottája, mit sem ér vele, ha nem tud az Otrantón át kijutni a Földközi-tenger keleti medencéjébe. Mára kevésbé ismert tény, hogy a magyar hadtörténelemben is fontos szerepet játszott egy alkalommal az albániai partok előtti szoros: az első világháború idején. Ekkor az antant hatalmak – közvetlenül a háború kitörésekor – hadihajókkal és felfegyverzett halászgőzösökkel létesítettek tengerzárát, amelynek legfőbb rendeltetése az volt, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia haditengerészetét ne hagyja kijutni a Földközi-tengerre, és ezzel tegye lehetetlenné a Törökországnak nyújtandó haditengerészeti segítséget. E tengerzárát későbbi magyar kormányzónk, HORTHY MIKLÓS – akkor még – sorhajókapitány vezette hadihajó-kötélék törte át, 1917. május 15-én (ILLÉSFALVI P. 2000, CSONKARÉTI K. 2001). Ez volt a magyar hadtörténelem eddigi legjelentősebb tengeri ütközete, amelyről – tanulmányunk témája szempontjából – fontos megemlítenünk: részben az albán partok előtt zajlott.

Albánia az Otrantói-szoros partján fekvő országgént sajátos katonaföldrajzi képletet nyújt. Egyfelől a szorossal magas katonaföldrajzi helyi értékű tengerpart birtokosa, másfelől ennek értékét tovább növelik az ország hegyvidékei. Ebben az esetben arról van szó, hogy Albánia természeti földrajzi viszonyai, amelyekkel – mint láttuk – már az első világháborúban is szembesülniük kellett a modern fegyveres erők kötelékeinek, mintegy természetes katonaföldrajzi védelmet nyújtanak az ország katonai szempontból fontos, Otrantónál fekvő partvidékének. Mint köztudott, Albánia eléggé összetett domborzati és geomorfológiai viszonyai (BANSE E. 1933, TIETZE, W. 1968, SZÉKELY A. 1975, PROBÁLD F. 1994) az országot Alacsony- és Magas-Albániára tagolják. Ennek katonaföldrajzi szempontból fontos sajátossága, hogy az ország jelentős része hegyvidék, és az úgynevezett Alacsony-Albániát a fegyveres erők kötelékei által nehezen járható, néhol 2000 méter magasságon is túlnyúló hegyláncok zárják el a Balkán-félsziget többi, keleti vidékétől. Mindezzel azt szeretnénk hangsúlyozni, hogy az Otrantói-szorosnál fekvő partvidék és ennek mögöttes területei, az úgynevezett *Albán-Epirus* (TIETZE, W. 1968), természetes védettsége miatt Albánia legmagasabb katonaföldrajzi helyi értékű pontját alkotják: ilyen nagy geostratégiai fontossággal bír, ugyanakkor ennyire zárt katonaföldrajzi határokkal védett, tengerszoros melletti partszakasz kevés van a Földön. A fentiekben ismertetett tényezők együttes eredője, hogy Albánia vidékei oly fontosak lettek a múlt század katonapolitikájában.

Am e tényezők mellett más jelenségek is szerepet játszottak Albánia katonaföldrajzi felértékelődésében: ezeket a két világháború között e tudományterület történetének legjelentősebb magyar alakja, vitéz SOMOGYI ENDRE foglalta össze (SOMOGYI E. 1927a, 1927b). SOMOGYI – hasonlóan más, akkoriban megfogalmazott geopolitikai állásfoglaláshoz (FRAY J. 1939) – arra hívta fel a figyelmet, hogy Albánia történelmében, a török megszállás alóli felszabadulást követően, folyamatosan meghatározó szerepet játszottak a nagyhatalmi érdekek és törekvések. Am rámutatott arra is, hogy az Albániában az első világháborút követően feltárt olajmezők (Valona, Dures, a Szkutari-tó vidéke) minden más tényezőnél jobban felértékelték Albánia földjét. Vagyis a két világháború közötti évtizedekben, valamint a második világháború végére egyértelműen megfogalmazódott az a katonaföldrajzi nézet, hogy – geográfiai viszonyokból eredően – Albánia sorsát a világ- és a regionális hatalmak érdekei, az ország kedvező fekvése, valamint az ott található nyersanyaglelőhelyek határozzák meg. Jóllehet úgy véljük, hogy Somogyi a húszas évek végén túldimenzionálta ez utóbbi tényezők jelentőségét, mégis azt mondjuk, hogy azok hatása igaz lehet, máig tart.

Am Albánia NATO-csatlakozása mögött más geopolitikai és geostratégiai tényezők is meghúzódnak. Ezek nemcsak Albánia, hanem az egész Balkán-félsziget sorsát meghatározzák. A

második világháborút követően kialakult bipoláris világrend fontos jellemzője volt, hogy az eurázsiai kontinensen a két nagyhatalom és az általuk vezetett táborok között egyensúlyi állapot uralkodott, főleg katonai téren. Ez a kiegyensúlyozottság bizonyos feszült békeállapotot eredményezett, ami együtt járt azzal, hogy a földrész politikai határai stabilak voltak, a nemzetek között évszázadok óta fennálló etnikai, vallási ellentétek nem fajulhattak fegyveres konfliktussá. Mindez érvényes volt a Balkán-félszigetre is, amelynek politikai-hatalmi viszonyrendszerét a szovjet-orosz és amerikai szembenállás egyensúlyi állapota fémjelzte. Az utolsó két évtized etnikai konfliktusai akkor robbantak ki, amikor a Szovjetunió meggyengülésével, majd szétesésével a másik nagyhatalom is érdektelenné vált a Balkánon: nem volt milyen erőt ellensúlyozni a jövőben. Ezzel pedig a félszigetről eltűnt az évszázados ellentéteket féken tartó nagyhatalmi akarat, a konfliktusok szabadon robbanhattak ki és megkezdődött a Balkán politikai földrajzi darabolódása, aminek folyamata ma is tart. Ám az elmúlt évtizedben nagyot változott a világ. Oroszország fokozatosan erősödik és a világpolitikában igyekszik visszaszerezni évszázados hatalmi szerepét, az Amerikai Egyesült Államok és a nyugati világ pedig egyre jobban belesüllyed az iszlámmal folytatott küzdelembe. Mindez hatással van a Balkán-félsziget politikai földrajzi és geopolitikai (geostratégiai) helyzetére is. Az orosz hatalmi centrum erősödésével nyilván újból felértékelődött a Boszporusz és a Dardanellák tengerszorosainak helyzete, ami mögött az örökös orosz törekvés rejlik a Földközi-tenger és azon keresztül az Atlanti-óceán felé. Az iszlám elleni harc miatt a korábbinál sokkal nagyobb szerepet kap a Földközi-tenger keleti medencéje, amelynek birtoklása nélkül az Amerikai Egyesült Államok és szövetségesei nem tudják érvényesíteni politikai, katonai törekvéseiket a Közel-Keleten. Mindez ismét a Balkánra terelte a figyelmet, ahol a politikai földrajzi tér darabolódása, aprózódása a történelemben talán soha nem látott s mára újabb etnikai-vallási konfliktusokkal fenyegető méreteket öltött.

A Balkán békés állapotának fenntartása így korunk világpolitikájának újra egyik égető szükségzerűsége lett, amelyet azonban – a térség történelmi folyamataiból eredően – nem lehet nagyhatalmi jelenlét nélkül megvalósítani: ez is szerepet játszhatott Albánia NATO-felvételében. Ily módon a tanulmányunkban vázlatosan felvetett, s az előző évszázad Albániáját jellemző faktorok mellé új, világpolitikai tényezők léptek, amelyek egy, a történelmi és az európai földrajzi térfejlődésben lemaradt kis nép országát beemelték napjaink világának legerősebb katonapolitikai szövetségébe.

Irodalom

- AGÁRDI P. 2000: Illés Béla. – In: PÉTER L. (főszerk.): Új magyar irodalmi lexikon II. [Második, javított, bővített kiadás]. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 933-934.
- BALÁZS D. 1993: Magyar utazók lexikona. – Panoráma, Budapest, 464 p.
- BANSE, E. 1933: Lexikon der Geographie I. kötet [Második, bővített kiadás]. – Carl Merseburger, Leipzig, pp. 34-35.
- BENDA J. 1912: Casus belli az Adria partján. – Vasárnapi Ujság. 59. 48. p. 964.
- CSONKARÉTI K. 2001: Az Osztrák-Magyar Monarchia haditengerészete 1867-1918. – Kossuth Kiadó, Budapest, 218 p. + 32 t.
- DIÓSZEGI A. 1966: Illés Béla. – In: SÓTÉR I. (főszerk.): A magyar irodalom története VI. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 408-420.
- DUBOVITZ I. 1940: A magyar földrajzi irodalom 1938, Különlenyomat a „Földrajzi Közlemények” LXVIII. (1940) kötetéből. – Magyar Földrajzi Társaság, Budapest, 45 p.
- FODOR F. 2006: A magyar földrajztudomány története. – Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, 820 p.
- FRAY J. 1939: Albánia. – Magyar Katonai Szemle. 9. 6. pp. 55-61.
- GULYÁS P. 1940: Magyar írók élete és munkái II. kötet. – Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 1272 hasáb.
- GULYÁS P. 1995: Magyar írók élete és munkái XVI. kötet. – Argumentum Kiadó-Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1131 hasáb.
- HORTOBÁGYI J. (szerk.) 1940: Keresztény magyar közéleti almanach I-II. – „Pátria” Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1042 p.
- ILLÉS B. 1946: Szkipetárok. – Uj Idők. Budapest, 203 p.
- ILLÉSFALVI P. 2000: Otrantói csata. – In: SZIJJ J. – RAVASZ I. (szerk.): Magyarország az első világháborúban, Lexikon A-Zs. PETIT REAL Könyvkiadó, Budapest, pp. 525-526.

- IRMSCHER, J. (főszerk.) 1993: Antik lexikon. – Corvina Kiadó Kft. Budapest, 618 p.
- KOTZIG K. 1944: Skutaritól Vladivosztokig, Naplójegyzetek az első világháborúból. – Híd. 5. 17. pp. 16-17., 18. pp. 24-25.
- KRENNER M. (SPECTATOR) 1935: A sasfiak országában 1-4. – Pásztortűz. 21. 16. pp. 351-353, 17. pp. 381-384, 18. pp. 409-411, 15. pp. 425-427.
- KREUTZBRUCK, O. v. 1912: Albanien, Eine militärgeographische Studie I-II. – Petermanns Geographische Mitteilungen. (?) 1. pp. 59-61., 2. pp. 116-118.
- LUKÁCS L. 1984: Magyar politikai emigráció 1849-1867. – Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 378 p. + 15 t.
- MARKÓ L. (szerk.) 2001: Új magyar életrajzi lexikon I. kötet. – Magyar Könyvklub, Budapest, 1198 p.
- NAGY M. M. 2007: Világjáró magyar katonák, Arcok és képek a magyar katonai utazások történetéből (Magyar hadiutazók II.). – Zrínyi Kiadó, Budapest, 272 p.
- NAGY M. M. 2009a: Az Osztrák-Magyar Monarchia geostratégiai és katonaföldrajzi kényszerei. – Közép-Európai Közlemények. 2. 2-3. pp. 31-40.
- NAGY M. M. 2009b: A magyar hadiutazás története. – Zrínyi Kiadó, Budapest, 280 p.
- NÉMETH J. 1929: A hegyidandár átkelése az Albán-Alpokon, 1916. február havában. – Hadtörténelmi Közlemények. 30. 1. pp. 39-84.
- NOPCSA F. 1911: A legsötétebb Európa, (Vándorlások Albániában). – Az Utazások Könyvtára kiadása, Budapest, 63 p.
- NOPCSA F. 1918: Az Albániáról szóló legújabb irodalom. Hornyánszky, Budapest, 20 p.
- OLEJÁK K. 1925: Utazás Középalbániában. – Nyomatott a váci kir. orsz. fegyintézet könyvnyomdájában, Vác, 109 p.
- PAP J. 1893: A magyar emigránsok Törökországban 1849-1861. – Taizs József Könyvnyomdája. Pécs. 462 p.
- PERJÉS G. 1979: Mohács. – Magvető Kiadó, Budapest, 465 p.
- POLLMANN F. (2000): Albániai halálmenet. – In: SZIJ J.–RAVASZ I. (szerk.): Magyarország az első világháborúban, Lexikon A-Zs. PETIT REAL Könyvkiadó, Budapest, p. 28.
- PROBÁLD F. 1994: Albánia. – In: u. ő. (szerk.): Európa regionális földrajza. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, pp. 473-480.
- RAVASZ I. 2000: Békefenntartás. – In: SZIJ J.–RAVASZ I. (szerk.): Magyarország az első világháborúban, Lexikon A-Zs. PETIT REAL Könyvkiadó, Budapest, p. 62.
- RAVASZ I. 2005: Tűzoltási hadműveletek, Magyar katonák az egy évszázaddal ezelőtti békemissziókban. – In: BESZTERI B.–VIZI L. T. (szerk.): Béketeremtés-békefenntartás. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, pp. 34-43.
- RÁKOSI GY. 1923: Durazzo bevétele 1916-ban. – Hadtörténelmi Közlemények. 14. pp. 310-323.
- RÉTI GY. 2000: Albánia sorsfordulói. – Aula Kiadó Kft, Budapest, 419 p. + 7 t.
- SÁNDORFFY M. 1913: Albánia. – Magyar Katonai Közlöny. 6. 2. pp. 145-148.
- SOMOGYI E. 1927a: Az utolsó balkáni bonyodalom. – Honvédelem. 9. 8. pp. 1-2.
- SOMOGYI E. 1927b: Albánia, az olasz-jugoszláv feszültség tárgya, földrajzi megvilágításban. – Honvédelem. 9. 9. pp. 2-3.
- SZAKÁLY S. 1975: A mohácsi csata. – Akadémiai Kiadó, Budapest, 141 p. + 20 t.
- SZÉKELY A. 1975: Az ezerarcú Balkán-félsziget. – In: MAROSI S.–SÁRFALVI B. (szerk.): Európa I. [Harmadik, átdolgozott kiadás]. Gondolat, Budapest, pp. 291-322.
- SZÖLLŐSY A. 1925: Szerb hadifogság, Szerbia, Albánia, Itália 1914-1918. – Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 135 p. + 12 t. + 2 térk.
- TASNÁDI-KUBACSKA A. 1937: Báró Nopcsa Ferenc kalandos élete. – Franklin-Társulat, Budapest, 144 p. + 10 t.
- TEMESY GY. 1938: Sasok országában. – Franklin-Társulat, Budapest, 210 p. + 24 t.
- TEMESY GY. 1939: Albániai emlék. – Tükör. 3. pp. 366-370.
- TIETZE, W. (szerk.) 1968: Westermann Lexikon der Geographie I. kötet. – Georg Westermann Verlag, Braunschweig, pp. 72-76.
- URBAN, M. 1940: Albanien – ein verkannter Raum. Zeitschrift für Geopolitik. 17. 11. pp. 516-519.
- VADÁSZ E. 1933: Egy nagy magyar tudós halálához. – Századunk. 8. pp. 133-134.
- ZSIFKOVICS I. 1913: Az osztrák-magyar segítő expedíció Albániában. – Vasárnapi Ujság. 60. 35. p. 694.

AZ ALBÁN SZÁLLÁSTERÜLET GEOPOLITIKAI VISZONYRENDSZERE

Pap Norbert

A magyar Albánia kutatás kezdetei a 20. század elején, az MTA un. Balkán Bizottsága tevékenységéhez kötődnek és a kor alapvető geopolitikai játszmái motiválták. Sajátos módon az első világháború idején kiküldött 1916-os és 1917-es bejárások, elsősorban az 1917-es Balkán-expedíció hozta az első jelentős új eredményeket. PÉCSI ALBERT természetföldrajzi és közlekedési, BUDAY ÁRPÁD régészeti, CSÍKI ERNŐ zoológiai vizsgálatokat végzett. A vizsgálatoknak éppen a háborús helyzet adott komolyabb indítékot és finanszírozási lehetőséget (HAJDÚ Z. 2003).

Kimagasló egyéni teljesítmény ezekben az első évtizedekben BR. NOPCSA FERENC¹ (1877-1933) munkásságához (NOPCSA F. 1907, 1911) köthető: Albánia és a Balkán földtani nagyszerkezeti viszonyait mértékadó módon ő írta le először, továbbá hiteles képet rajzolt az észak-albán térség társadalmi viszonyairól. A két világháború közötti időszakban az albán kérdés csak mérsékelt érdeklődést keltett. APPONYI GERALDINE házassága ZOGU albán királlyal a társasági élet figyelmét keltette fel Albánia iránt. A második világháború után egy rövid ideig a két állam ideológiai közelsége újabb fellendüléssel biztatott. Később a kínai irányvonalat követő, majd bezárkózó Albánia megint lekerült a magyar kutatók térképéről. A hidegháború végével és az új balkáni rend kialakulásával, főként Koszovó kapcsán nőtt meg újra az érdeklődés az albánság iránt.

A kérdés kortárs magyarországi kutatói között szükségesnek látjuk megemlíteni a diplomata, italianista RÉTI GYÖRGY (RÉTI GY. 2000), a nyelvész SCHÜTZ ISTVÁN (SCHÜTZ I. 2002) és a fiatal történész CSAPLÁR-DEGOVICS KRISZTIÁN nevét.

A geográfia és rokontudományok körében a pécsi Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja 2001-óta foglalkozik az albán szállástér kutatásával. Azóta egy sor tudományos vizsgálatot végeztek el kutatói, illetve számos tanulmány is született a műhelyben (HAJDÚ Z. 2003, M. CSÁSZÁR ZS. – PAP N. 2007, M. CSÁSZÁR ZS. 2007, KITANICS M. 2007, BAGÓ GY. – HANÁK B. 2007, HÁRY SZ. 2007, 2009). Az említettek mellett egy kötet is megjelent a Nyugat-Balkánról, amely széles összefüggésrendszerben tekinti át – többek között – az albánság által is lakott tér biztonságpolitikai problémáit (KOBOLKA I. – PAP N. 2009). A történeti és nyelvészeti témákon túl, napjainkban az albán kérdés geopolitikai dimenziói keltik fel leginkább Magyarországon a tudományos érdeklődést.

1. Az albán szállástérület és földrajzi jellege

Az albánság szállástérülete kiterjed Albánián túli területekre is, száma a Balkánon meghaladja a hatmillió főt. Albánián és Koszovón kívül, amelyek 95% feletti albán többségű államok, jelentős kisebbséget képeznek a szomszédos Macedóniában, Montenegróban, Szerbiában és Görögországban. Ezen túl egy sor országban élnek még kisebb-nagyobb csoportjaik, helyenként politikai konfliktusokat is felvetve. Széttelepülésükben az oszmáni hódításnak, majd pedig a Birodalom életében korábban játszott szerepüknek döntő jelentősége volt.

A szállástérület kiterjedése meghaladja az 50 ezer km²-t. Az Adria és a Jón-tenger partján 350 km hosszan (Ulcinj és Parga között), egy nagyjából 200 km mélységű, északról-délre összeszűkülő területen fekszik. Ebből a két albán állam, Albánia és Koszovó mindösszesen 80%-os arányt tesz ki. Az elmúlt egy évszázadban az albán nemzeti integráció programja igen viharosan, változatosan alakult. A Balkánnak ma is a legfontosabb kérdései közé tartoznak az albán nemzeti integráció lehetséges alternatívái. Az albán euro-atlanti integráció, Nagy-Koszovó, vagy Nagy-Albánia megvalósulásának eltérő a valószínűsége és nagyon különbözőek a várható hatások, ugyanakkor egyik forgatókönyv sem valószínűtlen.

A terület táji jellege meglehetősen fontos szerepet játszhatott a településhálózat alakulásában és a politikai integráció jelentős akadálya is volt. A felszín erősen tagolt, nyugaton a tenger felé futó folyók

¹ Egyébként az ő neve Albániában ismerősen cseng, Skodra városában még utcát is elneveztek róla.

által feltöltött alföld relatíve fejlett, leginkább városias arculatú térség. Kelet felé magas hegyvidék, tektonikus eredetű tavak határozzák meg a táj jellegét, ritkásan lakott, sok tekintetben archaikus jellegű lakossággal és településekkel. A történelmi Koszovó és Metohija (Dukagjin) kettős medencésége (poljék) a keleti népesség-tömörülés helyszíne, a peremein magas és nehezen járható hegyvidékkel.

Az urbánus, magasabb népességszámú települések az un. Alacsony-Albániában, továbbá a koszovói medencében és Nyugat-Macedóniában helyezkednek el. Az ezek közötti összeköttetés közlekedési feltételei kevéssé épültek ki. Gyér áteresztőképességű utak és ösvények biztosítják a nem túl intenzív kapcsolatot. Napjainkban nagy erőfeszítéseket tesznek a kontinentális albán területek (Koszovó) tengeri kijáratának biztosítása érdekében. A hegyvidéki térszíneken aprófalvak, hegyi tanyák (*kullák*) és a transzhumáló pásztorok alkalmi szállásai adják a településhálózatot. Albánia 70%-a, Nyugat-Macedónia 90%-a, Koszovó kb. 60%-a 600 méterrel a tengerszint felett helyezkedik el. A hegyvidéki jellegnek a településrendszerre gyakorolt hatása így meghatározó.

Az urbánus-rurális arány Európában párját ritkítóan alacsony. A városok részaránya és a települések városiasága is alacsony szintű.² Koszovóban census híján nincs megbízható, hivatalos adat, de Reményi Péter kutatásai arra mutatnak, hogy a volt jugoszláv területek közül ez a legkevésbé városias (REMÉNYI P. 2009). Az urbanitás becslésünk szerint 40-50%-os. Albániában mindössze 43% (2001), egész Macedóniában pedig 57% (2002), de az albán lakta területen ennél jóval alacsonyabb lehet. A montenegrói, a szerb és a görög területeken csak nagyon kis lélekszámú városias települések találhatók. Összességében megállapíthatjuk, hogy az urbanizáció az egész albán szállásterületen jóval elmarad az európaias jellegtől.

A képzettségi mutatók meglehetősen kedvezőtlenek egy modern társadalom igényei szempontjából. Tiranában az első egyetem 1957-ben, Pristinában 1969-ben, Tetovóban pedig csak 1994-ben jött létre. A diplomások aránya alacsony, a mezőgazdasági foglalkoztatottság aránya (alacsony iskolázottság mellett) ellenben magas. Albániában a munkaerő 58%-át, Macedóniában 18%-át, Koszovóban az UNMIK becslése szerint 60%-át az agrárium foglalkoztatja. Ezek szerint a népesség rurális, agrárius településeken él, az értelmiség aránya kicsi. Vélekedésünk szerint a vérségi kötelékek, a faluközösségek, a tradicionális kultúra az albán társadalomban még mindig sokkal erősebb, mint akár csak a szomszédos, és főleg, mint a távolabbi európai társadalmakban.

A kultúra regionálisan erősen tagolt. Az albán az indoeurópai nyelveknek egy sajátos, külön ága. Markánsan különbözik a szomszédos népek nyelvétől, de a belső nyelvjárási differenciák is erősek. Az albánság hagyományosan törzsekre (*bajrak*), azon belül klánokra (*fis*) tagolt volt. Az északi területeken alapvetően a geg (Gegériában), délen a toszk (Toskériában) nyelvjáráásokat beszélnek. A Durrës-Skopje vonal menti széles sávban egy átmeneti zóna húzódik (*albán belpolitikai törésvonalnak is számít ez az un. Skhumbin vonal*). A gegek és a toszkok további, identitással is bíró csoportokra oszlanak: Gegériában a *malësorok* a Skhodrától Koszovóig terjedő vidéken, a *dukagjinások* Metóhiában, *zadrimorok* Skhodra és Lezha között, a *pukjanok* Pukában, *lumjanok* Peshkopiban, *dibranok* Dibrabán, a *mirditasok* Orosh környékén, a *matjanok* a Mat völgyében, a *kurbinasok* Laç környékén, a *çermenikasok* Çermenika körül; Toskériában a *myzeqarok* Berat környékén, a *labok* Gjirokastërben, Janina körül pedig a görögországi *çamok* élnek.

Az albánok vallási-kulturális jellemzői felszínes áttekintéssel a délszlávokéra hasonlítanak. Észak-albán katolikusok (l. mint horvátok, szlovének), dél-albán ortodoxok (l. mint szerbek, macedónok, crna goracok) és a többségi muszlimok (l. mint bosnyákok, szandzsáki muzulmánok) csoportjai adják ki együttesen az albánságot. Szemben azonban a szlávokkal, az albán társadalom nem hasadt vallási törésvonalak mentén külön nemzetekre. Ennek minden bizonnyal összetett okai voltak, mi ezek közül néhány hatótényezőt veszünk számba úgy, hogy összehasonlítjuk a két térség települési, népesedési, hatalmi és vallási-kulturális sajátosságait.

A boszniai és szandzsáki muzulmánok jellemzően inkább a városokban tömörültek, ezzel szemben az albán muszlimok jórészt hegylakók, pásztorok maradtak. A terület városiasága mindig is alacsony szinten állt. A tengerparti sáv néhány városában (Skhodër, Vlorë, Durrës) a városlakók részben ortodoxok, északon katolikus albánok és külföldiek, a koszovói bányászkolóniákban (pl. Novo Brodo) jelentős arányban pedig szászok voltak. Hogy a mai albán szállásterület városai nem képeztek egységes

² Ezek Albániában: Tirana (cc. 400-500 e), Durrës (cc. 120 e), Elbasan (100 e), Vloa (90-100 e), Skhodra (80-90 e), Fier (65 e), Korca (60 e), Berat (50 e), Macedóniában: Tetovo (86 e) és Gostivar (81e), Montenegróban: Ulcinj (11e), Koszovóban: Pristina (cc. 5-600 e), Prizren (cc. 170 e), Uroševac/Ferizaj (cc. 160 e), Deçani/Deçan (cc. 50 e), Djakovica/Gjakova (cc. 90e), Szerbiában: Bujanovac (12e), Görögországban: Ioannina/Janina (70 e).

hálózatot az is mutatja, hogy a kontinentális albán területek (Koszovó és Dukagjin) tengeri kijárata, kereskedelmi központja az albán szállásterületen kívüli Ragusa volt.

Az albánság egészében török hódoltság alá került (néhány emigráns közösséget leszámítva). A délszlávok egy jelentős része ellenben soha nem került oszmáni fennhatóság alá, így mindig maradt az oszmáni- és iszlám ellenes harcnak hátszárnya és kulturálisan is maradt lehetősége a megújulásnak és a különbözőségnek. A délszláv népességnek ráadásul csak a kisebb része iszlamizált, az albánoknak ellenben a többsége.

Az Oszmán Birodalmon belül, legalábbis a Küprülük idejében az etnikai albánok megerősítették hatalmi pozícióikat és az oszmáni állam és a hatalmi rendszer legfőbb fenntartóivá váltak. Ez egészen a 19. század második feléig így is maradt. Nem véletlen, hogy az európai oszmán uralom az albán lakta területek felett maradt a legszilárdabb.

Az albánok vallási-kulturális életének volt néhány, a muszlim délszlávoktól megkülönböztető vonása. Ugyan többségük az iszlám szunnita ágához kötődik, de egy jelentős kisebbségük sajátos külön utat jár. Az iszlámnak egy olyan válfaja is népszerűvé vált körükben, amelyet a muszlimok közül sokan egyenesen eretnekségnek tartanak. Az iszlám világba való mélyebb albán integrálódás így legalábbis kétséges. A szúfi bektasik kiemelkedően fontos szerepet töltek és töltenek be mai életükben is. Ez a muszlim szekta a vallási szinkretizmus egy igen sajátos válfaját képezi. A keresztények közül a devsimre keretében begyűjtött ifjakból felállított janicsár orták, a bektasi dervisek befolyása alatt álltak. Különösen ezért játszott a rend jelentős politikai szerepet. A szunnita iszlám világban ez a felekezet erős síta, keresztény befolyást, illetve még a sámánizmus hatását is mutatja. Így az albánok igen sokat megőrizhettek eredeti vallási hiedelmeikből. Mindez együtt a kriptokereszténység elterjedt gyakorlatával azt jelentette, hogy számukra az iszlám nem jelentett akkora változást és választási kérdést, mint a más balkáni térségek iszlamizált csoportjai számára.

Az albán nemzeti ébredés a félsziget többi népéhez képest megkésve, csak az 1870-es években jelentkezett, de kérdéses, hogy mennyire hatotta át ez az albán társadalom periférikus helyzetű és szerepű csoportjait. A törzsi vezetők, vallási előjárók, álló elitcsoportok elsősorban a helyi társadalom gazdasági és politikai kérdései rendezésében voltak érdekelték. A nagyrészt írástudatlan, egymástól elszigetelt, szegény, ugyanakkor nyelvi, kulturális és vallási tekintetben is sokszínű albán társadalom tagjai számára a nemzeti egység gondolata túl sokat nem jelenthetett. Ráadásul hiányoztak azok az alapintézmények, amelyek az európai nemzeti mozgalmak kibontakozását máshol elősegítették. Nincsenek, illetve csak a 20. század közepén jönnek létre az egyetemek. Kevés a városias település, amelyek találkozóterekként, a nemzeti gondolat kovászaként szolgálhattak. Későn születik meg a modern média és napjainkig sincs egységes, az egész szállásterületen beszélt irodalmi nyelv.

Az oszmáni időkben a szállásterületről több kirajzás is végbement, illetve jelentős belső migráció is lezajlott az albánok között. Az egyik legelső kirajzást az arberesek (albánul: arbëreshë), az oszmáni hódítás elől Dél-Itáliába menekült albánok végezték. Nyelvük a mai albánnak egy archaikus dialektusa. Számuk napjainkban mintegy 300 ezer fő. Egy másik toszk-albán csoportot képeznek a Görögországban élő arvanik, vagy greco-albánok, akiknek asszimilációja meglehetősen előrehaladt.

Montenegróban Ulcinj környékén és a határ mentén, Dél-Szerbiában Preševo és Bujanovac opcinában él geg-albán lakosság. Egy kis csoportjuk Horvátországban települt meg századokkal ezelőtt, akik mellé később modern migránsok is érkeztek.

Koszovóból több hullámban (pl. a szerb fennhatóság alá kerülést követően) kb. 150 ezer geg-albánt, Észak-Epiruszából 1944-45-ben tízezres nagyságrendben muszlim csám-albánokat űztek el. Utóbbiak képviselői erőfeszítéseket tesznek, hogy a kérdésre felhívják a nemzetközi közvélemény figyelmét. Hosszabb ideje az albánok egyik fő támogatója Törökország, amely az albán menekültek többségét befogadta és az egyik legnagyobb albán közösségnek ad otthont.

Az albán diaszpóra létszámáról szélsőséges becslések láttak napvilágot. Egyes albánok szerint a világban szétszórva hozzávetőlegesen ugyanakkora számban élnek, mint a nemzeti szállásterületen (mindösszesen 13-15 millió albánról beszélnek a Földön). Ezt a becslést a szakértők vitatják, túlzónak tartják (6-8 millió főben szokták meghatározni létszámukat). Nehéz igazságot tenni, ugyanis csak Törökországban 2,5 millióra, az USA-ban 1,5 millióra, Németországban 0,5 millióra teszik az albán eredetű lakosságot, amely napjainkra már jelentős mértékben asszimilálódott.

Szükségesnek látjuk annak a különleges szerepnek a megemlítését is, amelyet Törökország töltött be az albánság életében. Az oszmáni időkben számos albán jelentős karriert futott be a szultán udvarában. A szállásterület különböző részein a 20. században lezajlott üldözések elől csoportjaik gyakran Törökországban találtak menedéket, így az albánok száma ott is jelentős.

A legjelentősebb politikai földrajzi kérdése az albánságnak, hogy a nagy, földrajzilag és politikailag tagolt szállásterületét milyen politikai keretekben szervezze meg. A történeti hagyományok csak kevés útmutatást adnak ehhez, hiszen az albán államiság igen fiatal. Az 1870-es években szerveződött meg az albán nacionalista mozgalom. Az 1878-as San Stefano-i béke rendelkezett az albán területek felosztásáról is. Ez ellen szerveződött meg az ún. Prizreni Liga, amely felkelést robbantott ki az Oszmán Birodalom keretein belüli autonómia kialakítása érdekében. A lázadás leverése után az albán követeléseknek az 1899-ben alakult Pejői Liga igyekezett érvényt szerezni. A sorozatos felkelések és szervezkedések után, a korábban négy oszmanli vilajetre is kiterjedő albánság 1912-ben kiáltotta ki független államát, amely azonban a teljes szállásterületnél szűkebb térséget ölelt fel.

Az Olaszország által megszállt és kollaboráló Albánia 1941-ben érte el legnagyobb kiterjedését, ez volt a történelem legnagyobb albán állami képződménye. Az „enveri” Albánia nemzetközi kapcsolataiban a nemzeti integráció szempontjai változó mértékben, de folyamatosan jelen voltak. A jugoszláv és a görög kapcsolatokat a határon túli albánság kérdése végig megterhelte. Az 1948-ig követett jugoszláv orientáció, a föderációs, vagy konföderációs együttműködés perspektívája albán szempontból a nemzetegyesítés lehetőségét kínálta a koszovói és macedóniai albánsággal. A görög polgárháború idején tanúsított ambivalens albán magatartás mögött pedig az észak-epiruszi görög területi igények elhárítási szándéka is meghúzódott.

Kimondva, vagy kimondatlanul a nemzetközi közvéleményt a nagyalbán törekvések esélyei ma is erősen foglalkoztatják. Az alábbiakban áttekintjük az albán államiság kereteit napjainkban, és azokat a területeket is, ahol számottevő az albán kisebbség aránya.

2. Az Albán Köztársaság

Albánia Európa egyik legelmaradottabb, de feltörekvő állama. Többszörösen duális jellegű ország. A nyugati, partvidéki, alföldies, mediterrán jellegű Alacsony-Albánia és a keleti, hegyvidéki, kontinentális Magas-Albánia nem csupán morfológia, de életforma tekintetében is különbözik egymástól (MYFTIU, G. 2001).

Az ország északi, fejletlenebb vidékét az albán geg klánok (általában örök ellenzékiként), míg a fejlettebb, gazdagabb déli területeket az albán toszkok lakják. A kisebbségi csoportok közül a görögök és a vlahok/aromunok méltóak említésre. A vallási identitásukat megvallók zömmel muszlimok (cc. 65-70%), kisebb részben ortodoxok (cc. 25-35%), a római katolikusok (cc. 10%) északon élnek. Albániában mint a világ első hivatalosan ateista országában, a vallástalanok jelentős arányt képviselnek (Becslések szerint a lakosságnak csak a 25-40%-a gyakorolja a vallását). A szkipetárok magukat a sasok fiainak nevezik,³ társadalmuk sok archaikus elemet őriz.⁴

A főváros Tirana (cc. 400 ezer). Elhelyezkedése térracionális, a fővárosi funkciók kiépültek, a város az „enveri” idők óta sokat fejlődött. Az urbánus népesség aránya az országban alacsony, mindössze 43% (2001). A nyugati parti városok, különösen Durrës, Albánia külvilági kapuja és a keleti irányú Via Egnétia kiindulópontja. A szárazföldi határai mentén sem az infrastruktúra állapota, sem pedig a szomszédsági viszonyok nem kedveznek az extrém természeti viszonyokkal is jellemzett határvidéken az intenzív kapcsolatoknak. A Durrës-Kukës-Morinë-Prizren-Pristina főút kiépítése gazdaság- és nemzetstratégiai jelentőségű, a koszovói albán területek tengeri kijáratának minimális biztosításában. A tengeren keresztül kompjártatok biztosítják a kapcsolatot Olaszország és a mediterrán világ felé.

A gazdaság állapota rossz, ugyanakkor javuló. A szürke- és feketegazdaság aránya igen magas, becsléseink szerint mintegy 60%-os. Többféle ásványkincsel rendelkezik (kőolaj, földgáz, króm, vasérc, rézérc stb.)

³ Az albánok országukat Shqipëria, azaz a „a sasok földje” elnevezéssel a 16. századtól illetik. A megnevezés valószínűleg az ókori görögből származik. Ptolemaiosz ókori szerző megemlékezik egy Albani nevű illír törzsről, de az itt élőket más elnevezéssel is illették történelmük során (arnaut, arberesh stb.).

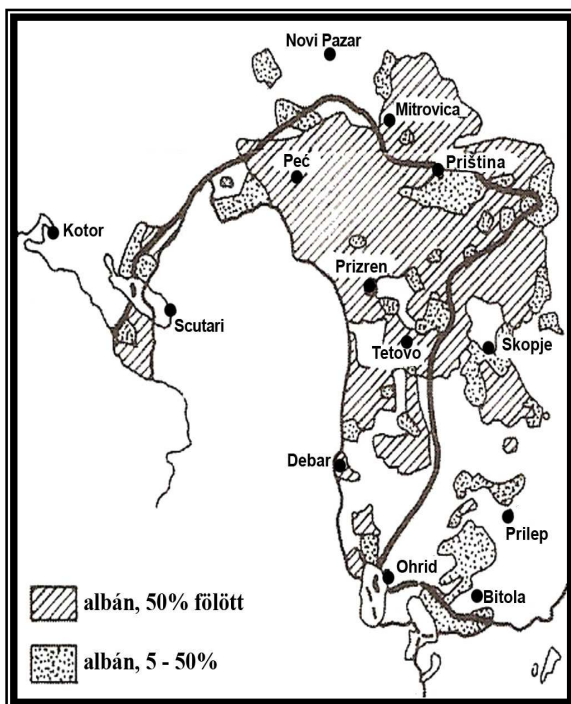
⁴ Az albánok eredete meglehetősen vitatott. Bizonyos, hogy a Balkán-félsziget korai lakosai között kell keresnünk őseiket, így illír, dák, illetve trák eredet is felmerülhet. A görög, római, szláv stb. egymásra telepedés erős nyomot hagyhatott a mai albán szállásterületen élők kultúráján, nyelvén és szokásain.

Az 1990-es évek elején meglehetősen viharosan alakult a nyitás, majd hosszabb átmenetet követően napjainkban a NATO tagjává vált (2009). A népesség intenzív növekedése és migránsként való kibocsátása miatt Európa meglehetősen atipikus területének számít. Szomszédai fenyegetésként élik meg az albánság demográfiai súlyának növekedését. Az elmúlt két évtizedben a szállásterületen több háborús konfliktus is kialakult, melynek résztvevői között az egyik oldalon albánok álltak.⁵

Geopolitikai jelentősége eredetileg az Otrantói-szorozshoz kötődött, egyébként alacsony intenzitású volt a nemzetközi érdeklődés iránta. A „keleti kérdés”, az oszmán Birodalom hanyatlása vetette fel a szultánsághoz hosszú időn át lojális albánok önálló államiságának kérdését. A 20. század sorsfordulója, a nagyhatalmi befolyás, a szomszédos viszonyok változásai gyakori igazodásra készítették az albánokat. Az állam létrejötténél még főleg az Osztrák-Magyar Monarchia bábáskodott, később változó módon, de erőteljes hatást gyakorolt rá Olaszország is. A második világháború végén a partizánháború és az albán kommunista párt megszervezésében jelentős segítséget nyújtó jugoszláv kommunista mozgalom volt az orientációs pont. A Kominform 1948 júniusi, Jugoszláviát és Titot elítélő nyilatkozata után a sztálini Szovjetunió vette át az első számú szövetséges és gazdasági támogató partner szerepét. ENVER HODZSA a sztálini modellt követte a nevével fémjelzett albán berendezkedés kialakításában. J.V. SZTÁLIN halálát követően óvatos távolodás, majd 1961-től a kínai szövetség jelentett orientációs pontot számára, míg nem az ENVER HODZSA nevével fémjelzett korszak lassan bezárkózásba torkollott (MAO CE TUNG 1976-os halálától HODZSA 1985-ben bekövetkezett haláláig). A kijelölt utód, RAMIZ ALIJA óvatos nyitási politikája és az albániai rendszerváltozás végül visszavezette az országot az európai politikai és gazdasági életbe.

1. ábra

Az albán szállásterület kiterjedése Montenegróban, Koszovóban és Macedóniában

Forrás: PÁNDI L. 1997, p. 491. és/vagy RÉTI Gy. 2000, p. 64.

⁵ Koszovóban egy új albán állam jött létre a szerb-albán összecsapásokat követő nemzetközi beavatkozás (1999) eredményeképpen 2008-ban. Nyugat-Macedóniában az Ohridi Egyezményrel zárultak az erőszakos cselekmények az albán paramilitáris csoportok és a macedón fegyveres erők között 2001-ben. Dél-Szerbiában Bujanovac és Preševo térségében 1999-2001 között került sor összecsapásokra.

A rendszerváltozás utáni Albánia több súlyos belső válsággal is szembenézett (gazdasági összeomlás, menekülthullámok, a piramisjáték-válság (1997) stb). A belpolitikai agenda uralta el a közbeszédet. A korrupció, a klán alapokon szerveződő politikai élet, a megélhetés és a hétköznapi élhetőség kérdése súlyosan megosztotta a társadalmat. A fiatalok számára az otthon boldogulás nem kínált perspektívát, sokan a külföldi tanulmányokban és munkavállalásban látták az egyetlen lehetőséget maguk számára. Az 1999-ben exponálódott koszovói válság teremtett újra nemzeti egységet, amikor mintegy félmillió koszovár menekült Albániába. Az albán értelmiség és a politikai elit egyes csoportjai számára egy pillanatra megint felvillant Nagy-Albánia megteremtésének a perspektívája. 2000 májusában MEIDANI albán köztársasági elnök a pristinai egyetemen elmondott beszédében utalt erre a lehetőségre. 2003-ban LEKA ZOGU felvetette az Albánia és Koszovó közti föderáció, vagy konföderáció lehetőségét. Az albán közvéleményt ezek a megnyilvánulások csak kevésbé befolyásolták, Nagy-Albániának egyelőre nincs komoly támogatottsága. Mindenesetre 2008-ban a koszovói függetlenséget Tirana az elsők között ismerte el.

2. ábra
Nagy-Albánia 1941-ben

Forrás: PÁNDI L. 1997: Köztes-Európa 1773-1993, p. 491. és/vagy RÉTI Gy. 2000: Albánia sorsfordulói. Aula, p. 64.

Mind Albániában, mind pedig Koszovóban a külön állami keretbe szerveződésnek van ma többségi támogatottsága. A kulturális különbözőségek, az egymással szembeni negatív sztereotípiák erősek. A gazdasági lobbierdekek is egyelőre a külön államiség mellett szólnak.

A gazdasági kapcsolatrendszer Albániában Olaszország és Görögország irányába fejlődik. A koszovói hagyományos kapcsolatrendszer észak-déli irányú, a Morava-Vardar tengelyt követi. Ezt ma északra a szerbek, déli irányban a macedónok ellenőrzik. A koszovói gazdaság kilátásai a gazdag ásványkincstömeghez kapcsolódnak, amely tömeges teherszállítási igényt jelent, nagy áteresztőképességű autópálya, illetve vasúti összeköttetést kíván. A dolgok jelenlegi állása szerint ezt most csak Albánián keresztül lehet biztonságosan és hosszú távra megteremteni. A koszovói albánoknak a Durres környéki tengerpart kínál turisztikai desztinációt. Ez az a hely, ahol az albániai és a koszovár albánok társadalmi méretű találkozóhelye kialakulhat. Amennyiben a Koszovót elutasító szerb politika hosszabb ideig fennmarad és a koszovárok külkapcsolatai, turisztikai érdeklődése teljesen az albán tengerpart irányába fordul, az egy igen jelentős kulturális, geopolitikai és geökonómiai fordulathoz vezethet.

3. Koszovói Köztársaság/1244 – Kosovo

A legújabb balkáni kisállam a NATO szerbek elleni légiháborúja nyomán született. A függetlenség kikiáltására 2008. február 17-én került sor, melyet számos állam elismert, számos pedig nem.⁶ A szerbek a volt oszmanli vilajetben csak 1912-óta gyakorolnak fennhatóságot, de történelmi jogaikra (1300 éves történelmi jelenlét)⁷ és az ENSZ BT 1244-es határozatára hivatkozva igénylik a terület feletti szuverenitásuk helyreállítását.⁸

A helyzet nem egyszerű, ugyanis az elmúlt századokban geg-albán törzsek vándoroltak be a területre, folyamatosan növelve népesedési részarányukat. Az ortodox szerbek és a döntően muszlim albánok között a viszony nem alakult békésen. A 20. században folyamatosan konfliktusban álltak egymással a felek. A földek államosítása, az albánok elűldözése, az etnikai tisztogatás közvetlenül a birtokbavételt követően megkezdődött. Az 1941-44 közötti német megszállás alatt megjelent a lehetősége a szerbekkel szembeni megtorlásnak is.⁹ A hatalomátvételt követően, 1945-ben már egy albán felkelést kellett fegyverrel leverni. Az 1946-os jugoszláv alkotmány Koszovó és Metohija¹⁰ néven, mint autonóm régiót definiálta a térséget. A represszió folytatódott, ami miatt az 1970-es évek közepéig mintegy 200 ezer fő (magát törököknek valló albán) vándorolt ki Törökországba. Az 1974-es alkotmány valódi autonómiát nyújtott az itt élőknek, ami az albán kultúra és identitás felvirágzását hozta magával. Tito 1980-as halálával a helyzet fokozatosan romlani kezdett, ami a szerb parlament 1989. március 28-i döntésével az autonómia felfüggesztésével csúcspontot ért el. Az elkövetkező 10 évben olyan események következtek be, amelyek a terület elszakadását visszafordíthatatlanná tették.¹¹ 1999-ben a szerb-albán harcoknak a NATO beavatkozása vetett véget. A területen az ENSZ égisze alatt álló protektorátus jött létre, erős amerikai befolyással.

A tartomány önrendelkezésének kérdése az elmúlt 10 évben számos fórumot járt meg. Nem könnyítette meg a helyzetet az sem, hogy bár a területen élők több mint 90%-a albán, de a térség északi részén Kosovska Mitrovica körzetében szerb többség él, amely a koszovói függetlenséget elutasítja. A koszovói határok mentén az albánok lakta térségekben (Preševo és Bujanovac općina Dél-Szerbiában,

⁶ A világ országai közül 65 ismerte el eddig (2010 elejéig) a Koszovói Köztársaságot, döntően az USA szövetségesei. Az egyoldalú függetlenséget elutasító államok száma 41. Jellemzően ázsiai, afrikai és latin-amerikai országokról van szó (pl. Oroszország, Kína, India, Indonézia, Brazília, Egyiptom stb.). Az ENSZ tagjainak fele még nem foglalt állást a kérdésben. Láthatólag megosztja a nemzetközi közvéleményt a kérdés. A nemzetközi jogi vita mögött a precedens-teremtés és annak várható következményeitől való félelem áll.

⁷ A szerb fél egy 814-ből származó angol térképre hivatkozik.

⁸ Ezt fejezi ki az 1244 – Kosovo megnevezés, mely utal a terület rendezetlen státuszára.

⁹ A csúcspontja az 1944. július 28-i Veliko faluban végrehajtott mészárlás volt, ahol 380 szerb (köztük 120 gyerek) vesztette életét.

¹⁰ Az albánok nem kedvelik ezt a megjelölést, számukra a terület neve "csupán" Koszovó.

¹¹ 1990. július 2-án kikiáltották a függetlenséget, és kialakult egy albán „árnyékállam”. 1996-ban létrejött az UCK és fegyveres küzdelmet kezdtek a tartomány felszabadításáért. Ennek az időszaknak is lélektanilag kiemelkedő pontja egy mészárlás volt, amikor is Racak faluban 45 albánt öltek meg (albán „Srebrenica”). Az akciót a GORAN RADOSAVLJEVIĆ "Guri" vezette szerb különleges rendőri alakulat követte el.

illetve a nyugat-macedóniai területek) szintén instabil politikai helyzet, konfliktusok alakultak ki, bázist, hátországot nyújtva egymásnak.

Az ország egy viszonylag kis területen jött létre, viszont jelentős létszámú népességgel, magas népsűrűséggel. Bár a föld gazdag ásványkincsekben,¹² az újonnan létrejött kis állam riasztóan szegény. Az eredetileg a német márkát fizetőeszközüül választó ország annak megszűnésével az euróra tért át. A mitrovicai körzetben a szerb dinárt is használják. A munkanélküliség mintegy 50%-os, a lakosság 1/3-a kevesebb, mint napi 2 euró jövedelemből tartja fenn magát. Jelenleg egy segélygazdaság keretei között él a társadalom. A nemzetközi, főleg amerikai függésnek döntő a jelentősége.

Az állam fenntarthatóságának számos, a területiséget is illető kérdőjele van. Hagyományos gazdasági kapcsolatrendszere észak-déli tengelyre épült. A landlocked állam északi és déli szomszédaival való viszonya viszont kényes. Szerbia nem ismeri el. Macedóniában a többségi macedónok a helyi albán szeparatista törekvések és az albán fegyveres csoportok hátországnak tekintik. Albániával való közlekedési kapcsolata a Durres-Kukes-Prizren-Pristina útvonalon bonyolítható, aminek stratégiai jelentősége nagy, de az áteresztőképessége egyelőre még kicsi. Elméletileg alternatív kijáratot Montenegro kínálhat, de a közlekedési feltételek ott lényegesen rosszabbak.

A határkérdés alapvető jelentőségű Koszovó számára (tekintve méreteit, gyakorlatilag minden része határmentinek tekinthető). Határai közül ugyanakkor az egykori belső jugoszláviaiak vitatottak.¹³ A rajtuk keresztül zajló forgalom jelentőségét a koszovár társadalom életére vonatkozóan nem lehet túlbecsülni. Ennek jelentős része illegális csempészforgalom. Koszovó az illegális áruk egyik legnagyobb délkelet-európai elosztóhelye. Az albán embercsempészek folyamatosan szállítanak kisebb-nagyobb csoportokat az Európai Unióba. Kérdéses, hogy a koszovói államhatalom milyen mértékben tarthatja ellenőrzése alatt azt a területet, ahol a szervezett bűnözés ilyen jelentős állásokat alakított ki magának.

A mitrovicai körzet kérdésének rendezése szerződéses alapon, a dél-szerbiai albán opstinák fejében, területcserével egy az elképzelhető megoldások között, bár a szerb fél ez ellen jelenleg határozottan tiltakozik. Előnye lenne, hogy az Ibar folyó mentén kialakulhatna egy megegyezéssel szerb-koszovár határszakasz. Most ez csupán távoli lehetőségnek tűnik, a nemzetközi közösség számára az új állam területi integritásának megtartása fontosabb, a szerb társadalom pedig nem fogadná el, hogy újabb területet hasítsanak le a maradék államterületből. Helyi értékelők szerint a szomszédos Macedóniában a koszovói szerb területek elcsatolása magával hozhatja a nyugat-macedóniai albán területek elszakadását is. Így, ez jelenleg egy mindenkinek elfogadhatatlan, de hosszabb távon nem irreális opció.

A koszovói szerb enklávék biztosítása szintén egy időről-időre kiújuló súlyos, terület-ellenőrzési probléma, amelynek megoldása még hosszabb időt igényel. A szerb történelmi emlékek védelme azok érzékeny politikai, identitásbeli tartalma miatt szintén fontos kérdés.¹⁴ A szerbek mellett más kisebbségek is élnek az új állam területén. Közülük említésre méltók a romák, a törökök és a goránok.¹⁵

A koszovárok tömegei számára a nemzeti integráció kérdése jelenleg nem aktuális. Az ICG egy felmérése alapján a koszovói társadalom mindössze 2,5%-a tartaná Nagy-Albánia megteremtését „jó dolognak” az állam problémáinak megoldására (ICG, 2004). Nagy-Koszovó megteremtése ennél jóval nagyobb valószínűséggel merülhet fel (a Presevo-völgy és Nyugat-Macedónia egyesítésével), jelenleg azonban ennek sem látszik a realitása. Idővel ugyanakkor a helyzet változhat, ha a koszovói, dél-szerbiai, nyugat-macedóniai albánok szembesülnek az európai integráció általunk már ismert rögzös útjával, nehézségeivel.

Az esetleges kiábrándultság, a hiábavaló csodavárás, a fiatal társadalmak növekvő fogyasztási igénye, az egyes albán területeket összekötő közlekedési infrastruktúra kiépülése, együtt az iskolázottság növekedésével és a pán-albán kulturális piac egy-két évtizeden belüli kiépülésével, a nemzeti integráció gondolatát új megvilágításba helyezheti.

¹² A világ 5. legnagyobb lignitkészletével rendelkezik, ugyanakkor egy sajátos ellentmondás, hogy az energiaellátás megoldatlansága egyike a legsúlyosabb problémáknak ma Koszovóban.

¹³ A macedón-koszovói határon a Kodra Fura nevű stratégiai magaslat és Debelde falu egyes területeinek kérdése nemzetközi vitához vezetett, mely napjainkra oldódott meg (HÁRY Sz. 2009).

¹⁴ Itt elsősorban Peć-ről van szó, amely napjainkban a szerb patriarchátus székhelye, és amely a legfontosabb szerb spirituális központ.

¹⁵ A három felsorolt kisebbségi csoport mindegyike jellemzően muszlim vallású, így az állam muszlim-albán jellegét erősítik. A goránok egy macedón nyelvet beszélő iszlamizált közösség, akiknek a falvai a koszovói, macedón, albán hármashatár körzetében fekszenek. Létszámuk 20-30 ezer lehet a három országban.

4. Az albánok és Szerbia

A modern albán-szerb ellentétek a 19. század végén kezdődtek, amikor Szerbia déli irányban terjeszkedve az oszmániaktól albánok lakta területeket foglalt el. A természeti, társadalmi és politikai szempontból is nagy jelentőségű Morava-Vardar tengely (Belgrád-Niš-Szkopje-Thesszaloniki vonal) átjárását biztosított a hegyvidéken át észak-déli irányban. A történelmi országrészek az északi, fejlett mezőgazdaságú, multikulturális Vajdaság, a függetlenségi harcokban fontos szerepet játszó Šumadija, a muszlim jellegű Szandzsák, továbbá a de facto elszakadt, és a nemzetközi közösség által részben önállóan is elismert, de a szerbek által nem fogadott önállóságú Koszovó (és Metohija). Az állam landlocked jellegű, a terület hosszú időn át meglehetősen elzártan fejlődött, kontinentális arculatú. Etnikai képe a szecessziók sora ellenére még mindig sokszínű.¹⁶

A szerbség szállásterülete a hetedik században történt „honfoglalásukat” követően a Duna-Száva vonaltól délre, a Drinától keletre terülhetett el. Az állami térszervező erővel rendelkező politikai központjuk a mai Koszovó és Szandzsák területén alakult ki (Raška). Ez a történelmi magterület ma már elvesztette szerb etnikai jellegét, de szimbolikus jellege ma is él. A délszláv népek közötti határozottabb elkülönülés döntő momentumát a szakértők többségi véleménye szerint az volt, hogy a szerbek (és a mai montenegróiak ősei) a keresztység felvétele során az ortodoxia mellett döntöttek, szemben a szlovénekkel és horvátokkal. Saját egyházukat¹⁷ a 13. században hozták létre. Az oszmáni hódítást követően egyes délszláv csoportok (bosnyákok) és az albánok zöme az iszlám felvétele mellett döntött. Így a balkáni népek közötti elkülönülést a nyelvi mellett a vallási is határozottá tette. Az albánok és a szerbek közötti együttműködés lehetőségeit jelentősen rontotta a kialakult helyzet.

Az 1920-as és az 1930-as években a – hosszabb ideig NIKOLA PAŠIĆ vezetése alatt álló – szerb radikálisok, majd a második világháborúban a rojalista szerb nacionalisták, a csetnikek voltak a Nagy-Szerbia gondolat hordozói.¹⁸ A Szerb Tudományos Akadémia (SANU) 1986-os Memoranduma főként albánellenes érveléssel adott nagy súlyt a nagyszerb törekvéseknek, az 1990-es évek háborúiban (1991-1999) pedig kísérletet is tettek annak realizálására.

A szerbek napjainkban saját „Trianonjukat” élik meg, nagyszámú szerbség került a határokon kívülre, a szomszéd államokkal nem egy esetben rossz vagy semleges, de a nemzetközi közösséggel is feszült a viszonyuk. Jugoszlávia szétesése az 1990-es évek elején jelentette az első traumát. A Krajínák 1995-re, a zömmel albánok lakta Koszovó és Metohija az évtized végén, a koszovói válsággal veszett el, *de facto* a tartomány nemzetközi igazgatás alá került. 2008-ban az albánok kikiáltották a terület függetlenségét (bár a nemzetközi elismertsége korlátozott). A Szandzsák muszlim lakosságával és a Preševo-völgyi albánokkal szintén ellenségeskedéssel terhes a viszony.¹⁹ Dél-Szerbia fejlettsége az országban korábban is sok kivétnivalót hagyott maga után. A bizonytalan politikai helyzet, az el nem ismert határok, Crna Gora 2006-os elszakadása, a menekültkérdés, az energiahiány, a gazdasági szálak eltépedése együttesen komolyan rontotta a térség helyzetét.

¹⁶ Az államban jelenleg a többségi szerbség mellett albánok, „muszlimok”, magyarok, cigányok, vlachok és horvátok is élnek. A felekezetek közül meghatározó a görögkeleti (szerbek), a horvátok és a magyarok egy része római katolikus, az albánok és a cigányok nagyrészt az iszlámot követik, amiként a szandzsáki muzulmánok is, a magyarok másik része pedig protestáns.

¹⁷ SZENT SZÁVA (1175-1235) nemanjida szerb herceg (RASTKO), a szerb ortodox egyház első érseke volt. Fiatal korában szerzetesnek állt és az Athos-hegy (Chalkidiki) kolostoraiba vonult vissza. Az anarchiába süllyedt Szerbiába csak 1208-ban tért vissza, ahol a dél-szerbiai Studenica kolostorban állította fel székhelyét. A szerb területeket kivonta az Ohridi Érsekség fennhatósága alól és I. MANUEL bizánci uralkodó engedélyével létrehozta a Szerb Ortodox Egyházat (szerb autokefál egyház), melynek első érseke lett.

¹⁸ A szerbek történelmi emlékezetében fontos szerepet játszik I. DUSÁNNAK a 14. századi állama. Az oszmáni hódítás ugyan hosszú időre felszámolja államiségüket, de a peć-i (ipeki) patriarchátus formájában közösségük területi-önigazgatási jellegét megőrizte. Így az ezen területekhez kapcsolódó történelmi jogaikon keresztül fennmaradt a szerb államiség (a történelmi Nagy-Szerbia) ideája (JUHÁSZ J. 2003). A 19. századi felszabadító harcok idején DUSÁN birodalma aztán motiváló erővel is bírt és napjainkig a szerb nacionalisták területi igényeinek egyik hivatkozási alapja. A szerb nemzeti ügy kérdését a 19. században vetették fel. Az 1830-as években az Oszmán Birodalom keretei között autonómiát kapott, Belgrád környéki fejedelemség lett a szerb államiség képviselője. A kis állam tehetséges belügyminisztere, ILIJA GARAŠANIN által írt nevezetes Načertanje (Tervezet) című dolgozata az első nemzeti programjuk (1844). E szerint a jelentős regionális széttagoltságban élő szerbséget egy egységes Szerbiában szükséges egyesíteni.

¹⁹ A helyzetre jellemző, hogy 2006-ban a szerbiai választásokat követően a magyar és a szandzsáki muszlim képviselők közös frakciót alakítottak, melyet a preševói albánok képviselője is támogatott.

5. Az albánok és FYROM Macedónia

Macedónia (volt jugoszláv köztársaság) a Balkán egyik kis landlocked állama, mely a Vardar folyó (görögül Axios) völgyében alakult ki Jugoszlávia felbomlása során (1992). Az államterület nagyrészt hegyvidék, a nyugati határ mentén tektonikus eredetű tavakkal (Ohridi-, Preszpa-, Dojrani-tó). Két fontos folyója a Vardar és a Fekete-Drin. Klímája kontinentális, a Vardar völgyében, a déli területeken mediterrán hatás érvényesül. Az ország fővárosa Skopje (az egykori Üszküb (600 000)). Más jelentős városai még Tetovo, Bitola (az oszmán időkben neve Monasztir volt), Kruševo, Ohrid, Kumanovo. A népesség 60%-a városokban él (BOGOEV, K. 2002).

Az ország gazdasági állapota nem túl kedvező, teljesítménye szerény. Ipara az érces nyersanyagok, a délen termelt dohány feldolgozására települt, napjainkban a privatizáció révén különböző külföldi tőkés csoportok kezében van. A főváros és a vidék, a hegyvidékek és a szűkös síkságok, a macedón és az albán terület között területi diszparitás áll fenn (PAP N. – REMÉNYI P. – VÉGH A. 2008).

A macedón etnogenezis, illetve a nemzeti identitás kialakulása meglehetősen későn zajlott le. A nemzettudat csak a 19. század végén alakult ki, és a 20. században, a második Jugoszlávia időszakában szilárdult meg, de ma is vitatott.²⁰ Minden szomszédos néppel konfliktusos történelmet élt meg. A jelenlegi államterület a történeti Macedóniához képest egy szűkebb, az un. Vardari-Macedónia. Meghatározó nemzetpolitikai, geopolitikai kérdése az államnak, hogy a többségi macedónság a nyugat-macedóniai albánokkal hogyan képes egy állami keretben élni. Egy olyan néppel, amelynek termékenysége jóval meghaladja az övét és a határon kívülről jelentős népesség-utánpótlást is kaphat, a nyelve, vallása és kultúrája pedig nagyon is különbözik. A macedónok külső/belső népesedési utánpótlási lehetőségei sokkal korlátozottabbak, ami sok macedónban felveti a nemzethalál közelgő rémét.

A többségi macedónok (1200 e) mellett a már említett nagy létszámú albán kisebbség (4-500 e), valamint egyenként több tízezres török, szerb és cigány népesség is él a területen. A helyzetet bonyolítja a koszovói albán menekültek jelenléte (HÁRY SZ. 2007). Felekezeti megoszlásban a macedón többség és a szerb kisebbség görögkeleti, az albánok, törökök, torbesek (macedón muszlimok) és a cigányok az iszlámot követik. Politikailag jelentős szerepet visznek az egyébként csak kis létszámú evangelizációs (főleg baptista, metodista) csoportok.

A bolgárok a macedón nyelv és nép különállását vitatják. A történelmi Macedónia részben mai bolgár területekre is kiterjedt, ez az un. Pirini-Macedónia. Görögország a név használata elé nehézségeket gördített. Vitatja a macedón név használatának jogosságát egy szláv nyelvet beszélő népesség által, azt ugyanis a görög történelem és kultúra elidegeníthetetlen részének tekinti. Ráadásul Égei-Macedónia napjainkban egy Macedónia nevű görög tartomány. A görögországi szlávok helyzetének kérdése feszültségeket hordoz a két nép és állam viszonyában. Ezért alakult a nemzetközi elnevezése sajátosan, görög nyomásra, mint „volt jugoszláv köztársaság” (FYROM). Thesszaloniki görög kikötőjéhez ma is erős szálakkal kapcsolódik, ez a természetes tengeri kijárata a világra.

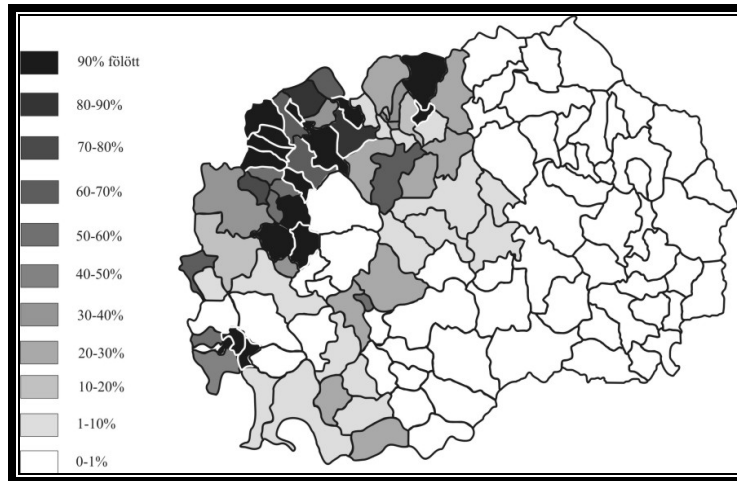
A szerb-macedón viszony napjainkban a legkiegyensúlyozottabb. A határ kijelölése békésen és a nemzetközi normáknak megfelelően zajlott. A Koszovó elleni szerb agresszió (más olvasat szerint rendteremtési kísérlet) által kiváltott menekülthullám a FYROM stabilitását alapjaiban rázta meg, ugyanakkor a válságban való konstruktív együttműködése a nemzetközi közösség részéről pozitív megítélésű volt. Az albánsággal szembeni, különösen pedig a koszovói (Nagy-Koszovó/Nagy-Albánia) vélt/valós agresszió elleni azonos érdekeltség, a szerb szempontok iránti fokozott érzékenységben jelenik meg a macedón közvéleményben. A szerb kisebbség aránya Macedóniában kicsi.

A macedónok a koszovói szomszédságra gyanakvással tekintenek. Macedón felfogás szerint a 2001-es albán fegyveres felkelésben résztvevő gerillák hovatarozása, az utánpótlásuknak a koszovói határon keresztüli biztosítása felvetheti, hogy esetleg nem egy koszovói agresszió játszódtott-e le? Az államhatár kijelölése sem volt feszültségektől mentes.

²⁰ A mai macedónok származása nem teljesen világos. A macedón többségi vélemény szerint az ókori macedón nép leszármazottai, akik feltehetőleg nyelvcsere-t hajtottak végre. Erre az eredetre utalnak a név mellett az állami szimbólumok (zászló, címer) is.

3. ábra

Az albán etnikum aránya Macedónia opcináiban a 2002-es népszámlálás szerint

Forrás: Državen zavod za statistika Skopje 2002. Szerkesztette: VÉGH A.

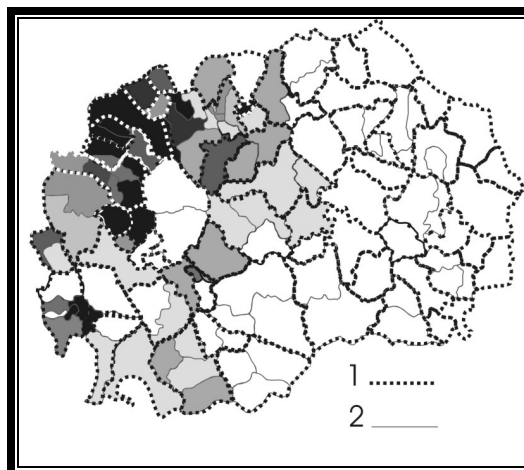
A függetlenség elnyerése óta több belső és külső konfliktust is megélt az ország. A kényes belső egyensúlyt az albánok és a macedónok között az Ohridi Keretegyezményben rögzített (2001) megállapodás biztosítja. Ennek területi következményeit mutatja be a 4. ábra (REMÉNYI P. – VÉGH A. 2006). A nemzetközi közösség jelentős szerepet vállal a macedóniai albánság intézményeinek kialakítása érdekében (pl. a SEEU létrehozatala).

A Macedónia és Albánia közötti kétoldalú, kormányközi viszony a macedón belpolitikai viták albán dimenziói ellenére is jó és kiegyensúlyozott. A kisebbségpolitikai kérdéseket a kölcsönösség elve alapján oldják meg. A két állam közötti infrastrukturális kapcsolatok részben a jugoszláv időszak öröksége miatt is gyérek. Az Ohridi- és a Preszpa-tó közös hasznosításának kérdése bizonyos érdekközösséget teremthet.

4. ábra

Az albánok aránya és elhelyezkedése az új, valamint a régi közigazgatási, opcinai beosztás szerint

(1-új közigazgatási határ, 2-régi közigazgatási határ)

Forrás: Državen zavod za statistika Skopje 2002. Szerkesztette: VÉGH A.

1. táblázat

Történeti migrációs és egyéb, az albán etnikumot alkotó csoportok	Becsült arányuk a jelenlegi népességben, százalékban kifejezve
„Őslakosok” – Iszlamizált macedónok, romák stb	20 %
1780 – 1800 közötti bevándoroltak	24%
1801 – 1840 közötti bevándoroltak	40%
1841 – 1912 közötti bevándoroltak	8%
1912 után bevándoroltak	8%
ÖSSZESEN	100%

A macedóniai albánság történeti-migrációs rétegei (JOVANOVSKI szerint)

Forrás: ТРИФУНОВСКИ, 1988., ЈОВАНОВСКИ, 2002.

A fenti táblázat rámutat arra a tényre, hogy milyen jelentős szerepet játszott a macedóniai albánság életében a migráció. A különböző migrációs rétegek adják a társadalmi alapstruktúráját a népcsoportnak.

6. Albánok Montenegróban és az albán-montenegrói viszony

Crna Gora (a „fekete hegyek országa”) a Balkán 2006-ban függetlenné vált – bár a függetlenség jelentős hagyományával²¹ rendelkező – kis méretű állama. A hegyi ország jelentős turisztikai erőforrásokkal rendelkezik. Tengerpartja, belső hegyvidékének vad szépsége, a Skodrai-tó, műemlékekben gazdag városai Európa egyik leggyorsabban fejlődő turizmusának alapját képezik. A környező térségben megszokott fegyveres konfliktusok ugyanakkor igen sebezhetővé teszik gazdaságát, ami az albán szomszédságot felértékeli számára.

Az etnikai kompozíció bonyolult. A többségi crnogoracok mellett szerbek, a muzulmán bosnyákok a montenegrói Szandzsákban, az albánok pedig Ulcinj környékén élnek. A kényes egyensúly megtalálása a különböző csoportok között a montenegrói politika nagy kihívása.

Jó példa, hogy amikor a lakosság háromnegyedét kitevő szerbek és az etnikai montenegróiak közösségét az 1990-es évek végétől kezdődően a függetlenség kérdése erőteljesen megosztotta, milyen komoly szerepet játszottak a kisebbségek. A lakosság közel negyedét kitevő albánok és muzulmánok a montenegrói különállás legerőteljesebb szorgalmazói voltak, ugyanis érdekeiket a szuverén Montenegróban jobban érvényesíthetőnek látták. Végül a 2006. május 21-én tartott referendumon a több, mint 55%-os többség a szerbia-montenegrói államszövetségből való kilépés mellett döntött. Így az albánok (és a muzulmán szlávok) a politikai életben a mérleg nyelve szerepet játszhatnak el.

²¹ Montenegró állami önállósága a hetedik században alapított Duklja-ra tekint vissza. A kevés és vitatott forrásanyag miatt nem teljesen világos, hogy szerbek, horvátok és/vagy a hódítók elől a zárt hegyvidékre menekült őslakos néptörzsek (illírek?) adták-e népi jellegét ennek az államnak. Egy biztos, utóbb egyértelmű szláv jelleget kapott, a kereszténység ortodox rítusát követte és a szerb politikai alakulatokkal épített ki szoros kapcsolatokat. Később az egyik helyi folyó elnevezése alapján a Zeta nevet kapta. Az Adria menti velencei befolyás erősödése nyomán kezdték el a 14-15. századtól, a veneziano dialektus szerint Montenegro-nak („fekete hegyesség”) nevezni. 1499-ben került oszmáni befolyás alá, mint az utolsó független balkáni monarchia. Később egyedülálló autonómiát küzdöttek ki maguknak a hegyi klánok. A terület valóságos vezetője a montenegrói ortodox metropolita a „vladika”, teokratikus jellegű uralmat alakított ki. Montenegró királyi háza a PETROVIĆ-NJEGOŠ dinasztia lett. 1922-ben az SzHSz Királyság része lett, majd egy 2006. május 21-én tartott referendum nyomán újra elnyerte a függetlenségét.

2. táblázat
A montenegrói lakosság etnikai összetétele (2004)

	montenegrói	szerb	bosnyák	etnikai muzulmán	albán	horvát	egyéb	Teljes
létszám/fő	267,669	198,414	48,184	36,479	24,163	6,811	43,779	620.145
arány/%	43,2	32	7,8	5	3,3	1,2	7,5	100

Szerkesztette: PAP N. a kormányzati honlap adatai alapján

A montenegrói-albán viszony jelenleg kiegyensúlyozott. Mintegy 30 ezer montenegrói él Albániában, döntően Skodra környékén, akik a jugoszláv-albán szembenállás idején nehéz időket éltek meg. Manapság a Skodrai-tó közös hasznosítása, a nagytérségi közlekedési kapcsolatok fejlesztése, az elszigeteltség oldására erős érdekközösséget teremtett a két ország között. Jelentősebb feszültségek nincsenek, a jugoszláv időszakra jellemző szembenállásnak a két államot összekötő szegényes infrastruktúra az öröksége. Elsősorban Montenegró számára a turizmus fejlesztése jelent kiemelkedő perspektívát, aminek viszont a politikai, társadalmi stabilitás, tehát az albán kisebbséggel és szomszédsággal kialakított harmonikus kapcsolat kialakítása az elsődleges feltétele.

7. Albánok Görögországban és a görög-albán viszony

Az Észak-Epiruszban, az albán-görög határterületen (Csamura/Chamaria/Çamaria) élő csámokat (chamok, çamok) vallásuk alapján hol görögnek (ortodoxok), hol albánnak tekintik (muszlimok). Számukat a szakértői becslések (a világon) néhány százezerre teszik. Nyelvük a toszk egyik dialektusa. A közösség helyzete igen vitatott Görögországban belül.

Az ország népessége – nem kis részben a 20. századi etnikai tisztogatások, lakosságcsereik nyomán – szinte homogén, a görög népesség aránya 96%, a görögkeleti vallásúak aránya 97%. A fenyegetettség tudata és a minden irányban történetileg terhes szomszédsági viszony egyike az összetartó erőknél. A közigazgatási rendszer rendkívül centralizált, ami tovább erősíti a nagy demográfiai és gazdasági súlyú főváros helyzetét. A decentralizáció, a régiók kialakítása csak az utóbbi években indult meg, elsősorban külső, európai uniós hatásra.

Határai az elmúlt 180 évben folyamatosan változtak az állam területének növekedésével párhuzamosan. Hagyományosan vannak határ-, illetve területi vitái szomszédaival. Albániával területi kérdések, majd kisebbségi kérdések, illetve az albán vendégmunkások görögországi jelenléte miatt vannak feszültségek. (Törökországgal és Macedónia FYROM-al feszült a viszonya, csak részben területi kérdések miatt. Nem problémamentes a kapcsolata Bulgáriával sem.) A görög kisebbség és ortodox albánság által lakott dél-albán területekkel (Észak-Epirosz) kapcsolatos területi igényeit a 20. század során többször is megfogalmazta (1912, 1946). A 2. ábrán szemügyre vehetjük a görög területi igényt Dél-Albániában.

Az elszigeteltség és a konfliktusos történelmi élményanyag terméke a fenyegetettség-érzés. Az ország a NATO átlagának több mint kétszeresét költi védelmi kiadásokra. Helyzete stratégiai szempontból értékes. Az ország kényes geopolitikai helyzetben van, földrajzilag hosszú ideig elszigetelt volt az EU törzsterületétől. Ez a bolgár, román csatlakozással részben oldódott. Szomszédaival történeti (török), névhasználati (Macedónia), kisebbségi (albánok, bolgárok), vagy gazdasági kérdések miatt viszonya időnként feszült. A NATO-val, illetve az EU-val való szárazföldi összeköttetése, különösen az energiaellátása ma sem problémamentes. Az albán-görög viszony az enveri időkben hosszú ideig igen feszült volt a görög polgárháborús konfliktusba való beavatkozás miatt. A két ország közötti diplomáciai kapcsolatokat 1971-ben állították helyre, a hadiállapot kérdését viszont hivatalosan csak 1987-ben rendezték.

Az 1990-es években a szerbeket a közös ortodox kultúra alapján támogató, és így részben albánellenes élő görög külpolitika sajátosan jelentkezett különütasságával a nyugati világban. Az együttműködés történetileg az oszmánellenes felszabadító háborúk időszakában gyökerezik. Napjainkban egyfajta, a két népet összekötő különleges kapcsolatként jelenik meg. Görögország az

egyik legnagyobb befektető Szerbiában és a X. transzeurópai korridor fejlesztése révén stratégiai együttműködést is folytatnak. Ennek folyományaként Koszovó egyoldalúan kikiáltott függetlenségét Athén nem fogadta el.

A görög gazdaság az Európai Unióban az egyik legutolsónak számít, ráadásul a régi tagországok közül a legsúlyosabban viseli a jelenlegi pénzügyi válság következményeit. Regionális feszültség a főváros és vidék, az északi perifériák, az elszigetelt szigetek viszonylatában jelentkezik (PAP N. 2001). A Görögország „mezzogiornójának” számító Épeirosz meglehetősen szegény. A gazdasági nehézségeket, a szociális feszültséget a csám-albánokkal kialakult kisebbségi ellentétek is súlyosbítják a területen.

Az albán-görög viszony jelenleg jó, illetve javuló. Albániában Görögország az egyik legjelentősebb befektető és a NATO keretében a katonai együttműködés is megfelelő. Az észak-epiruszi kérdés, amiként a csám-kérdés is, az utóbbi időszakban egyre inkább háttérbe szorul. A két ország viszonylatában ma a görögországi albán munkavállalók okozzák a legsúlyosabb problémát. A kb. 450 ezer legális mellett az ezt is jóval meghaladó létszámú illegális albán migráns a vendégmunkások zömét adja. Hazautalásaik az albán gazdasági stabilitás fontos alapját képezik. Jelenlétük Görögországban azonban szociális feszültséggel jár.

8. Az albán nemzettestek szerepe, jelentősége a nemzetközi rendszerben

Az albánok körében az USA igen nagy elismerésnek örvend, mint az albán érdekek legjelentősebb modern kori támogatója. Leginkább a NATO koszovói beavatkozása alapozta meg ezt a „különleges” kapcsolatot. A békét a volt szerb tartományban a NATO által vezetett KFOR erők tartják fenn. Amerikai jóváhagyás nélkül alig történik valami is az új államban. Albánia 2009-ben a NATO tagjává vált, a FYROM pedig a görög ellenkezés miatt egyelőre a NATO-tagság előszobájában várakozik. Az USA pénzügyi támogatást is nyújt az albán területeknek (USAID-támogatás, befektetési garancia stb)

Az Európai Unióhoz fűződő kapcsolatra jó indikátor az EU igen magas támogatottsága minden albán-lakta területen. A Gallup 2009-es felmérése a Nyugat-Balkán országaiban jelentős differenciákra mutatott rá, az albánok lakta Koszovóban 79%, Nyugat-Macedóniában 80%, Albániában pedig 70% az EU tagságot „jó dolognak” tekintők aránya. Ez különösen a „szomszédokkal” összevetve érdekes és értékelhető: Crna Gora-ban 44%, a FYROM-ban 33%, a koszovói szerbek körében 23%, Szerbiában pedig 31% a támogatás mértéke (GALLUP, 2009). Más tekintetben viszont a helyi társadalom az EU-integráció lehetőségét, időtávját illetően irreálisan optimista, ami még később komoly bajok forrása lehet. Albániában és Koszovóban 2015-ös csatlakozást várnak a reprezentatív felmérésben résztvevők, holott még a csatlakozási tárgyalások is távolinak tűnnek. A csatlakozási kérelmét Albánia 2009-ben nyújtotta be, Macedónia pedig már 2005 óta hivatalos tagjelölt. A nyugat-balkáni integrációs folyamat keretében Montenegróval is tárgyalásokat kezdtek a csatlakozás kérdéséről. Crna Gorának és Koszovónak az EU-hoz kapcsolódó speciális helyzetét mutatja, hogy mindkét ország hivatalos pénzneme az euró. Ugyanakkor Koszovó önállóságát öt EU-tagállam (Románia, Szlovákia, Spanyolország, Görögország és Ciprus) nem ismeri el, főleg bel-, illetve nemzetpolitikai megfontolások alapján. Ezért az EU csak tudomásul vette Koszovó függetlenségét, de formálisan azt nem ismerte el. Más tekintetben viszont Koszovó már az ENSZ-igazgatás időszakában, 2003-ban a thesszalóniki csúcstalálkozón aláírt, a Nyugat-Balkán számára megfogalmazott Stabilitási és Csatlakozási Folyamat keretében „Európai Perspektívát” kapott. Az egyetlen albán lakta terület, amely már az EU kebelén belül helyezkedik el, az északnyugat-görögországi Csamuria (2. ábra).

Törökország az albánság hagyományos támogatója, Isztambul pedig fontos kulturális vonatkozási pont számukra. Koszovó önállóságát az elsők között, még 2008. február 18-án ismerte el. Koszovóban és Macedóniában jelentős létszámú török kisebbség él együtt az albánokkal.

Koszovó egyelőre csak pár nemzetközi szervezetbe kapott meghívást (kiemelkedő jelentőségű az IMF és a Világbank). Albánia ezzel szemben számos nemzetközi szervezet munkájában részt vesz. Ezek közül kiemelhetjük, hogy 1992 óta az Iszlám Konferencia Szervezetének tagja. Az Európai Unióba igyekvő államok közül (Törökország mellett) Albánia és Koszovó azok, melyek abszolút muszlim többségűek. Ez felvet bizonyos civilizációs kérdéseket, és az európai együttműködés kulturális dimenzióit is mélyen érinti.

Irodalom

- BAGÓ GY. – HANÁK B. 2007: Albánia, mint Olaszország geopolitikai prioritása a Balkánon. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 1. évf. 3. sz. pp. 2-6.
- BJELIC, D. I. – SAVIC, O. (ed.) (2002): *Balkan as methaphor: between globalization and fragmentation*. MIT Press. London. 382 p.
- BOGOEV, K. 2002: *The Republic of Macedonia*. SIBIS, Skopje, 236 p.
- FÁBIÁN, Gy. 2009: „Koszovó effektus” a kisebbségi jogban. In: Kupa L. szerk: *Kisebbségi autonómia-törekvések Közép-Európában – a múltban és a jelenben*. Bookmaster KFT, Pécs, pp. 28-42.
- HAJDÚ Z. 2003: Az intézményes Balkán-kutatás kialakulásának és fejlődésének problémái Magyarországon 1948-ig, különös tekintettel a földrajzi kutatásokra. - *Balkán Füzetek No.1*. 71.p.
- HAJDÚ Z – ILLÉS I – RAFFAY Z. (eds.): *Southeast-Europe: State Borders, Cross-Border Relations, Spatial Structures*. Pécs: Centre for Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, 2007. 160 p.
- HÁRY SZ. – M. CSÁSZÁR ZS. 2008: Az albán kisebbség és oktatása Macedóniában. - *Balkán Füzetek No. 6. A Balkán keresztútján: Macedónia a XXI. század elején*. Pécs pp. 60–68.
- HÁRY SZ. 2009: A koszovói-macedón határvita kialakulása és rendezése - *Balkán Füzetek 6. pp. 54-61*.
- HÁRY SZ. 2009: Macedónia kül-, és biztonságpolitikája, magyar-macedón kapcsolatok. - In: M. CSÁSZÁR ZS. (szerk.) *Balkán Füzetek Különszám I.- PTE KMBTK*, Pécs, pp. 70-86.
- ICG 2004: *Pan-Albanianism: How Big a Threat to Balkan Stability*. www.crisisgroup.org
- JELAVICS, B. 1996: *A Balkán története I-II*. Osiris, Budapest
- ЈОВАНОВСКИ, П. 2002: Миграциони движења на албанската популација во Република Македонија. In: *Прилози Contributions XXXIII 1. Macedonian Academy of Sciences and Arts, Section of Social Sciences*. Skopje. pp. 67–85.
- JUHÁSZ J. 2003: Defenzív nacionalizmus és pragmatizmus a posztmilosevicsi Szerbiában. In: KISS J. L. (szerk.) 2003: *Nemzeti identitás és külpolitika Közép- és Kelet-Európában*. TLA, Budapest, pp. 239-256.
- KITANICS M. 2007: Grófnőből királyné: albán tündérmese és realitás a korabeli magyar sajtó tükrében. - *Mediterrán és Balkán Fórum*, 1. évf. 3. szám, pp. 18-27.
- KOBOLKA I. – PAP N. (szerk): *A Nyugat-Balkán*. MK KBH, Budapest, 238 p.
- KOCSIS K. 2001: Az albán kérdés etnikai és politikai földrajzi háttere. - *Földrajzi Értesítő*, pp. 161-190.
- M. CSÁSZÁR ZS. – PAP N. 2007: Expedíció a Balkánon I. Albánia - a sasok országa. – *A Földrajz Tanítása*. XIV/3. pp. 20-24.
- MYFTIU, G. 2001: *Albania. Guide of albanian history, and albanian cultural heritage*. SEDA, Tirana, 266 p.
- NOPCSA F. 1907: *A katolikus Észak-Albánia*. Budapest, Klny a Földrajzi Közleményekből.
- NOPCSA F. 1911: *A legsötétebb Európa. (Vándorlások Albániában.)* Budapest, Utazások Könyvtára, No. 3.
- PÁNDI L. 1997: *Köztes-Európa 1763-1993. Térképgyűjtemény*. Osiris K., Budapest, 803 p.
- PAP N. 2001: *Törésvonalak Dél-Európában*. PTE TTK Földrajzi Intézet Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, Pécs, 183 p.
- PAP N. – VÉGH A. 2009: A kelet-macedóniai albánok autonómia törekvései és azok etnikai-földrajzi háttere. In: Kupa L. (szerk): *Kisebbségi autonómia-törekvések Közép-Európában – a múltban és a jelenben*. Bookmaster, pp. 139-147.
- PAP N. – REMÉNYI P. – VÉGH A. 2009: *Macedónia: országtanulmány*. - *Balkán Füzetek No. 6. pp. 20-41*.
- GALLUP 2009: *Focus on: Perceptions of the EU in the Western-Balkans*. 10 p.
- PÓKA F. 2008: A macedóniai etnikai közösségek együttélése. Az Ohridi Keretmegállapodás, mint kisebbségvédelmi modell. Tapasztalatok, értékelések.- *Balkán Füzetek No. 6. A Balkán keresztútján: Macedónia a XXI. század elején*. Pécs pp. 80–85.
- POULTON, H. 1991: *The Balkans: minorities and states in conflict*. Minority Rights Group, London, 244 p.
- PRÉVÉLAKIS, G. 2007: *A Balkán. Kultúra és geopolitika*. Imedias Kiadó, Kozármisleny, 220 p.
- REMÉNYI P. 2009: A Nyugat-Balkán határai és települései, regionális problémái. In: Kobolka I. – Pap N. (szerk): *A Nyugat-Balkán*. MK KBH, Budapest, pp. 65-116.
- RÉTI GY. 2000: *Albánia sorsfordulói*. Aula Kiadó, 419 p.
- SCHÜTZ I. 2002: *Fehér foltok a Balkánon*. Balassi Kiadó, Budapest

PEDAGOGICAL CITIZENSHIP AND SYSTEM STRUCTURAL CHANGES: AN ETHNOGRAPHIC AND ECONOMIC OUTLINE OF SOCIALIST AND POST-SOCIALIST/CAPITALIST ALBANIA

Olsi Lelaj – Endrit Kromidba

1. Introduction

The history of the rise of modern state has been subject to many discussions in the academic sphere, especially concerning state's role in economic, political and social affairs. Such role has always been subject to ideological interpretations regarding the position that the state should have in relation to society and towards its citizens. Ideology¹ has been academically perceived and analyzed as an important tool not only for groups and governments political action but also for individual behavior. It is difficult to see how individuals can live without some adherence to values and beliefs which make up their own ideological system and define their actions. The role of ideology in the lives of individuals, groups and nations may well be inconsistent but it can also be quite significant and dramatic at times, especially in defining how the citizen ought to be related to the state and the way round.² For the Albanian collectivity, the crumbling down of the Berlin Wall signified, in one hand, the end of the communist project of citizenship, based on collective justice, and, in the other hand, the triumph of market-economy democracy project of citizenship, based on materialist freedoms. Though, both projects, were, in overall, part of the big modernist Western project of citizenship (the citizenship as a *bimodern condition* of humanity under nation-state, see Kroker & Kroker, 1991: ix-x) and interdependent on each other, they differentiate, in content, from the way political ideologies make use of the public space as a mode in which signification is corporate as part and parcel of what one does in daily life as a citizen (GIDDENS, A. 1991). Therefore, the 'Ideal type' of citizen is manifested and imposed on the individuals and mass, through the primary obligatory public socializing institutions i.e elementary schools and secondary educations, aiming that from the ideological realm to produce in the public space the modern 'new man'. The aim of this paper is, firstly, to ethnographically present the production of citizen in People's Socialist Republic of Albania by looking at the concepts which had to be intake through the socialization process by each and every individual in the standardized modern public and compulsory education. During this journey we will explore the evolution, in public sphere, of the ideological discourse and practices that ought to be manifested in and transmitted by the primary obligatory public socializing institutions i.e elementary education, and secondly how changes in

¹ Since the influential work of MARX, K & ENGLER, F, (1846/1970), *German Ideology*. Part I, C. J ARTHUR (ed.). New York: International Publisher, a rich scholarly tradition of surnamed Marxist emerged and continues to further develop the notion, origin and effects of ideology on society and people. For a recent update and evaluation on the Marxist theories of ideology see: BOSWELL, KISER, and BAKER (1999). *Recent Development in Marxist Theories of Ideology*, in *Critical Sociology*, 25; 385. Sage Publication. Anthropologist have been very much concerned with the issue of ideology especially concerning the issue whether culture can be considered an ideology in itself. CLIFFORD GEERTZ (1964) essay 'Ideology as a Cultural System,' in *Ideology and Discontent*. Ed. D. APTER. GLENCOE: Free Press, precisely addresses this question whether cultural systems can be seen as ideologies. TALAL ASAD, is an other anthropologist that points to the role and problems that anthropology has in the understanding and analysis of ideology. TALAL ASAD. (1979/2006). "Anthropology and the Analysis of Ideology", in H L. MOORE & T. SANDERS,(ed) '*Anthropology in Theory: Issues in Epistemology*'. Blackwell Publishing, Ltd. In spite different position on the concept of ideology, in this work, ideology it would be understood as a 'systematical structured processes and the experienced social relations through which human subjectivities are constructed and through which humans act upon the world'(Verdery, 1991:9). VERDERY, K. (1991). *National Ideology under Socialism: Identity and Cultural Politics in Ceausescu's Romania*, Berkley: University of California Press.

² GEORGE and WILDING synthetically take under analysis how political ideologies consider the position that the state should have in relation economic and social configuration of society. GEORGE & WILDING 1994. *Ideology and Welfare*, Harvester & Wheatsheaf, LTD.

economical, political and ideological configuration of society are reflected in the educational sphere in contemporary post-Communist/Capitalist Albania. I have to draw the readers consideration to the fact that the following writing is simply an outline of a just began work in the ethnography of socialist state and ideology in Albanian society. Most of the information are based on content analysis of some key texts and interviews with informants on the periods under focus.

The first part of this work outlines and portrays the initial measures that Albanian communist party and its leadership undertook, after the WWII, to transform Albanian society, by the massive and compulsory education of its citizens, into a modern, progressive, socialist and than after a communist nation-state. While in the second and third part the article will observe and discuss the development and factual practices taken to 'produce' the ideal type of citizen in the public realm. The conclusion will help to shed some light on contemporary Albanian where it will be observed how the post-socialist political and economic transformation of Albanian society aims toward a new type of citizenship based on a different mode of ideological and experienced existence.

2. Literacy, Massive education, and Ideology in Communist Albania

OUR PARTY³

This party of ours,
Our Party of Work,
Bravely breaks through
Like a bird in a storm.

Mother to the worker,
Mother to the peasant,
Shines and warms us,
Like a string sun.
(Folk)

ULF BRUNNBAUER in unfolding the strategies and praxis which the communist system, installed in Bulgaria between 1944-1989, made used to craft the socialist out of the Bulgarians, gives us a paramount through a detailed account of facts and descriptions how the institution of *Fatherland Front* contributed to the creation of the new Bulgarian socialist man. The materialization of the concept of New Man, embodying socialism by his/her daily activities and world view, was the challenge that communist systems installed in Eastern Europe faced while interacting with their own societies and citizens. Socialist leadership considered that the 'socialist way of life' was enabled only by the successful interaction in the world of the 'new man' citizens that have 'espoused communist values such as collectivism, solidarity, strive to self-improvement, and to be ready to make sacrifices for the general interest' (BRUNNBAUER, U. 2008: 47). In order to achieve the modern socialist transformation and way of life, and as well as to overcome difficulties and obstacles that halt the continues advancement toward the future 'the inculcation of new cultural norms and values that could make everyday life orderly and productive' was seen as necessary and a priority by the communist parties of the Eastern Block society. (HOFFMAN, 2003, cited in BRUNNBAUER, U. 2008)

Faced with such preoccupation on how to transform the citizen into a 'new man', after the end of the Second World War, among the biggest reforms that were undertaken in the newly established People's Socialist Republic of Albania was that of the education sector. For ENVER HOXHAS⁴ government, tailored according USSR and Stalinist model of governance, education was seen to be the meeting point were the inculcation in the citizen of the new cultural norms and values of the socialist

³ ODISE, G. (1973). Liber Per Lexime Jashte Klase. Per Cikilin e Ulet te Shkolles Tetevjecare,(Extra-curricula readings. For primary level of 8-year schooling), Sh.B.L.SH: Tirane.

⁴ ENVER HOXHA,(1908-1985) was the leader of Albanian communist party and state. During his period on power, he modeled a Stalinist type of government which attempted to lead Albanian society toward socialism and communism. Yet, in spite the intensive industrialization and modernization period undertaken during his time in power, in the programmatic mobilization of countries resources and man power, known as *Plani Pesenjecar* (5 years Plan), his strong dictatorial leadership is seen, perceived and considered has one of the worst and most isolative leaderships in Europe.

new man would happen, and the individuals embodying such values, while acting and interacting in the real world, would then transform them into everyday activities. A modern and industrial society needs modern citizens. The system and party's leadership attention, especially during its first years, was focused toward the massive and standard literacy of the population, process sanctioned by a special law issued on August 1946.⁵

The general configuration of the Albanian society in 1945-1946, in relation to education, when the law was issued according to official statistic⁶, was the following: general population, 1122044 people, of which 21.3% lived in urban areas, and 78.7% lived in rural areas and countryside. Pupils enrolled in the system of general education were 84746; in pedagogical middle education 640 students, and professional education 261, no student in universities because such institution is opened in the middle of 1950's. On a general communication issued on 31 July 1958 by the General Committee of Albanian Work Party was stated that in the academic year 1957-1958 'the number of elementary schools increased to 2249 against 638 that were in 1938, of seventh year secondary education went to 400 [institutions], against 11 [in 1938], of high schools went to 51, against 11 [in 1958]'. (Dokumenta Kryesore te PPSH,1970:200)

The above mentioned law, also, defined the general structure of the education that consisted, after the law passed, of 11 year of education in all. The first 4 years were based on elementary education during which the pupils acquired knowledge on skills such as reading, writing and arithmetic. Throughout the remaining 7 years of state uniformed education, the training continued on expanding knowledge in history, geography, algebra, geometry, physics, civic education and literature. Additionally and in *pari-passu* with the transformation of the Albanian society toward a socialist society, the education was made compulsory for all citizens from age 7 until 14. During this period, new educative texts books were compiled, new schools were built, and intensive course against illiteracy were widely open around the country. Moreover, such law sanctioned the creation of middle, professional and higher education institution, aiming the specialization of individuals into crafts and skills for 'different branches of economic, social and cultural life of the country'(Art.4/Nr.282, 17-8-1946).⁷ Beside system's commitment to massive literacy, the ideological formation of the citizens was not let apart. The same law under article 6 empowers the Ministry of Education to compile new texts book adequate to the educational reform ' that will portray the change, evident everywhere, even in the ideological field' (Art.5/Nr.282, 17-8-1946). Along side the transformation, standardization and nationalization of the education sector, all other public socialization institutions and of information dissemination such as publishing houses, printing houses, cinemas, news papers, and private libraries where nationalized and directly controlled by the State. Regardless the fact that the printed press developed rapidly, where from 1 958 copies of printed press in 1945, it arrived in 32 885 copies in early 1960⁸, it was transformed into an instrument of propaganda that fostered the communist ideology as the dominant ideology of the Albanian state. Public libraries where open in cities, towns and villages, especially close to educative centers and schools. The number of registered members in libraries in early 60's was 387 370 people out of 1 660 300 citizens⁹. Educative institutions like *Shtëpitë e pionierit dhe të rinisë* (Pioneers' and youth houses) designed to bring youths together in educative, physical and ideological activities where opened in cities, towns and villages together with cultural houses. Moreover in the working environment cultural centers like the *Red Corner* (Këndi i Kuq) were open within any factory and agricultural cooperative. An interviewee when asked about the red corner institution remembered that as a practice it started during the 50's and lasted until the 90's.

“...Këndin e Kuq!, po, e mbaj mend (The red corner!...I do remember it). When I started to work in *Shkodra's diary factory (Fabrika e Qumeshtit)* in 1980's, the red corner was placed in a big long room. It had red flags hanging from the walls and the pictures of Enver Hoxha, Marx, Engels, Lenin and Stalin, were visible everywhere. At the end of the room, the slogan 'Proletare te te gjitha vendeve, Bashkohuni' ("Proletarians of all countries, Unite") invited and greeted, us workers in. This room was in all state enterprises and factories ...”

⁵ Official Governmental Newspaper Nr.85, year 1946, f.12

⁶ The information is taken from: Anuari Statistikor i R.P.SH,(Statistical Annual of People's Republic of Albania) 1961. Office of Statistics, Tirane-1962.

⁷ ibid

⁸ ibid

⁹ ibid

In the room, the workers could engage themselves in re-creative activities like chess, backgammon, or make use of the reading texts and newspapers offered by the library of the red corner. Also, the room functioned as a space for general meeting of workers association to discuss literary and political works or any other public theme that concerned the interest of the public opinion. Such a space was also utilized for artistic activities like concerts or theatrical shows. Though the shape and the size of the room might have varied accordingly to the size and number workers in the working environment, yet its pedagogical and ideological function and internal organization within the working environment remained the same.

In the next decade, in Albanian society, the process of transformation and creation of the new man and new society, under socialism, was accelerated under new methods tailored to control the totality of experiences of each and every citizen while interacting with the public sphere of society. In the next part, we will observe some practices and measures that were undertaken and applied in Albanian, by the system and its leadership to control citizens' interaction in public sphere and how the public sphere was transformed into a totalizing experience for all Albanians.

3. Public Sphere and the Communist Economic System in Albania

The process of industrialization of Albanian society during socialist period; the creation of new urban centers, to accommodate the working force needed for the industry and economic development; population movement, educational reforms and the second phase of Albanian modernity - the first phase being the creation of the Albanian nation-state in 1912, cannot be understood outside the centralized and unified socialist governmental schema of the *Plan*. In fact, it can be suggested that socialism in Albania, as maybe else were, should be viewed in terms of a rationality calculated enterprise where within the Plan system, goals, means, objectives and achievements were set forward, together with the methodology to achieve them. ENVER HOXHA communist government established in the newly People's Socialist Republic of Albanian inherited a devastated country from the war with poor communication infrastructure, massive illiteracy, an economy mostly based on private ownership and agriculture where the industrial sector of economy was either destroyed by the war or virtually non-existent at all. The general population of the country between 1945-1946 was of 1122044 people, of which 21.3% lived in urban areas, and 78.7% lived in rural areas and countryside. In the first years after adhering into the Easter Block of socialist countries which was led by USSR, the Albanian communist party undertook and led the road toward the socialist modernization of Albania. Socialism and then communism was believed, taught and enforced to be possible and achieved only through the moral and political leadership of the communist party, which under *Plani 5 vjeçar* (5 year plan) had rationally constructed a scientific methodology of societal power and resources allocation and re-allocation, in order to achieve this new social order. In socialist Albania, *the Plan*, can be considered as the map and the coordinative entity of the system toward industrialization and socialist modernity.

In the same line, the development of agriculture was seen as much crucial for the development of socialism as was the industry. Thus, in order to bust and control the productivity in agriculture, a process known as '*collectivization*' was undertaken, where agricultural land and livestock were taken from peasant owners and nationalized in the so called '*Koperativat Bujqesore Shterore*'- Agricultural State Cooperatives. Within the framework of the *Koperativa*, the peasant were considered '*punetore koperatove*' (cooperative workers) and subject to a wage. Also the mechanization of agriculture started as part of the socialist modernization. Not only the peasantry had to periodically supply the industry with labor force, but it should contribute to the socialist economy with agricultural products by working in the *koperativat bujqesore*. Moreover population movement was state coordinated and controlled in order to keep a balanced relation between the development of socialist industry and agriculture. The practice of *Transferimi* or Assignment was used to control mobility within the country. E. HOXHA praised the mechanized alliance and forced balance and relation between workers and peasantry when he pointed that '[it is an achievement]...*that the industry and agriculture are so close to each other, state enterprises and agricultural cooperatives work on the same pattern, the working class lives herewith the peasantry*'(HOXHA E. 1970:69). Secondly, this discursive alliance was functional to the question of power. In locating power outside the big owners of land and manufacture, as well as way from the literate elite such as intellectuals or clergy that shared a different view from the party, the State of the Dictatorship of Proletariats, was portrayed and believed to be the state of the proletarians and its alliance class-the

peasantry. Thirdly, a structure of identification had to be created between the party-state and ruled. Often, people refer to the following discourse when talking about the socialist state that it was ‘...*Shteti ishte i bijëve të punëtorëve dhe fshatarëve... ishte pushteti i bijëve të punëtorëve dhe fshatarëve*’ (...*The State of the offspring's of the workers and peasants ... was the power of the offspring's of the workers and peasants*). By depicting the socialist state in educative texts books, news, literature books, art and all other state controlled instruments of information dissemination, as the power of the children of workers and peasants, the system had ideologically created the base of conceptual identification where the workers and peasants would consider themselves as part of the ruling class. The massive and compulsory education played a crucial role in the proletarian conceptual formation. The law on education urged the compilation of new texts book adequate for the new socialist order ‘that will portray the change, evident everywhere, even in the ideological field’ (Art.5/Nr.282, 17-8-1946). Upon this base in the next decades, the state propaganda together with a certain improvement of the material conditions of the peasantry and workers deriving mostly from the generous help of allied countries such USSR, control and punishment, would secure a degree of legitimacy for party and party leadership power in using violence on society to foster control and reforms in society. The process of proletarianisation in Albanian during socialism was backed up also by the creation of a necessary institutional structures that promoted and defended the workers rights and consciousness; a structure that would unite more the peasants and the workers. In 1957, -Bashkimet Profesionale te Shqiperisë - Trade Union of Albania (TUA), was formed, uniting all other existing analogue structures. Virtually all Albanians that held the working class status were members of it.

The further consolidation of the state apparatus and of its prevailing ideology, was achieved during the mid-60's and onward, with the application of the exported political and ideological programs from Chinese “Cultural Revolution”, that aimed the annihilation of any concepts, activities, institutions, or ideologies that countered the Marxist-Leninist ideology both in public and private space. In the Albanian realm, under the *Partia e Punës* (the Albanian Communist Party) directives, wide massive ideological ‘wars’ and practice were undertaken in the initiative named ‘Revolutionizing further the life in the whole country’ (*Revolucionazimi i mëtejshëm i jetës në të gjithë vëndin*). During this period under scrutiny went all aspect of individual, collective and institutional life that did not fit the ethical, moral, and ideological frame of the socialist system. For example, an interviewee was remembering that at the time ornaments, behaviors, or wearing cloths that were considered ‘*shfaqje e huaj*’ -“foreign expression” were forbidden. Foreign literature from the West especially British and American literature was criticized and forbidden to circulate in public libraries. Having look hairs, long sideburn, jeans, wearing jewelry or mini skirts was considered as a “foreign expression” or “bourgeoisie attitude”, along with many other things. The relation that the new man should have towards fashion is exemplified by the following citation of a short article titled ‘*The Development Of Socialist Concepts And Taste On Clothing And Esthetic Presentations Of The Citizen In The War Against Foreign Influences*’:

‘Our socialist world-view stands diametrically in opposition with the bourgeois one. In oppressed and unjust society...where personal evolutions generally is not evaluated by work and individuals capacities, but from wealth and titles of different sorts, clothing and external appearance are in function to a false glittering. Thus that personality, not given by honest work neither by a sharply mind nor crafty hands, or creative soul, foreign to him, the average bourgeoisie and capitalist aims to created it through heavy clothing, jewelries on the fingers, expensive necklace and extravagant look. *Our new man does not need these artifices...neither his social consciousness allows it, nor his world-view on beauty...*’ (KANANI, S. 1974: 109, emphasis added)

In order to reinforce further the socialist way of life, the public demarcation and criticism of people whose behavior was not appropriate or not up to the standards of the communist new man, started under the Chinese modeled practice of “Daci Bao” or “thunder-letters” (*Fletë-rrufe*). In these public letters individuals were publicly criticized for their shameful and not appropriate behavior. Those under criticism were invited to reflect and change their bourgeoisie attitude and behavior (*sjellje borgjeze*) otherwise they will be facing repercussions. For example, if a persons did not cut his hair accordingly and let them grow as a hippy, his hair would be cut publicly by force in the environment where his worked or studied. The ‘thunder-letters’ did not target only individuals who did not conform, but also institutions that didn’t achieve set goals. Usually, these public criticisms originated from the working associations, students associations or other citizen associations as *Oganzata e Gruas* (Woman Association).

Moreover, the process of revolution was not isolated only to the esthetic representation of the citizens but it was further expanded because war was declared against all religions, religious institutions and any other so-called *ide të vjetra, prapanike, e të ndryshkura* (old, backward and rusty ideas). By the end of 1968, all religious institutions and their activities were destroyed and stopped functioning in daylight. As TAMARA DRAGADZE points out while looking at religion under Soviet communism “the rationale for the destruction of religious buildings and discouragement of religious beliefs and practices by the communist was that people had to be liberated from the hoaxes and illusions...foisted upon them by the previous power structures. ‘Truth’ rested in accepting a ‘rational’ world where material world alone embodied ‘reality’ (1993: 151). In spite the fact that the new communist man had to rationally accept the reality embodied in the material world, the systematic destruction of the religious institutions under communism underlines the continues struggle that the communist state had in becoming the sole source of worldviews within the new modern socialist society. The socialization of the new communist citizens, and their interaction with each other within the public sphere was endangered by competing ideas, concepts, moralities and points of view upon reality coming from groupings, or association that didn’t fit within the state truth, moral, and worldview such as religion. Therefore, a transformative process was undertaken to neutralize the plurality of ideas, world views and moralities within the Albanian public sphere. This transformation was sanctioned also in the Albanian Constitution of 1976. FOTO CAMI and GRAMOZ HYSI (1978), members of the Albanian Politic bureau, in their interpretation of the constitution, give us a paramount of the role that the state, party and civil society had to play in the life of people in order to achieve the set goal. Thus,

‘ The dictatorship of the proletariat ...is enabled not only through state organism, but as well as through the masses organization that are part of the system of the dictatorship of proletariat On the leading top of all state organisms and masses organizations, that make the system of the dictatorship of the proletariat, is the Marxist-Leninist party of the working class. Without the leading role of the Marxist-Leninist party...and without the dictatorship of proletariat, is impossible to construct socialism and communism... Partia e Punës së Shqiperisë, (Albanian Work Party), vanguard of working class, is the only political leadership of the state and society’... there are no other political parties,...and such a role isn’t shared with anyone else...and the role of the working class can’t be achieved without the leading role of the Marxist-Leninist party (1978: 24)

Therefore according to the Albanian constitution all masses organization that formed civil society had to and became an integrated part of the system and of the state of the dictatorship of proletariat, where as the leading engine was the Marxist-Leninist party, which was conceived, perceived, viewed, lived and in legal and factual terms was the only politic force of the Albanian state and society. No competing views, truths, ideas or ideologies could interfere with the conceptual construction and practical application of the new Albanian socialist man and society. The Constitution of Socialist Albania clearly underlined that “...The creation of any kind of organization that has an antidemocratic, fascist, religious, and anti-socialist character is forbidden... The fascist, anti-democratic, religious, anti-socialist propaganda and activities are forbidden”. We can continue further our analysis by adding that such reality, as defined by the Albanian Constitution of 1976 where we find a merging of state and civil society, can be defined and understood in terms of a Gramscian¹⁰ hegemonic reality: where we have the proliferation at a structural and institutional level through the state and civil society of a culture, ideology, and moral, the sum of which makes the way the individual ought to see, believe, and act in the Albanian society. In the next session, we will expand our understanding of this hegemonic reality by briefly exploring the ways how the Albanian communist state made use of the education sector to foster its moral and political leadership on the society.

¹⁰ For a short consideration on Gramsci’s concept of Hegemony and how such concept has been treated in anthropology read: Kurtz , V.D . (1996). *Hegemony and Anthropology : Gramsci, exegeses, reinterpretation, in Critique of Anthropology*, vol.16, nr.103: Sage Publication. For a detailed account of Gramsci’s ideas and its relation to anthropology see: Crehan, K. (2002). *Gramsci, Culture and Anthropology*, Pluto Press: London-Sterling, Virginia.

4. Towards the ‘Moral and Political Education’ of the Citizens

Alongside this revolutionizing process, the educative system that should be viewed as one of the institutions that can give life to concepts by embodying them into individuals and collectivities, experienced further transformation, when it was asked, directly by the fierce critique of Enver Hoxha’s speech of march 1967, that in one side to cultivate into the minds of the pupils and students the socialist ideology, the lessons of Marx, Engels, Lenin and Stalin, the communist way of life, and on the other hand, there should be a closer relation between theory and practical activity. Such critique was reflected in the revision of all pedagogical literature and activities. Thus, in a key text for University students- for future teachers- was stated that “ *The education...above all aims, the formation of communist features of our new man, of his conceptual and moral-politic figure, of his communist attitudes, of his temper and will, the enrichment of his emotional world by cultivating in him the communist feeling...taste and behavior, in other words of communist education*” (PEDAG, 1984:8). But the education and reeducation of the Albanian citizen was not to be limited only at the school level but it should continued according to Hoxha at the “ *...factories, on fields, at work...at home, in the family, with the mother, wife, sister, kids, neighbors, in all their activities by highlighting and encouraging the good and punishing bad behavior*” (E. HOXHA, 1974-1975:81). As we can deduce for the above remarks the system was aiming that from the public sphere, the ideological education of its citizens should have continued until the private sphere was controlled too. Thus, Hoxha’s speech when he pointed that the education of the new socialist man should continue ‘*at home, in the family, with the mother, wife, sister, kids, neighbors, in all their activities by highlighting and encouraging the good and punishing bad behavior*’ targeted precisely the conceptual control of family members and their activities accordingly to the set standards by the system in the public sphere. It seems that the battle between the Albanian socialist state and private sphere, namely the family, was a battle over concepts formation, control and activities. It should be underlined and brought to readers attention that the family nucleus, as the prime source of individuals socialization into society thus the prime source of concept formation, should be considered as the primary political institution of society in which the individual forms concepts and to which the individuals gives loyalty. The relation that the family, as private sphere, has with the outside world, public space, in Albanian society, is clearly delineated by an Albanian proverb which portrays the danger that young members of the family like kids might bringing to the institution by disclosing family matters in public while interacting with the outside world:

“ *Çfarë ka shtëpia, i nxjerrë fëmija*” (Lit. trans: *Whatever the family has, the child brings outside*).

Accordingly to the aimed goals and to win the battle over the family, the ideological formation of the individual had to start since the early age of socialization in public institutions as kinder gardens and schools, where beside basic knowledge, the pupil had in primary compulsory educations subject like “Moral and Political Education”, or later in high school subjects like “Marxism”, or “Dialect Materialism”. A kinder garden short poem that had to be learned by heart by each and every kid, tells a great deal about the relation that had to be formed between the private and public education, and the system:

‘Kam tre nëna o fëmijë,	‘Hey kids, I have three mothers,
Një në shkollë	One at School,
E një në shtëpi,	One at Home,
Dhe një tjetër këtu në gj,	And another deep in my heart,
Që e ka emrin Nëna Parti’	That is named Party -Mother’

As soon as a kid entered the compulsory public education his/her ideological formation was intensified. The young pupils had to inform in them the civic and moral features of the socialist way of life. Thus since their first year of education, the young pupils, age 6 or 7, were faced with the subject of ‘Moral and Political Education’ that would be a basic text along all their compulsory educational constructions in the primary and secondary schooling. ‘The syllabus program of the first year is divided in five chapters: *Hygiene and physical tempering, Socialist civilities, Our socialist fatherland, Communist attitude towards work and Communist attitude towards socialist property*’ (SAQELLARI, LL. 1987:13). To better exemplify the ideological formation that pupils had during their primary compulsory education, here listed are the chapters and themes used in the text of ‘Moral and Political Education 7” (1983) of 7-grade (age 12).

Chapter I: The protection and application with devotion of Marxim-Leninizm is a vital question for our Party and People.

- Our life is leaded by the lessons of the Party and Comrade Enver.
- The war of the Party and of our people to seize power and to construct socialism.
- Party's example and of our people against rezivionism and reacsionary forces

Chapter 2: Thinking, working, fighting and living like revolutionaries

- Absorbing well the lessons of the Party and Commrade Enver
- With the Politic eye
- The beauty, The good
- Work as the foundation of our socialist life
- Learning from school and life
- Any work requires order, disipline and high consciousness
- With our forces
- Socialist perspective on property
- To jusly devolopt the class war and participating in it
- Defending our socialist country – a duty above all.
- Scarification, and self-denial, distinctive features of our people and partisans
- Respecting the other, a basic requist of communist culture.
- Cultured behavior and communist civic education, etc..

Along side the ideological formation of the pupils, part of the pedagogical curricula was the practical application and participation of pupils in productive work. Since the primary elementary education (1-4 year of schooling), pupils had subjects like “Lessons on Work“ (Mesim Pune) where they were engaged with practical activities like sawing, agricultural work, work with plasticen. Later between the 5-8 grade, students were engaged with what was called “Work with wood, and Work with Metal“, where pupils were taught how to do small wooden and metal construction in school laboratories. Of course, the intensity of such activities increased with the further progression in the school system. And than after, in high school level, pupils participated in real productive work by working in factories or agricultural cooperatives.

5. A Glance on Post-Socialism: The New Citizenship and the New System

But, the dawn of early 90's with the leading slogan of the student protest '*Liri, Demokraci*' (Freedom, Democracy) and '*E duam Shqipërinë si gjithë Europa*' (We want Albania like the rest of Europe), marked the crumbling down of the Socialist Republic of Albania, of the “ Dictatorship of Proletariats“, centralized economy, and of Work Party as the only leading force of the state and Albanian Society. Practicing freedom became symptomatic of each and every individual and collectivity that was willing to challenge socialism. The notion of freedom was present and visible in people's action, behavior, way of thinking and practices. Quite vividly, Mr. S, at the time student and founder member of *Partia Demokratike*, the first political party to be established in a the new democratic Albania, remembers the first years of democracy in Albania. '*...change was visible every where, we were free to behane as we liked, to wear what we liked and to finally, listen to the music that we liked...*'. The German band Scorpions and their ballad '*Wind of Change*' was sang and loudly listen, together with other heavy metal bands, pop bands and artists from U.S.A or Western European music industry, in improvised discos at home or student halls using tape-records. Names like '*Skorpionso*' were used, by youths in urban centers, in daily speech to define a person that wore long hair, jeans and dark leather type jacket with back leather strips or big zips on the sleeves. In contemporary Albanian, the notions of liberal democracy, market economy, commodity

possession, religious freedom, human rights, and political pluralism became the new foundation upon which the Albanian state, society and individuals started to build up their post-socialist future. The text books and practices like the one mentioned above, upon which thousands of Albanians learned how to view their future did not fit any longer the new time, and new ideology of market freedom. A new lifestyle created a new identity that was reflected in all these areas.

Capitalism brought not only more freedom but also much more responsibility to Albanians. No more 5 year plans, no more secure job, school or house. It all had to come with hard work in a competitive market and society. The social aspect of such drastic and fast changes was reflected in high levels of emigration, fast urbanization and a much dynamic lifestyle. Privatization, reforms in the public sector, infrastructure, private property distribution and rights, business environment and foreign direct investments, integration to NATO or EU still remain the major challenges that continue to shape the life of Albanian in the 21st century.

6. Concluding Remarks

Ernest Gellner points out in his work on *Nation and Nationalism* (1983), while looking at the importance of public, mass education in providing, within the framework of modern nation-state, that a rigorous training in precise, explicit messages and context free-messages delivered in a standardized languages and educational scripts aims the formations of concepts and control of the citizens by binding them to the ideological nation-state. The public massive education has the fundamental task of instilling adherence and continues loyalty by the citizen to the nation-state through simultaneously giving them a uniform idea of belongingness and point of view through symbols, shared values, myths and memories, creating in other words a 'collective consciousness' and specializing the citizen into needed skills (high culture) for sustaining modern industrial society because the '[modern man is not loyal to a monarch or a land or a faith, what ever he may say, but to a culture'(1983:36) which within the boundaries of nation-state it is an ideological culture. By exemplifying through ethnographic data, the paper underlined and showed how the ideological nation-state in Socialist Albanian, targeted the fabrication of a define model of citizen. Also, it was an ethnographical attempt toward an understanding of the *pays réel* as well as *pays legal* (HANN, C. M. 1991:9) of state practices in Albania during almost 50 years of socialism and in its post socialist present. We observed some practices i.e, the Red Corner or the text book of moral and political education, drawn from the experience of Albanian society during socialism on how education aimed toward ensuring system's legitimacy and continuance through concept inculcation into citizen's flesh and bone.

Moreover, the continues emphasis on knowing the economic sphere of society, might be a leading hint on the influences of the socialist past. Yet it is not easy to explore how socialist concepts and worldview internalized by the generations influenced individuals' lives, interpretation and judgment of present market-free liberal democracy, governmental policies, state and leadership in present Albania.

References

- Anuari Statistikor i R.P.SH, (Statistical Annual of People's Republic of Albania) 1961, Office of Statistics, Tirane.
- BARJABA, K. – MYTEBERI, F – M. TUTULLI 1995/2003: Njohuri për Shoqërinë II (*Knowledge on Society II*), SH.B.L.SH: Tirane.
- BRUNNBAUER, U. 2008: Making Bulgarians Socialist: The Fatherland Front in Communist, 1944-1989, in *East European Politics & Societies*, Vol. 22; 44. Sage Publication. To be found at <http://eep.sagepub.com/cgi/content/abstract/22/1/44>
- CAMI, F – HYSI, G. 1978: Kushtetuta e Socializmit Fitimtar (The Constitution of Winning Socialism), Shtepia Botuese '8 Nentori': Tirane.
- DEBJA, B & ET AL. 1984: Pedagogjia për Shkollat e Larta I (Pedagogy for Higher Education), Faculty of History and Philology-University of Tirana Press: Tirane.
- DERVISHI, Z – CADRIA, M. 1995/2000: Njohuri për Shoqërinë I (*Knowledge on Society I*), SH.B.L.SH: Tirane.
- Dokumenta Kryesore të Partisë Punës së Shqipërisë,(*Basic Documents of Albanian Work Party*) 1951- 1961, Vol.III, Tirane: 1970.

- DHAMO, M. – MYTEBERI, F. – SINANI, M. – GJURAJ, T. 1999: Edukimi Qytetar Demokratik në Shqipëri: Manual per Mesues (*Civic Democratic Education in Albania: A Teachers Manual*), Albanian Education Development Project of the Open Society Foundation: Tirane.
- DRAGADZE, T. 1991: ‘The domestication of religion under Soviet Communism’, in C.M. Hann ed. *Socialism: Ideals, ideologies, and local practices*, Routledge: London and New York.
- GELLNER, E. 1983: *Nation and Nationalism*, Blackwell: Oxford.
- GIDDENS, A. 1991: Four Theses on Ideology, in A. Kroker & M. Kroker, *Ideology and Power in the Age of Lenin Ruin*. Canadian Journal of Political and Social Theory, Vol.15, Nr. 1, 2,&3, Canada.
- HANN, C. M. 1991: ‘Introduction’, in *Socialism: Ideals, ideologies, and local practices*. Routledge: London and New York.
- HOXHA, E. Raporte dhe Fjalime, 1974-1975.(Speeches and Reports, 1974-1975), Shtëpia Botuese ‘8 Nentori’: Tirane.
- HOXHA E. 1970: “The Right Policy of the Party and the heroic work of the People brings prosperity in our mountains”, pp. 69-70. Tirane.
- KANANI, SH. 1974: Zhvillimi i Koncepteve dhe i Shijeve Socialiste për Veshjen dhe Paraqitjen Estetike të Qytetarit në Luftën Kundër Ndikimeve të Huaja (*The Development Of Socialist Concepts And Taste On Clothing And Esthetic Presentations Of The Citizen In The War Against Foreign Influences*), in Seksioni Shkencor i Kulturës (Scientific Session on Culture), Shtëpia Botuese ‘8 Nentori’: Tirane.
- KRISTO, I. – SHULI, I. 2003: Edukata Qytetare 8 (*Civic Education 8*). SH.B.L.SH: Tirane.
- KROKER, A. – M. KROKER 1991: *Ideology and Power in the Age of Lenin Ruin*. Canadian Journal of Political and Social Theory, Vol.15, Nr. 1,2,&3. Canada.
- SAQELLARI, LL. 1987: Edukata Morale dhe Politike: Libër në Ndihmë të Mesuesit për Klasën e Parë të Shkollës 8-vjecare (*Moral and Political Education 7: Book in Help for Teachers of First Year of 8-year Schooling*), Sh.B.L.SH: Tirane.
- XOXA, M. – PALI, M. – HARXHI, B. – BISHQENI, A. 1983: Edukata Morale dhe Politike 7 (*Moral and Political Education 7*), SH.B.L.SH: Tirane

AZ ALBÁN KISEBBSÉG MACEDÓNIÁBAN

Háry Szabolcs

Macedónia mai területe a történelem folyamán különböző birodalmak és államok ütközőzónájába tartozott, ami hozzájárult a népek keveredéséhez, illetve az ország mai, vegyes etnikai képének a kialakulásához.

A legutolsó, 2002-es népszámlálás adatai szerint a lakosság 64,18%-a macedón nemzetiségű, a legnagyobb kisebbség az albán, a népesség 25,17%-át alkotja (a többi nemzeti kisebbség - török, roma, szerb, bosnyák, vlah és egyéb kisebbségek - aránya 10,65%-ot tesz ki).

A függetlenségét 1991-ben elnyert Macedónia egyik legfontosabb belpolitikai problémája a macedón többség és az ország északnyugati részére koncentrálódó, a koszovói és dél-szerbiai albánsággal gyakorlatilag homogén etnikai tömböt alkotó albán kisebbség konfliktusokkal terhelt viszonyának rendezése. Az írás célja e folyamat bemutatása.

1. Albánság a mai Macedónia területén

Az albánok eredete máig vitatott. Az illír-albán kontinuitáselmélet a legelfogadottabb, amelyet először a neves svéd történész, HANS ERIC THUMANN fogalmazott meg 1774-ben. Ezt az elméletet számos történész, nyelvész és filozófus igyekezett alátámasztani a XIX. században (többek között MAYER, LEIBNITZ, HAHN). Az albánok által benépesített területeken az ókorban valóban illír törzsek éltek, mindazonáltal az illír eredet nem igazolható maradéktalanul, mivel az összehasonlításhoz nem áll rendelkezésre elegendő számú nyelvemlék, és régészeti leletek sem támasztják alá kétséget kizáróan az illírek és az albánok tárgyi kultúrájának rokonságát. Más tudósok szerint az albánok ősei dák és trák törzsek, de olyan elmélet is létezik, amely szerint a korabeli albánok nem a jelenlegi Albánia területén éltek, hanem a Balkán belső hegyvidékein a románok őseivel együtt. Az utóbbinak viszont ellentmond, hogy a történettudomány nem ismer tényeket az albánok esetleges vándorlásáról (IBRAHIMI, M. 2003, JACQUES, E. 1995).

A szunnita mohamedán vallású macedóniai albánok szerint népük őshonos volt a mai Macedónia területén, egyes tudósok (KISZELINOVSKI, Sz. – SZTAVOVI-KAVKA I. 2004) viszont azt állítják, hogy a 17-18. századtól történt az albánok nagyobb mértékű betelepülése erre a területre. Ebben az időszakban a Karpos vezette, a Habsburgok által is támogatott, vereségbe torkolló törökellenes felkelést (1689) követően, a pravoszláv vallású lakosság egy része elmenekült. A törökök pedig ezután erőteljesebben ösztönözték a hozzájuk lojális, muzulmán vallású albánok betelepülését az elhagyott falvakba és városokba, ami máig ható etnikai változásokat eredményezett a térségben.

Az albánok a 18-19. században három hullámban érkeztek, az első, ún. „észak-albániai” hullám 1780 és 1800 között Dukagjin, Míridit, Fanda, Lirija és Mat térségéből, a második, ún. „közép-albániai” hullám a 19. század első felében a Shkumbi folyó térségéből települt át Debar, Sztruga, Kicsevo, Gosztivar, Tetovo, Szkopje és Kumanovo, illetve kisebb mértékben Velesz, Bitola és Prilep környékére. Az első két hullám a geg nemzetségből került ki, az ezeket követő harmadik, ún. „dél-albániai” hullámban Cermenika, Kolonja, Mokra, Pogradec, Korca, Elbasan és Berat körzetéből toszkok települtek Macedónia délnyugati részére, Sztruga körzetébe a Crn Drim folyó bal partján, valamint Reszen és Bitola vidékére (NIKODINOVSKI B. – SZTOJMILOV A. 1999).

Az albán lakosságú falvak szláv elnevezése is utal arra, hogy azokban korábban szláv lakosság élt (PAVLICA, B. 2004). Az első hullámban Gosztivar térségében Gradec, Recsani, Szrbino és Csegrane, Kicevo térségében Arangyel, Zajasz, Szrbica és Cselopeci, Sztruga környékén Dolna Belica, Tetovo térségében Bogovinje, Gajre, Kamenjane, Mala Recsica, Poroj, Dzseptiste és Sipkovic, Szkopje környékén Breszt, Gumalevo, Novo Szelo, Bitola környékén Nizse Pole és Sztaro Zmirnevo, Prilep környékén pedig Debreste, Deszovo és Zsitose településekre költöztek albánok. A második hullámban mintegy további 30 falut foglaltak el, köztük Szkopje környékén Aldinci, Vrtekica, Dlga, Tiszovica, Sisevo, Gosztivar térségében Sztrovjane és Gorjane, Sztruga környékén Radolista és Frangovo, Bitola környékén Kisava, Kumanovo közelében pedig Ropalce településeket. Az ország déli, délnyugati részét érintő harmadik, toszk hullám, az előző kettőnél jóval kisebb mértékű volt (NIKODINOVSKI B. 2000).

A két világháború között, illetve különösen a II. világháború után koszovói albánok települtek az ország északnyugati részére, Szkopje, Kumanovo és Tetovo körzetébe. Ezt a folyamatot az albánok negyedik migrációs hullámának is nevezik (KISZELINOVSKI, SZ. 2007, SZTAVOVI-KAVKA I. 2002).

A mai macedón állam területén az utóbbi évtizedekben az albánság demográfiai növekedése révén a legnagyobb etnikai kisebbséggé, komoly politikaformáló tényezővé vált. Az 1. táblázatból kitűnik, hogy az albán nemzetiségűek aránya az utóbbi fél évszázadban folyamatos növekedést mutat, amelynek a magyarázata a magas születésszám, illetve természetes szaporulatban, valamint az albán népesség Koszovóból való betelepülésében rejlik. A magas születésszám nem csak Macedóniában, hanem Albánia északi részén, Koszovóban, és Dél-Szerbiában is jellemző az albán etnikumra, és ez a tényező viszonylag rövid idő alatt alapjaiban változtatta meg az egész térség etnikai struktúráját, ami eddig már számos konfliktushoz (1999: Koszovo, 2000: Dél-Szerbia, 2001: Macedónia) vezetett.

1. táblázat
Macedónia lakosságának nemzetiségi összetétele 1953-tól 2002-ig

Év		Macedón	Albán	Vlah	Roma	Török	Bosnyák	Szerb	Egyéb	Összesen
1953	fő	860699	162524	8668	20462	203938	-	35112	13111	1304514
	%	66,01	12,46	0,66	1,57	15,63	-	2,69	1,00	100,00
1961	fő	1000854	183108	8046	20606	131484	-	42728	19177	1406003
	%	71,19	13,02	0,57	1,47	9,35	-	3,04	1,36	100,00
1971	fő	1142375	279871	7190	24505	108552	-	46465	38350	1647308
	%	69,34	16,99	0,44	1,49	6,59	-	2,82	2,33	100,00
1981	fő	1279323	377208	6384	43125	86591	-	44468	72037	1909136
	%	67,01	19,76	0,33	2,26	4,54	-	2,33	3,77	100,00
1991	fő	1328187	441987	7764	52103	77080	-	42775	84068	2033964
	%	65,31	21,73	0,38	2,56	3,79	-	2,10	4,13	100,00
1994	fő	1295964	441104	8601	43707	78019	6829	40228	31480	1945932
	%	66,60	22,67	0,44	2,25	4,00	0,35	2,07	1,62	100,00
2002	fő	1297981	509083	9695	53879	77959	17018	35939	20993	2022547
	%	64,18	25,17	0,48	2,66	3,85	0,84	1,78	1,04	100,00

Forrás: Sztatiszticki godisnik na Republika Makedonija, 2009 adatai alapján szerkesztette HÁRY SZ.

Az utolsó census hivatalos eredményével ellentétben az albánok azt állítják, hogy a lakosság 35-40%-át alkotják. Ez a számarány valószínűleg túlzó, tény azonban, hogy a népszámláláson csak a legálisan az országban tartózkodókat vették figyelembe, ezért lehetséges, hogy 25%-nál nagyobb az ország Koszovóval határos észak-északnyugati, illetve az Albániával határos nyugati részén összpontosuló albán populáció aránya. A 2004-ben bevezetett közigazgatási felosztás (KOSZTADINOVA-DASZKALOVSKA, K. (szerk.) 2004) szerint Macedónia 84 járása közül 16-ban az albánok alkotják a többséget. Közülük hétben 90%-nál is nagyobb, kettőben 75-90%, hétben pedig 50-75% közötti az albán lakosság aránya.

2. Kisebbségi jogi keretek a titói Jugoszlávia idején és a független Macedóniában

Az egyes nemzetiségek már a titói Jugoszláviában széleskörű jogokkal rendelkeztek, szabadon használhatták nyelvüket, ápolhatták kultúrájukat, saját oktatási rendszerük, sajtójuk lehetett. A Jugoszlávián belül megalakult Macedónia első, 1946-os alkotmánya kimondja, hogy „a Macedón Népköztársaság nemzeti kisebbségei élvezik a kulturális fejlődés és a szabad nyelvhasználat jogát”.

Az 1963-as alkotmány szerint „a nemzetiségek és a nemzeti kisebbségek képviselői, akik a Macedón Szocialista Köztársaság területén élnek, minden tekintetben egyenlők a macedónokkal, valamint ugyanolyan jogaik és kötelezettségeik vannak, mint a macedónoknak.” Az 1974-es alkotmány külön is nevesíti az albán és a török nemzetiséget.

Macedónia függetlenné válása után elfogadott 1991-es alkotmányban a fentieknél pontosabban rögzítették a nemzeti kisebbségek jogait: „A nemzetiségekhez tartozóknak joguk van saját identitásuk és nemzeti jellegzetességeik szabad kifejezésére, ápolására és fejlesztésére. A Köztársaság garantálja a nemzetiségek számára etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásuk védelmét. A nemzetiségekhez tartozóknak joguk van kulturális és művészeti intézmények, tudományos és más társaságok alapítására az identitásuk kifejezése, ápolása és fejlesztése érdekében. A nemzetiségek tagjai külön törvényben meghatározott módon jogosultak saját nyelvükön való elemi és középfokú oktatásra. Az olyan iskolákban, ahol az oktatás egy nemzetiség nyelvén folyik, a macedón nyelvet is oktatni kell”.

Az alkotmány szerint a hivatalos nyelv a macedón, cirill írásmóddal, ugyanakkor a kisebbségek által lakott területeken a macedón mellett más nyelveket is használhatnak a közigazgatásban, figyelembe véve a helyi feltételeket. Az alkotmány rögzíti, hogy a Macedón Pravoszláv Egyház és a többi vallási közösség egyenrangú, és az államtól elválasztva működnek.

3. Macedónia az 1990-es években: a Balkán „Svájca”?

Az 1991-ben függetlenné vált Macedóniát a múlt század utolsó évtizedében – a különböző nemzetiségek problémamentes együttélésére utalva – gyakran hívták a Balkán „Svájcnak”. Az alkotmányban biztosított kisebbségi jogok valóban megfeleltek az európai normáknak, azonban az albán kisebbség politikai törekvéseinek érvényesítéséhez használt eszközök, illetve a macedón államhatalom azokra adott válasza rácafolnak a fenti minősítésre.

A macedóniai albán kisebbség még a függetlenség kikiáltása előtt, a szocialista Jugoszlávia utolsó éveire jellemző politikai pluralizmust kihasználva 1990-ben megszervezte saját, etnikai alapon szerveződő pártjait, a Nemzeti Demokratikus Pártot (NDP) és a Demokratikus Prosperitás Pártját (PDP).

Az albán kisebbség a macedón állammal szembeni fenntartásait elsőként azzal fejezte ki, hogy egyöntetűen bojkottálta a függetlenségről szóló, 1991. szeptember 8-án megtartott népszavazást. Az albán kisebbség képviselőit nem elégítették ki az alkotmányban biztosított, fent leírt jogok, hanem az albán nyelv – a macedónnal egyenértékű – hivatalossá tételét, valamint az albán zászló használati jogát követelték. Az utóbbit Macedónia egy másik állam (Albánia) hivatalos zászlójának tekintette, ezért tiltotta a használatát, az albánok szerint viszont az egész albán nemzet jelképéről van szó.

1992-ben az albán parlamenti pártok támogatásával az ország nyugati részén, Tetovó, Gosztivár, Kicevo és Debar körzetében illegális népszavazást tartottak az ún. Illirida Autonóm Köztársaság létrehozásáról. A referendumon 276921 albán vett részt, és 74%-uk az autonómiára szavazott. A népszavazást követő tüntetéseken a rendőrséggel való összeapásoknak egy albán halálos áldozata volt.

1993-ban albán politikusok a honvédelmi miniszterhelyettes és az egészségügyi miniszterhelyettes részvételével összeesküvést szerveztek az ország nyugati részének elszakítása érdekében. Az összeesküvést leleplezték, az érintetteket letartóztatták. Az albánok szerint az „összeesküvés” a szerb titkosszolgálat provokációja volt, Macedónia destabilizálása és az albán kisebbség elnyomása érdekében.

1994 elején a PDP-n belüli vezetőváltások nyomán úgy nézett ki, konszolidálódik a többségi macedónok és az albán kisebbség viszonya, és a konfliktusokat kompromisszumokkal oldják meg. Ezt erősítette, hogy az 1994 októberi választásokon a PDP bekerült a Macedón Szociáldemokrata Szövetség által vezetett kormánykoalícióba. Ugyanakkor a PDP mérsékelt politikájával elégedetlenek Arben Xhaferi vezetésével kiváltak a pártból, és az Albánok Demokratikus Prosperitásáért Párt (PDPA) néven új szervezetet alakítottak.

1997-re újra feszültté vált a viszony a macedónok és az albánok között. Júniusban és júliusban Gosztivárban és Tetovóban az albán zászló illegális használata kapcsán, halálos áldozatokkal is járó összecsapások törtek ki a rendőrség és az albán kisebbség között.

1997-ben az ún. piramisjátékok összeomlása nyomán zavargások törtek ki Albániában, az ország gyakorlatilag anarchiába süllyedt, a hadsereg fegyverraktárait pedig kirabolták. Az eltűnt fegyverek nagy része a koszovói, macedóniai és dél-szerbiai albánok kezébe került, „megalapozva” az 1998-2001 közötti fegyveres konfliktusokat (1998-99: Koszovó, 2000: Dél-Szerbia, 2001: Macedónia). Macedónia biztonságára és stabilitására a 2001-es fegyveres konfliktus lezárása után is veszélyt jelent, a legszerényebb becslések szerint is legalább 100000 darab illegálisan tartott fegyver.

A szavazóbázis erősítése érdekében 1997-ben a PDPA egyesült az NDP-vel és Arben Xhaferi vezetésével létrehozták az Albán Demokratikus Pártot (DPA). A DPA az 1998-as parlamenti választások nyomán a Belső Macedón Forradalmi Szervezet – Macedón Nemzeti Egység Demokratikus Pártja (VMRO-DPMNE) koalíciós partnere lett. Kormányra kerülve egyrészt viszonylag mérsékelt politikát folytatott, és békés, tárgyalásos úton igyekezett megoldani a macedónok és az albánok közötti konfliktusokat, másrészt viszont az ország föderalizációjára irányuló törekvéseit nem adta fel.

A macedónok körében az ország területi integritását illetően aggodalmat keltett az Albán Tudományos és Művészeti Akadémia 1998-ban Tiranában megjelent „*Az albán nemzeti kérdés megoldása a Balkánon*” című műve. A macedónok (és a szerbek) szerint ebben a memorandumban az albán értelmiség kifejezte Nagy-Albánia létrehozása iránti elkötelezettségét, amely Albánián és Koszovón kívül magában foglalja Macedónia, Szerbia, Montenegró és Görögország albánok lakta területeit. A macedónokat különösen sértette, hogy a műben Szkopje, Tetovó, Gosztivár, Kicevó és Kumanovo környékét Koszovó déli részének tekintik (ARSZOVSZKI, M. – KUZEV Sz. – DAMJANOVSKI R. 2006).

A szomszédos Koszovó függetlenségéért harcoló Koszovói Felszabadítási Hadsereg (Ushtria Clirimitare e Kosoves, UCK) 1998 elején hivatalosan is bejelentette, hogy tevékenységét Macedóniára is kiterjeszti, és fegyverraktárakat hozott létre Gosztivár, Debar és Tetovó térségében. 1998-99 folyamán a szerb elnyomás elől menekülő koszovói albánokkal együtt számos UCK-harcos is érkezett az országba (HÁRY SZ. 2007). Macedónia attól tartott, hogy a menekültek soha nem távoznak az államból, és ezzel megváltoztatják az ország etnikai struktúráját. Ennek ellenére 1999-ben a NATO Jugoszlávia ellen viselt háborúja idején – nem kis részben nemzetközi nyomásra – 360000 koszovói, túlnyomó többségében albán menekültet fogadott be, és ezzel részt vállalt a humanitárius válság kezelésében. A háborút megelőzően Macedónia hozzájárult, hogy a NATO csapatokat állomásoztasson a területén, amelynek következtében viszont ideiglenesen megromlottak a Szerbiával fenntartott kapcsolatok, amelyek csak Milosevics bukása (2000. október) után kezdtek újra javulni (HÁRY SZ. 2009).

4. A 2001-es fegyveres konfliktus: felkelés vagy honvédő háború?

Az albán fegyveres szervezetek, különösen az UCK, majd 2000-ben a Dél-Szerbiában megalakított Presevo-Bujanovac-Medvedja Felszabadítási Hadsereg (UCPBM) megerősödése, a fegyverek és fegyveresek Macedóniába áramlása, a „nagy-albán”, illetve „nagy-koszovói” eszmevilág terjedése és az albánok elégedetlensége együttesen vezetett a 2001-es fegyveres konfliktus kitöréséhez. Az albánok egyre gyakrabban fegyveres akciók szervezésével, pl. rendőrörsök megtámadásával adtak nyomatékot követeléseiknek. Nyilván az is motiválhatta őket, hogy Koszovóban eredményt tudtak elérni fegyveres erőszak alkalmazásával. A biztonsági helyzetet rontotta, hogy a macedón-koszovói határt ellenőrző, 1992-ben telepített, nagyrészt amerikai csapatokból álló UNPREDEP-misszióknak 1999 februárban távoznia kellett az országból, mivel Macedónia elismerte Tajvant, ezért Kína az ENSZ Biztonsági Tanácsában megvétózta a misszió meghosszabbítását. Ezt követően – kihasználva a már említett 1999-es menekültáradatot – gyakorlatilag az albán fegyveresek szabadon áramlottak Koszovóból Macedóniában, ahol az ország északnyugati részén, a Sar és a Szkopszka Crna Gora hegységben létrehozták a későbbi fegyveres harcot megalapozó bázisukat.

A fegyveres konfliktus közvetlen előzményeként az albánok számos terrorakciót hajtottak végre: 2000 nyarán megtámadták az oszlomej-i rendőrörsöt, valamint a lojane-i és a blace-i határőr őrsöt, illetve aknákat helyeztek el a Tanusevci határőr őrsnél. 2001 elején megtámadták és lerombolták a tearce-i rendőrörsöt, majd kézi gránátvetővel lőtték a Szkopje-Kicevó vasútvonalon közlekedő személyvonatot (a vonatközlekedés ezt követően évekig szünetelt). A tearce-i rendőrörs elleni támadást már a Koszovói Felszabadítási Hadsereg mintájára szervezett, részben annak parancsnokaiból és

harcosaiból álló, albán Nemzeti Felszabadítási Hadsereg (albán rövidítéssel: UCK, macedón rövidítéssel: ONA, angol rövidítéssel: NLA) vállalta magára (PETROVSZKI, P. 2006).

Az albánok számára olaj volt a tűzre, hogy Macedónia és Jugoszlávia elnökei 2001. február 23-án aláírták a két ország közötti államhatárról szóló szerződést, amely az akkor még jogilag Jugoszláviához tartozó, de már nemzetközi ellenőrzés alatt álló Koszovó határának tekintetében a kijelölhetőség érdekében csekély, mintegy 13 km² területi nyereséget eredményezett Macedónia javára a titói Jugoszlávián belüli adminisztratív határhoz képest. Az albánok nehezményezték, hogy a Kodra Fura stratégiai magaslat, Tanusevci és Debalde települések környéke Macedóniához került. Ezt követően a koszovói fegyveresek beáramlása, illetve a macedón biztonsági erők elleni támadások megélénekültek a térségben (HÁRY SZ. 2008).

Az ONA akcióit a macedónok – a Koszovóból érkező harcosokat, és határmenti fegyveres összetűzéseket figyelembe véve nem alaptalanul – az országuk ellen irányuló agresszióknak, illetve terrorista tevékenységnek (ARSZOVSZKI, M. – KUZEV SZ. – DAMJANOVSKI R. 2006), az albánok pedig nemzeti felkelésnek tartották. Véleményünk szerint az összecsapások a hadműveletek tér- és időbeli kiterjedését, intenzitását figyelembe véve alacsony intenzitású fegyveres konfliktusnak tekinthetők. A szembenálló felek közül a macedónok célja az ország területi integritásának védelme, az ONA célja deklaráltan a kisebbségi jogok kiterjesztése, területi autonómia kivívása volt, a macedónok félelme szerint azonban ez – a „nagy-albán” eszmének megfelelően – az ország egy részének elszakítását jelentette volna. Mielőtt az ország albánok lakta északi és nyugati részeit érintő konfliktus polgárháborúvá szélesedett volna, a szembenálló felek az USA és az EU közvetítésére, illetve nyomására az ún. Ohridi Keretegyezménnyel (OKE) vetettek véget az összecsapásoknak 2001. augusztus 13-án.

5. A fegyveres konfliktust követő időszak: „ohridi” Macedónia

Az OKE aláírásával – nemzetközi nyomásra ugyan, de – mindkét fél engedményeket tett. Az egyezmény kimondja, hogy Macedónia többnemzetiségű, demokratikus, de egységes állam, és ezzel elébe megy a kétségkívül létező albán föderalizációs, illetve szeparatista törekvéseknek. Ugyanakkor a kisebbségek számára a nemzetközi normákon túlmutató egyéni és közösségi jogokat garantáltak, többek között a számarányuknak megfelelő képviselést az államigazgatás és a közigazgatás minden szintjén (PÓKA F. 2008).

Az OKE-ban számos alkotmánymódosítás, illetve törvény meghozatalát irányozták elő, amelyekkel tovább szélesítették a kisebbségek jogait (2005 nyaráig a macedón parlament meghozta az összes törvényt, illetve döntött az alkotmánymódosításokról). Az új alkotmány a kisebbségek esetében már nem nemzetiségekről, hanem nemzetekről és etnikai közösségekről beszél.

Az alkotmánymódosítással a nyelvhasználati jogok is szélesedtek. A nemzetközi kapcsolatokban továbbra is a macedón a hivatalos nyelv, az alkotmány 7. paragrafusában kimondja azonban, hogy az országon belül azok a nyelvek is hivatalosnak számítanak, amelyeket az ország lakosságának több mint 20%-a beszél. *„A Macedón Köztársaság egész területén és nemzetközi kapcsolataiban érvényes hivatalos nyelv a macedón nyelv, cirill írásjelekkel írva. Minden más olyan nyelv, amit a népesség legalább 20 százaléka beszél, szintén hivatalos nyelv, saját írásmódjával használva”* (Ramkoven dogovor 2001). A macedón nyelven kívül az albán felel meg ennek a kritériumnak.

Az OKE célkitűzéseinek megfelelően a decentralizáció jegyében a macedónok körében vitát, sőt, végül érvénytelen népszavazáson tesztet öltött ellenkezést kiváltva, 2004-ben törvényt hoztak az ország új közigazgatási felosztásáról, amely a 2005 márciusi helyhatósági választásokat követően lépett hatályba. Az új felosztással kevesebb, de nagyobb hatáskörrel rendelkező közigazgatási egységeket (járásokat) szerveztek meg. A macedónoknak ebben az fajt leginkább, hogy az ország nyugati, északnyugati részén, az albán és a koszovói határ mentén összefüggő, albán többségű járásokból álló terület jött létre. A macedónok számára az is nehezen emészthető, hogy az új felosztással a főváros, Szkopje területét nagy kiterjedésű, albán lakosságú rurális térségekkel növelték annak érdekében, hogy a fővárosban élő albánok aránya 20% fölé kerüljön.

Macedóniában az OKE-n túlmutató intézkedéseket is bevezettek az albán identitás kifejezésének elősegítése érdekében, például 2005-től azokban a járásokban, ahol az albánok többséget alkotnak, a közigazgatás során használhatják az albán nemzeti lobogót.

Az OKE szerint az oktatás terén is széles körben biztosítani kell a kisebbségek jogait. Az egyezmény szerint anyanyelven kell szolgáltatni az oktatást az elemi és a középfokú képzésben, az

egyetemi szintű oktatást pedig annak a kisebbségnek az anyanyelvén kell biztosítani, amelynek aránya a teljes lakosságból eléri a 20%-ot. Ennek szellemében 2004-ben létrehozták a szinte kizárólag albán hallgatókat oktató Tetovói Állami Egyetemet.

A macedóniai albánok mindent megtesznek a fenti nyelvhasználati alkotmányos és egyéb garanciák érvényesítése, illetve továbbiak bevezetése érdekében, és egy olyan nyelvtörvény elfogadását igyekeznek elérni, amelyben pontosan szabályozná az albán nyelv hivatalos használatának szabályait. Az albán nyelv közintézményekben való meghonosításának komoly akadálya, hogy kevés a szakképzett tolmács.

A 2001-es fegyveres konfliktust követően a macedóniai albán politikai pártok struktúrája gyökeresen megváltozott. A feloszlott ONA politikai vezetője, ALI AHMETI Demokratikus Unió az Integrációért (DUI) néven pártot alapított, amely rövid időn belül – nem kis részben az ONA-múltjának köszönhetően – népszerűsége tett szert az albán nemzetiségű szavazók körében. Érdekesség, hogy állítólag a DUI jelvényében a párt albán nyelvű rövidítése (BDI) feletti hét csillag közül hat azokat a területeket (Albánia, Koszovó, Dél-Szerbia, Északnyugat-Macedónia, Ulcinj környéke Montenegróban és Csameria Északnyugat-Görögországban) jelképezi, ahol albánok élnek a Balkánon, a hetedik, bekarikázott csillag pedig magát „Nagy-Albániát”.

A DUI a 2002-es parlamenti választásokon az albán pártok versenyében már legyőzte az addig szinte egyeduralgoló DPA-t, és belépett a Macedón Szociáldemokrata Szövetség (SzDSzM) vezette kormánykoalícióba. A DUI azóta minden parlamenti és önkormányzati választáson legyőzte a DPA-t, de a 2006-os választásokon győztes VMRO-DPMNE a „tradicionális” partnerét, a DPA-t választotta koalíciós partnernek. A 2008-as rendkívüli parlamenti választásokat is megnyerő VMRO-DPMNE jelenleg a DUI-val kormányoz együtt. Az albán pártok részvétele a kormányzásban nagymértékben hozzájárult a 2001-es fegyveres konfliktust követő időszak viszonylagos békéjének megőrzéséhez. A viszonylagosságot szükséges hangsúlyoznunk, mert szélsőséges albán fegyveres csoportok azóta több alkalommal – legutóbb 2010. április végén, május elején – is megjelentek, és fegyveres incidenseket provokáltak a koszovói-macedón határ térségében, sőt, a Szkopje közelében található albán falvakban is (pl. Kondovo, 2004-2005).

6. Albán nyelvű oktatás Macedóniában

Az anyanyelv megőrzésének és fejlesztésének egyik feltétele az oktatásban saját nyelven való részvétel lehetősége. A Macedóniában élő nemzetiségek közül az anyanyelvi oktatás az albán mellett a török és a szerb kisebbség számára biztosított.

Az alacsony szintű oktatásban résztvevő albán populáció létszáma és az összes tanulóhoz viszonyított aránya a 2005/06. tanévben érte el a csúcst, azóta a számuk nagyobb, az arányuk viszont ha nem jelentős mértékben is, de csökken. Tekintettel arra, hogy az adott korosztály szinte teljes egészében részt vesz az alacsony szintű oktatásban, a fentiekből arra a következtetésre juthatunk, hogy csökken az albán populáció növekedési üteme, illetve születésszáma. A folyamat hátterében az áll, hogy a rurális térségekben élő albán népességben is egyre ritkább a korábban jellemző 5-6 gyerekes családmodell, de még így is magasabb az átlagos gyerekszám, mint a macedón családokban.

A korábban már elemzett törvények lehetőséget biztosítottak arra, hogy az utóbbi fél évszázadban az albán lakosság adott korosztálya gyakorlatilag teljes egészében anyanyelvi alacsony szintű képzésben részesülhessen (2. táblázat).

2. táblázat
Albán nyelvű alapfokú oktatásban résztvevők száma és aránya Macedóniában,
az 1950/51-estől a 2008/09-es tanévig

Tanév	Tanulók összes száma	Albán nyelven tanulók száma	Albán nyelven tanulók aránya (%)
1950/51	166.887	26.702	16,0
1960/61	240.123	31.216	13,0
1970/71	259.902	53.020	20,4
1980/81	272.216	75.676	27,8
1990/91	267.115	72.121	27,0
1997/98	256.477	74.122	28,9
2000/01	246.481	75.571	30,66
2001/02	242.707	76.087	31,35
2002/03	235.516	75.543	32,08
2003/04	229.564	75.015	32,68
2004/05	223.876	74.200	33,14
2005/06	235.185	79.428	33,77
2006/07	228.207	77.054	33,76
2007/08	220.833	74.103	33,56
2008/09	215.078	71.436	33,21

Forrás: Sztatistitsicki godisnik na Republika Makedonija, 2009 adatai alapján szerkesztette HÁRY SZ.

Az elemi oktatásban tanítóktól elvárás a macedón állampolgárság, és az, hogy beszéljék a macedón nyelvet és ismerjék, tudják használni a cirill ábécét. A kilencvenes években előfordult, hogy a kisebbségi nyelvet nem beszélő tanárok oktatták a „nemzetiségi tárgyakat”, ha nem volt elegendő kisebbségi tanár. Ennek a helyzetnek a hátterében a kisebbségi tanárképzés nehézségei álltak. Ezért napjainkban a két nyelven tanító tanárok képzése prioritást élvez a felsőoktatásban.

Ahogy a már fentebb említett törvények jelzik, azokban a közoktatási intézményekben, ahol az oktatás a kisebbség nyelvén folyik, a macedón nyelvet is oktatni kell. Ez az albán iskolákban nem jelent heti három óránál több foglalkozást a macedón nyelvvel, amely igen kevés a többségi állam hivatali életében való eligazodáshoz. Főleg a rurális térségekben gyakori tapasztalat, hogy csak albán anyanyelvű tanárt tudnak alkalmazni, így ezeken a helyeken valójában csak papíron létezik macedón nyelvóra.

Az erős albán érdekvédelem és a törvényi garanciák révén a kisebbségi oktatás felerősítheti az etnikai és nyelvi elszigeteltséget, szegregációt, és egyre kevésbé mozdítja elő a nyugat-európai értelemben vett integrációt (HÁRY SZ. – M. CSÁSZÁR ZS. 2008).

A *középszkolai képzésben* az alapfokú oktatásban résztvevőknél kevesebben tanulnak albán nyelven (3. táblázat). Ennek az az oka, hogy az albánok jóval kisebb arányban vesznek részt a közép- és a felsőfokú oktatásban, mint a macedónok. A kulturális, vallási, életmódbeli különbségek mellett az iskolázottsági szintben mutatkozó eltérések is tovább erősítik a macedón és az albán etnikum közötti ellentéteket. Változásként értékelhető, hogy az utóbbi néhány évben rohamosan növekedett a középfokú képzésben albán nyelven tanulók száma és aránya (2000-től 2009-ig kb. 60%-kal). Ennek köszönhetően hosszabb távon csökkenhet az iskolázottsági különbség a macedón és az albán etnikum között.

Ahogy az adatok is jelzik, a továbbtanulni hajlandó és képes albán nemzetiségű gyermekek számára nyitott az anyanyelvi középiskolai oktatás. Az albánok élnek ezzel a lehetőséggel. Szinte az összes középiskolába járó albán fiatal az anyanyelvén tanító gimnáziumba vagy szakközépiskolába, illetve a két vagy többnyelvű iskolák albán osztályaiba jár, ahol minden tantárgyat albán nyelven sajátítanak el, a macedónt pedig csak idegen nyelvként, heti néhány órában tanulják. Ez egyrészt a kisebbségi jogok szempontjából pozitívan értékelhető, mivel lehetővé teszi az albánok számára anyanyelvük megőrzését, másrészt viszont hozzájárul a macedón társadalom etnikai választóvonalak mentén kialakuló szegregációjához (HÁRY SZ. – M. CSÁSZÁR ZS. 2008).

3. táblázat
Albán nyelvű középfokú oktatásban résztvevők száma és aránya
Macedóniában 2000/01 és 2008/09 között

Tanév	Tanulók összes száma	Albán nyelven tanulók száma	Albán nyelven tanulók aránya (%)
2000/01	90.990	14.902	16,38
2001/02	92.068	15.844	17,21
2002/03	93.526	17.135	18,32
2003/04	93.791	18.361	19,58
2004/05	94.053	19.352	20,58
2005/06	93.908	20.291	21,61
2006/07	93.763	21.835	23,29
2007/08	92.753	22.357	24,10
2008/09	93.164	23.914	25,67

Forrás: Sztatisticki godisnik na Republika Makedonija, 2009 adatai alapján szerkesztette Háry Sz.

Érdemes említést tenni arról is, hogy a Macedóniában használatban levő tankönyveket a többségi nemzet és a kisebbségek nyelvén egyaránt kiadják. Ez utóbbi esetében egyszerű tükörfordításról van szó, hiszen mindegyik könyv tartalma megegyezik. A macedón mellett három (albán, török, szerb) kisebbségi változat is forgalomba kerül. Az albánok valószínűleg ún. rejtett tanterv alapján tanulják a történelmet, a földrajzot, az irodalmat, hiszen a tükörfordítással készült tankönyvek nem szolgálják a nemzeti identitástudat őrzését, fejlesztését.

Mindkét iskolafokozatban egyre erősebben és világosabban látszik az etnikumok közötti elkülönülés. Megpróbálták ugyan feléleszteni a kapcsolatot macedón és albán gyerekek közötti iskolán kívüli foglalkozásokon, de nyilvánvalóvá vált a kísérlet során a kommunikáció nehézsége a két etnikum között. Ennek legfőbb oka az, hogy az általános és középiskolások saját nemzetiségüket előtérbe helyező oktatást kapnak, ahol megvilágítják nekik, hogy különbség van "mi" és "ők" között. Ahelyett tehát, hogy egymásról tanulnának, erősen negatív sztereotípiákat és előítéleteket hallanak (NAJCSEVSZKA, M. – PETROSZKA-BESKA, V. 1999).

1991 előtt, amikor Macedónia még Jugoszláviához tartozott, nem volt albán nyelvű *felsőfokú képzés* Macedóniában, az albán diákok vagy macedón nyelven vettek részt a felsőoktatásban, vagy Koszovóban, a Pristinai Egyetemen tanultak tovább. Az ország függetlenné válását követően azonban egyre kevésbé tudtak élni az utóbbi lehetőséggel. Az albán nyelvű felsőoktatást érintő első változás 1994-ben történt, amikor a macedóniai albánok a Pristinai Egyetemmel együttműködve a Tetovó melletti Mala Recsica településen létrehozták az illegális Tetovói Egyetemet, amely a 90-es években az albán nacionalizmus fellegvívává vált. A macedón állam eleinte erőszakkal igyekezett bezáratni az intézményt, amelynek nyomán halálos áldozatokkal is járó zavargások törtek ki a városban, majd 1995-ben Fadil Sulejmani rektort is letartóztatták. A sikertelen erőszakos bezárási kísérleteket követően a macedón állam belenyugodott az 1000 fő feletti hallgatói létszámmal rendelkező intézmény

fennmaradásába, de a működését adminisztratív eszközökkel korlátozták, állami támogatást nem nyújtottak, az ott szerzett diplomákat pedig nem ismerték el.

Az illegális Tetovói Egyetem létrehozására válaszul az állam két intézkedést hozott az albán nemzetiségű diákok továbbtanulásának támogatására. Egyrészt pozitív diszkriminációként nemzetiségi kvótarendszert vezettek be annak érdekében, hogy az albánok nagyobb számban folytathassanak macedón nyelvű felsőfokú tanulmányokat, másrészt a szkopjei „Kiril i Metodij” Egyetem Pedagógiai Karán 1998-tól lehetőség nyílt albán nyelvű általános iskolai tanító- és tanárképzésre.

Az albán nyelvű felsőfokú képzésnek nagy lendületet adott, hogy MAX VAN DER STOEL, az EBESZ kisebbségügyi főbiztosa kezdeményezésére 2001-ben Tetovóban létrehozták a Délkelet-európai Egyetemet, ahol a képzés fő nyelve és a hallgatók túlnyomó többsége albán. (Az intézményt a köznyelv a kezdeményezőről Stoel-egyetemnek hívja.) Ennek ellenére az illegális Tetovói Egyetem tovább folytatta oktatási tevékenységét, mivel vezetői fő célja az volt, hogy a bázisán albán nyelvű állami egyetem működjön. A Tetovói Egyetem kizárólag albán nyelven oktatott, csak albán nemzetiségű diákokat vett fel. A képzési és kutatási tevékenységhez elégtelen anyagi forrásokkal és infrastruktúrával, valamint a jugoszláv időkből származó elavult képzési struktúrával rendelkezett, az oktatói karnak nem volt megfelelő tudományos képzettsége. Mindez természetesen negatív hatással volt a képzés minőségére, és az egyébként sem elismert diplomák valódi értékére. Ezzel szemben a Délkelet-európai Egyetem nemzetközi donorok segítségével létrehozott, jól kiépített infrastruktúrával rendelkezik, a képzés struktúráját pedig nyugati modellek szerint határozták meg. Bár a képzés fő nyelve az albán, angol és macedón nyelvű kurzusokat is indítanak. Az intézmény mindenki számára nyitott, a diákok többségét alkotó albánokon kívül macedón és más nemzetiségű hallgatókat is felvesznek.

Ahogy már említettük, a 2001-es fegyveres konfliktust lezáró Ohridi Keretegyezmény szélesítette az albán kisebbség jogait. Az albánok politikai érdekérvényesítő képességének növekedése hatására 2004-ben rendezték az illegális Tetovói Egyetem ügyét. Hivatalosan létrehozták a Tetovói Állami Egyetemet, a gyakorlatban azonban az illegális egyetemet transzformálták állami fenntartású intézménnyé. Ezzel a törvényen kívüli állapotot megszüntették ugyan, de a finanszírozási gondok, az oktatók nem elég magas szintű tudományos képzettsége, ebből eredően az egyes karok, illetve szakok akreditációs problémái továbbra is akadályozzák az intézmény normális működését.

Ebben a helyzetben felmerült az egy városban működő Tetovói Állami Egyetem és a Délkelet-európai Egyetem egyesítésének ésszerű lehetősége, azonban a finanszírozási problémákkal küzdő, elavult képzési struktúrával rendelkező állami egyetem és a viszonylag korszerű, külföldi donorok átmeneti támogatásából és tandíjból fenntartott intézmény egyesítése előtt politikai (albán pártok pozícióharca) és bürokratikus (állami vs. magánintézmény) akadályok állnak (HÁRY SZ. – M. CSÁSZÁR Zs. 2008).

7. Összegzés

A macedóniai albánság európai mércével mérve is széleskörű kisebbségi, illetve nyelvhasználati jogokkal rendelkezik, amelyek a 2001-es fegyveres konfliktust lezáró Ohridi Keretegyezmény nyomán tovább bővültek. A macedóniai albán politikusok azonban folyamatosan újabb követelésekkel állnak elő, amelyek – a koszovói tapasztalatokra építve – később akár az autonómia, illetve az elszakadás irányába is mutathatnak.

Az albán nyelvhasználat további terjedését a demográfiai és migrációs folyamatok is elősegítik (az albán nemzetiségűek száma és aránya folyamatosan növekszik a társadalomban). A többségi társadalomtól eltérő nyelv, vallás, életmód, az albán társadalom klánokra épülő rendszere és izoláltsága, az etnikumok közötti bizalom és kohézió hiánya továbbra is etnikai feszültségek lehetőségét hordozza magában.

A kisebbségi oktatás csak ráerősít erre a folyamatra. A törvényileg biztosított lehetőséggel mindenhol él az albán kisebbség, így az a sajátos helyzet áll elő, hogy a tanárok és a diákok egyaránt a kisebbséghez tartoznak. Egyre kevésbé érdekelt bármelyik fél is abban, hogy a jelenleg még többségi macedón nyelv használatát alaposan elsajátítsa, még ha ezzel a fiatalok esélyét csökkenteni is a „macedón világban” való eligazodásra, ezért az albánok szegregációja egyre markánsabbá válik.

Macedóniában a hivatalos kormányzati politika a nemzetközi tényezők nyomására, illetve az európai csatlakozás érdekében, érvényre juttatja az európai normákat is meghaladó kisebbségi jogokat. Ez viszont nem feltétlenül az integrációt, a békés együttélést szolgálja, hanem pont a szeparálódást, az elkülönülést erősítheti.

Irodalom

- ARSZOVSZKI, M. – KUZEV SZ. – DAMJANOVSKI R. 2006: Vojnata vo Makedonija vo 2001 godina. Matica, Szkopje, 486 p.
- HÁRY SZ. 2007: A koszovói etnikai konfliktus gyökerei és a tartomány státuszrendezési folyamatának perspektívái. In.: Mediterrán és Balkán Fórum No. 3. PTE TTK FI Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, Pécs. pp. 7-17.
- HÁRY SZ. 2008a: A koszovói-macedón határvíta okai, rendezési lehetősége és hatása a regionális biztonságra. In.: Reményi P. – Szebényi A. (szerk.): V. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia [A nagy terek politikai földrajza]. PTE TTK FI Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, Pécs. pp. 388-394.
- HÁRY SZ. 2008b: A koszovói-macedón határvíta kialakulása és rendezése In.: Balkán Füzetek No. 6. PTE TTK FI Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, Pécs. pp. 52-59.
- HÁRY SZ. 2009: Macedónia kül- és biztonságpolitikája, magyar-macedón kapcsolatok. In.: Balkán Füzetek Különszám I. PTE TTK FI Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, Pécs. pp. 70-86.
- HÁRY SZ. – M. CSÁSZÁR ZS. 2008: Az albán kisebbség és oktatása Macedóniában In.: Balkán Füzetek No. 6. PTE TTK FI Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, Pécs. pp. 60-68.
- IBRAHIMI, M. 2003: Të mësojmë shqip. Pakung, Shkup, 202 p.
- JACQUES, E. 1995: The Albanians. An ethnic history from prehistoric times to the present. McFarland, Jefferson, 832 p.
- KISZELINOVSKI, SZ. - SZTAVOVI-KAVKA, I. 2004: Malcinsztvata na Balkanot (XX vek). Insztitut za nacionalna isztorija, Szkopje 237 p.
- KISZELINOVSKI, SZ. 2007: Isztorija na Makedonija (kratka isztorija). Menora, Szkopje, 133 p.
- KOSZTADINOVA-DASZKALOVSKA, K. (szerk.) 2004: Szocioekonomszki diszpariteti megyu opstinite vo Makedonija, Szkopje 149 p.
- Makedonija vo brojki 2009. Drzsaven zavod za sztatistika, Szkopje, 2010, 48 p.
- NAJCEVSKA, M. – PETROSKA-BESKA, V. 1999: Between political solution and reality: Inter-ethnic relations in the Republic of Macedonia. In: Helsinki Monitor, No. 3. pp. 8-14.
- NIKODINOVSKI B. – SZTOJMILOV A. 1999: Regionalna voena geografija na Republika Makedonija, Kniga prva [Prirodni i szocioekonomszki voenogeografszki karakterisztiki]. Niko-trejd, Szkopje 344 p.
- NIKODINOVSKI B. 2000. Osznovi na voena geografija na Republika Makedonija. Niko-trejd, Szkopje 380 p.
- PETROVSKI, P. 2006: Szvedostva-2001, Kiro Dandaro, Bitola, 234 p.
- PÓKA F. 2008: A macedóniai etnikai közösségek együttélése. Az Ohridi Keretmegállapodás, mint kisebbségvédelmi modell. Tapasztalatok, értékelések. In.: Balkán Füzetek No. 6. PTE TTK FI Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, Pécs. pp. 80-85.
- SZTAVOVI-KAVKA, I. 2002: Isztorija na Makedonija. Menora, Szkopje, 442 p.
- PAVLICA, B. 2004: Albanska manjina u Makedoniji – od megyuetnicskih szukoba do albanszko terorizma. In: Vojno delo, br. 1., Beograd pp. 165-187.
- Ramkoven dogovor 13. avgust, www.president.gov.mk/mak/info/dogovor.htm
- Sztatistickski godisnik na Republika Makedonija, 2009. Drzsaven zavod za sztatistika, Szkopje, 2010
- Usztavot na Republika Makedonija, Szkopje, 199

„AZ ÉLŐ KÖZÉPKOR VILÁGÁBAN”

Máté Gábor beszélgetése Dr. Andrásfalvy Bertalannal

Dr. Andrásfalvy Bertalan (1931-) egyetemi tanulmányait az ELTE BTK román-magyar és muzeológia-néprajz szakjain végezte. Kecskeméten a Felsőfokú Szőlő- és Gyümölcsstermesztési Technikumban kertész üzemmérnöki diplomát is szerzett.

A Néprajzi Múzeum segédmuzeológusa (1955-1960), Szekszárdon muzeológus (1960-1976), a pécsi Dunántúli Tudományos Intézet tudományos munkatársa (1976-1977), a Baranya Megyei Levéltár tudományos főmunkatársa (1977-1985), a pécsi Janus Pannonius Múzeum néprajzi osztályának vezetője (1985-1989), az MTA Néprajzi Kutató Csoportjának tudományos főmunkatársa (1989-1990). A rendszerváltás utáni első magyar kormány művelődési minisztere (1990-1993). A pécsi néprajz tanszék alapítója, 1993-tól tanára. Jelenleg is itt oktat (PTE BTK Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék), 2001-től professor emeritusként.

Tudományos munkásságát újszerű témaválasztások, eredeti módon felépített kutatások jellemzik. Legnagyobb hatású publikációi a Duna menti népek életmódjához, gazdálkodásához kapcsolódnak. Vizsgálta a dél-dunántúli nemzetiségek értékrendjét, társadalomszervezetét, munkamegosztását. Kiemelkedő gyűjtőmunkát végzett a népköltészet, a néptánc, a népművészet területén. Legújabb kutatási programja a Kárpát-medence antropogén környezeti változásaival foglalkozik.

Számos publikációjában érinti a balkáni népek és a magyarság kapcsolatait. Új eredményeket ért el a balkáni szőlő- és borkultúra kutatásában. Nagyhatású egyetemi előadásaiban részletesen foglalkozik a Rákóczi-szabadságharc alatti etnikai és felekezeti konfliktusokkal, a szerbség migrációjával, és a dél-dunántúli népek török alatti sorsával.

Hathetes albániai és macedóniai tanulmányútja során ismerte meg közelebbről a Balkánt. Az alábbi beszélgetés úti élményeiről, néprajzi gyűjtőmunkájáról szól.

Hogyan jutott el a Tanár Úr Albániába?

Az 1950-es években nagyon sok albán fiatal járt hazánkban. Egy részük tanulmányúton, nagyobb részük itt tanult, elsősorban a budapesti orvostudományi és műszaki egyetemen. Az albán állam is főljánlott tanulmányi utakat a magyaroknak, de azt hiszem nem sokan vágytak oda, Európa legszegényebb és legelmaradottabb országának tartották. Nekünk, néprajz-kutatóknak meg éppen ezért a legizgalmasabbnak ígérkezhetett. Így, mikor értesültem a minisztériumból erről a lehetőségről, azonnal jelentkeztem. Megvallom, hogy azelőtt nem is gondoltam erre. Igen szerettem volna én is kutatni távoli országokban, de elsősorban keletre vágytam. Többször is megkíséreltem, hogy eljussak Baskíriába vagy finn-ugor nyelvrokonainkhoz néprajzi kutatásokat végezni, de nem kaptam erre lehetőséget. Más jelentkező nem lévén, ezt az albán utat végül én kaptam meg a Művelődési Minisztérium keretéből. Ugyanekkor kapott tanulmányutat Katona Imre is az Akadémia egyezménye alapján, de nem együtt mentünk ki, Imre pár nappal később érkezett, és Tiranában találkoztunk.

Megtanult albánul, hogyan tudott beszélgetni, gyűjteni?

Amennyire csak lehetett, próbáltam felkészülni erre az útra, amelyen mindent össze akartam gyűjteni, amire alkalom adódik. Próbáltam albánul is tanulni, ezért itthon vettem egy albán-magyar szótárt, illetve egy olyan albán-német tábori szószedetet és társalgási füzetet, amelyet még a világháború idején szerkesztettek a katonaság részére. Végül is annyira megtanultam a nyelvet, hogy kézzel-lábbal és néhány szóval megértettem magam és így egyedül is mehettem azután néprajzi gyűjtésre. Vittem magammal fényképezőgépet, keskenyfilm-felvevőt, és elemes magnetofont. Rrok Zojzi kísért minket, a tiranai múzeum néprajzi osztályának vezetője, aki tudott németül.

Tőle nagyon sokat tanultam, sokat köszönhetek neki. Az időnk nagy részét nem Tiranában töltöttük. Nagy kirándulásokat tettünk, először északra, Skodra környékére, aztán délre, a himarai tengerpartra, Gjirokaster környékére és Közép-Albániába.

A magyarországi közvélemény keveset tud a két nép közös múltjáról. Milyen szerepe van a magyaroknak az albán történelemben?

Ennek a területnek volt egy nagy erdélyi kutatója, még az első világháború előtt, báró Nopcsa, akit királlyá is akartak választani, mert nagyon megszerették. Ő sokat írt Albániáról, de elsősorban Észak-Albániáról, a katolikus vidékről.

Még egy fontos magyar kapcsolata volt az albánoknak a magyarokkal. Az albánok – hogy finoman fogalmazzak – nem kedvelik a szerbeket, de ez kölcsönös (...) az első világháborúban az Osztrák-Magyar Monarchia lerohanta Szerbiát, és ezért az albán emlékezetben dicsőséges helyet kaptak a magyarok.

A harmadik pedig Szkander bég, aki Hunyadi Jánosnak volt a szövetségese a török ellen. Szkander bég, vagyis Kastrioti György, fiatal korában Konsztantinápolyba került túszként de onnan megszökött, és megszervezte az ellenállást, szabadságharcot vezetett a török ellen és hazáját rövid időre függetlenítette a töröktől. Hunyadi támogatta, de a döntő ütközetben megakadályozták a szerbek – akik már behódoltak a töröknek – hogy átkeljen a hegyeken és seregeiket egyesítsék. Hiába voltak bátrak, azért a hegyek között átkelni nagyon nehéz, ha azt védik. Hunyadi akkor fogságba került... De ez úgy él az emlékezetükben, mintha tegnap történt volna.

Hogyhogy ilyen "friss" az emlékezetük?

Elmesélem egy élményemet, hogy érthető legyen. Mikor északra mentünk Katona Imrével a *Zadrinába*, vagyis a Drina folyó mentére, egy faluba érkeztünk, ahol búcsú volt, templombúcsú. De nem engedték megnyitni a templomot a hatóságok, tudniillik Albánia – nem akkor, hanem egy évvel, vagy két évvel később – kijelentette, hogy az első ateista ország Európában, sőt a világon. Na de a nép összegyűlt és meghívtak egy házhoz, ahol megvendégeltek minket.

Az ünnepi ebéd egy nagy kondérban megfőzött birka volt, megkaptuk a fejét, nézett a szemeivel az asztalon, de én már korábban rosszul voltam. Budapesten, mielőtt elindultam volna, hogy stílszerű legyek egy albán halkonzervet ettem, és az valószínűleg romlott volt. Úgyhogy én nagyon rosszul voltam a repülőgépen, és tulajdonképpen végig beteg voltam Albániában. Amikor hazajöttem kórházba is kerültem paratífusszal, de betegen, lázasan végigcsináltam az utat. Na és akkor kimentettem magamat azzal, hogy beteg vagyok, rossz a gyomrom, nem tudok enni.

Ebéd után kávé taptunk, és akkor történt, hogy két helyi fiatalember a vállát egymásnak vetve hősdalokat énekelt Szkander bégről. Ez óriási élmény volt. Nem volt megrendezve. Az egy spontán falusi társaság volt, aminek tagjaivá váltunk, és ők hősi dalokat énekeltek. *Çiftelia*, egy pengetős, lantszerű hangszer volt náluk, és fölváltva, mint a kalevala énekesek, egymás szavába vágva énekeltek. És mikor abbahagyták, az emberek fölugráltak és ordítottak. Kérdeztem mit kiabál ez az asszony mellett? Azt kiabálja, hogy milyen áldott az a csecs, aki ilyen ajkakat tudott szoptatni – fordította barátunk. Ez a kifejezés úgy megmaradt bennem. Ott ekkor még elevenen éltek a hősénekek.

Könnyen megnyíltak, ismerték a magyarokat, tudták, hogy honnan jött?

Volt egy nagyon szép élményem. Ahogy mentünk keresztül a hegyeken dél felé, megálltunk egy helyen egy kicsit szétnézni. Gyönyörű kilátás volt. A hegyoldal egyenesen esett a tengerbe, a havasoktól az azúrkék tengerig egyetlen lejtő ereszkedett le. Megálltunk, kiszálltunk szellőzködni, nézelődni. Sziklás karsztos vidék volt, és a sziklák között ilyen kis szobanagyságú földcsékek voltak, ahol kukorica termett, tök, meg dinnye. Jött le egy ember csacsit vezetve, aminek a két oldalán két nagy kosár volt, és abban dinnyék voltak. Három vagy négy gyerek ment a számár után és nézték a dinnyét, látszott, hogy szívesen megennék. Megálltak, odajött az ember és kérdezte, hogy kik vagyunk. Mondtam, hogy magyarok. Mádzsári, mádzsári... testvérem... mádzsári, mádzsári... odament, a legszebb dinnyét levette a

kosárból és odahozta. Az egész albán népköltészetben, hősköltészetben a hős, amikor felöltözik, hogy megküzdjön az ellenséges hadvezérrel stb. magyar lóra ül, magyar ruhát vesz, magyar karddal megy. Elevenen él a magyarság középkori képe. Igen, ez olyan, mint a középkor, az élő középkor.

Milyen gyűjtések születtek az útjai során?

Fölvettem a hősenekeket. Volt egy Butoba nevű öt vagy hat kilós magnó, azt cipeltem, gyönyörű énekeket vettünk föl. Azután mikor másodszer is elmentem erre az északi vidékre – akkor már Katona Imre hazament – ott kardtáncot filmeztem. Ez úgy nézett ki, hogy két ember egymással szemben fölállt, és dallam, illetve zene nélkül testritmust vettek föl és erre a testritmusra elkezdtek táncolni, egymást kerülgetni kardjukat suhogtatva. Egyfajta szimbolikus küzdelmet mutattak, aminek a végén bejött egy asszony, közéjük állt és szétválasztotta őket.

Erről Nopcsa is ír: hogy igen nagy tisztelete van a nőknek. Ha a nők a harcolók közé bemennek, akkor senki sem bánthatja őket, és az asszonyok mindent el tudnak intézni. A nő az érinthetetlen. Az erről készült filmem megvan a Zenetudományi Intézetben.

Csak albán vidékeken gyűjtött?

Nem csak albánoknál voltam, jártam az Ohridi-tónál, Pogradec és Korcsa között lakó albániai macedónok között is gyűjtöttem. Énekeket vettem föl. Az albánok egy szólamban énekelnek, de a macedónok több szólamban. Van egy vezető énekes és van egy másodénekes, aki bekapcsolódik az énekezdő énekébe, majd egyszerre csak megszólal az egész kórus, gyönyörűen.

Ebben a szerteágazóan gazdag balkáni kultúrában, milyen magyar kapcsolódású témákat talált?

Egy témát előre kitűztem magamnak az út elején, hogy ennek mindenhol ahol járok, utánakérdezek. Akkoriban otthon éppen a szőlőműveléssel foglalkoztam, ezért itt is a szőlőműveléssel kapcsolatos dolgokat kérdeztem: művelés, eszközök, borkészítés, szőlőfajták stb. Ebből az anyagból aztán írtam az „*Acta Ethnographica*” németül: „*Formen des albanischen Weinbaues*” címmel. Nagyon érdekes volt. Ott tanultam meg, hogy az igazi balkáni szőlőművelésnek mi volt a lényege: nem használtak sem pincét, sem prést. Törkölyön erjedt ki a must és onnan eresztették le a bort. A törkölyből rakít, vagyis pálinkát égettek, amire nem vonatkozott a szesztilalom. Mindennek aztán a magyar kadarkakultúra kutatásakor nagy hasznát vettem.

A tárgyi kultúrájuk is nagyon izgalmas volt. Ott akkor ugyanolyan faekével szántottak, mint amilyenek az egyiptomi falfestményeken vannak. Egy gerendely, aminek a vége ilyen horgasan visszahajlik, arra van téve az ekepapucs és egy szarv, egy fogó, és azzal szántottak. Se taliga, se csoroszllya, se kormány, semmi.

Milyen élményeket őriz Albánia elzárt, hegyi világából?

Egyszer amikor mentünk Katona Imrével északra, Malcija e Madhe-ba, a Nagy-Hegyvidéken egy völgyben sátorban aludtunk, és mellettünk egy terjedelmes hegycsúcs magasodott. Mondtam, oda is föl kéne mászni, még sohasem jártam ilyen magasan. Azt mondja Rrok Zojzi, – oda nem, ezt egy síkvidéki ember nem tudja megcsinálni, nem lehet fölmenni. Ebbe sehogysem akartam belenyugodni. Hajnalban fölbredtem, ódasúgtam Imrének: várjatok itt meg, úgy érzem, hogy én két-három óra alatt megjárom azt a csúcst, fölmegek és visszajövök. Megindultam félcipőben. Hármát léptem és kibicsaklott a lábam, megdagadt. Na, én csakazért is fölmegek... Hát felkapaszkodtam, a végén, mint egy kőfalra, úgy másztam már. Gyönyörű kilátás volt onnan. Kopár sziklareneteg, a kövek közt kis füves foltok. Tudni illik fölszorulván az albán törzsek a török elől a termékeny völgyekből, kiirtották az erdőket, hogy legyen legelő a juhaiknak, és ez a táj azóta sem tudott visszaerdősülni. Szomjas voltam, éhes. Jövök lefelé és egy hegyi esztenát láttam, lapos kövekből készítve a juhoknak. A juhok mellette legeltek. Vízért kértem. Szívesen adtak. A nagy kőből rakott hodálynak a végén volt egy összefagyott hótömb, olyan

kristályos hó, és arról csöpögött le a víz. Az volt a víztartalék, mert fönt, ebben a magasságban nincsen forrás. Fejtek tejet, és a tejbe belekaparták a jeget, mint a kristálycukor olyan volt, elkeverték és odaadták. Megittam. Főlséges ital volt.

Nagyon sokat tanultam ezen az úton, és ezt Rrok Zojzi albán barátomnak köszönhetem. Visszamentem a középkorba, miközben megelevenedett előttem az egész Balkán sorsa. Délen görögül beszélő népcsoportokkal is találkoztam, és egy alkalommal vlachokkal, aromunokkal is, akik ma is vándorolnak nyájaikkal a tengerpart és magashegységek között. Megjártam Moskopolje romjait, mely egykor a fővárosuk volt, és állítólag még egyetemük is volt ott. A rombadólt templomok falán még több helyen láthatók az egykori freskók elmosódó nyomai. Valamikor a 18. század elején pusztultak el, amikor Ali Pasa Tepeleni francia és angol segítséggel ki akarta űzni a törököket. Végigjártuk a himarai tengerpartot is, amelyen hosszú századokon át Velencéhez hasonló keresztény köztársaságok éltek együtt a török uralommal, úgy, mint ahogy a mi Erdélyünk is kiegyezett a törökkel. Az ő függetlenségüket, úgy beszélték ott nekünk, Tepeleni törte meg francia hajók segítségével, a tenger felől.

A Balkán népei is, mint mi, gyakran két pogány közt harcoltak egy kis hazáért. Állítom, nem nagyon ismerjük még ezt a történelmet úgy, ahogy volt, mert a történetírás mindig egy-egy nép, érdekcsoport szemszögéből, elfogultan tudósította a világot a Balkánról is. Van még itt teendője az igazságot feltáró történeti-néprajzi kutatásoknak. Mint nálunk is.

Andrásfalvy Bertalan válogatott publikációi

A vörös bor Magyarországon. Szőlőművelésünk balkáni kapcsolatai. Der Rotwein in Ungarn. Balkanische Beziehungen des ungarischen Weinbaus. *Néprajzi Értesítő*, 1957. pp. 49-69.

Pekmez. Adatok törökkori szőlőkultúránk ismeretéhez. (Kisebb tanulmányok.) Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intézete, Pécs, 1961. pp. 87-95.

Formen des albanischen Weinbaues. *Acta Ethnographica*, 1962. pp. 293-373.

Der Rothwein in Ungarn. Beziehungen unserer Weinkultur zum Balkan. *Ethnographica*, 1965. pp. 227-258.

The Maiden's fair. *Makedonski folklor II. 3-4*. Skopje, 1969. pp. 339-343.

Délkelet-dunántúli népeinek sorsa a Rákóczi szabadságharc idején. In: T. Mérey Klára – Péczely László (szerk.): *A Rákóczi-kori kutatások újabb eredményei*. Pécs, 1974. pp. 80-101.

Párbajszerű táncok az európai és a magyar hagyományokban. In: Lelkes Lajos (szerk.): *Magyar néptánc hagyományok*. Budapest, 1980. pp. 109-124.

A magyar-délszláv-német népi kultúra egy korabeli szerző szemével. In: *A III. Magyar-Jugoszláv Folklor Konferencia előadásai* (Folklor és tradíció 6.) Budapest, 1988. pp. 60-66.